

Ольга Ніколенко
Наталія Рудніцька
Лідія Мацевко-Бекерська

Зарубіжна література

Підручник

6 клас

академія

Ольга Ніколенко
Лідія Мацевко-Бекерська
Наталія Рудніцька

Зарубіжна література

6 клас

Підручник
для закладів загальної
середньої освіти

РЕКОМЕНДОВАНО
Міністерством освіти
і науки України

a|

Київ
Видавничий центр «Академія»
2023

УДК 821(100).09(075.3)
Н63

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

(наказ Міністерства освіти і науки України від 08.03.2023 № 254)

Видано за державні кошти. Продаж заборонено

Колектив авторів:

О. Ніколенко, Л. Мацевко-Бекерська, Н. Рудніцька, Л. Ковальова,
В. Туряниця, Н. Базильська, О. Гвоздікова, Д. Лебедь

Ніколенко О.

Н63 Зарубіжна література : підруч. для 6 кл. закл.
заг. серед. освіти / Ольга Ніколенко, Лідія Мацев-
ко-Бекерська, Наталія Рудніцька та ін. — Київ :
ВЦ «Академія», 2023. — 256 с. : іл.

ISBN 978-966-580-663-9

Підручник створено відповідно до модельної навчаль-
ної програми «Зарубіжна література. 5—6 класи» для
закладів загальної середньої освіти (авт. Ніколенко О.,
Ісаєва О., Клименко Ж., Мацевко-Бекерська Л., Юлда-
шева Л., Рудніцька Н., Туряниця В., Тіхоненко С., Віт-
ко М., Джангобекова Т.).

УДК 821(100).09(075.3)

ISBN 978-966-580-663-9

© Ніколенко О., Мацевко-Бекерська Л.,
Рудніцька Н., Ковальова Л., Туряниця В.,
Базильська Н., Гвоздікова О., Лебедь Д., 2023
© Штогрин В., дизайн книжки, 2023

Уперед із веселою паротяжикою Еммою та її друзями!

Любі учні та учениці!

Ми з вами вирушаємо в нову мандрівку країною *Зарубіжна Література*. А допоможе нам здійснити нашу подорож паротяг, а точніше — паротяжика, якій сучасний німецький письменник Міхаель Енде дав у книжці «Джим Гудзик і машиніст Лукас» ніжне й лагідне ім'я — *Емма*. Вона добра та весела, але якщо треба — може бути сильною і мужньою. Особливо тоді, коли йдеться про боротьбу з драконами, які живуть у страшному Драконовому місті й загрожують усьому світові. З допомогою паротяжики Емми хлопчик Джим Гудзик і машиніст Лукас звільнили з полону дракониці пані Кутняк дітей різних національностей, і всі вони щасливо повернулися додому. «Ми люди, які нікого й нічого не бояться!» — каже Джим Гудзик.

Ми з вами також не будемо нікого й нічого боятися — ні страшних драконів, ні життєвих труднощів. Адже з українцями нині поруч усі люди доброї волі й найкращі книжки світу. Тож відкривайте і читайте цікаві художні твори із США, Німеччини, Великої Британії, Франції, Швеції, Японії та інших країн. Вони допоможуть вам стати сильнішими й стійкішими, досягти значних успіхів не лише в навчанні, а й у житті, увійти в сучасний світ вільними, освіченими й культурними людьми.

Отже, вперед! Паротяжика Емма, Джим Гудзик і машиніст Лукас уже чекають на вас! Поїхали!.. Ту-ту!

Ваші автори

Кадр із
мультсеріалу
«Джим Гудзик і
машиніст Лукас».
Аугсбурзький
ляльковий театр
(режисер Манфред
Еннінг, Німеччина,
1976–1977)

Як працювати з підручником

Краще опанувати предмет «Зарубіжна література» вам допоможуть *рубрики підручника*. Вони будуть визначати ваш рух і пізнавальні зупинки, щоб підготуватися до сприйняття матеріалу, подумати про прочитане, обговорити книжку й узяти участь у багатьох активностях довкола художнього тексту.

Барви художнього твору розкривають моральну і художню глибину твору, який вивчатимете. *Готуємося до читання* містить запитання і завдання, які спонукатимуть вас уважніше читати текст, зосереджуватися на важливому. *Читаємо з розумінням* — це художні твори (повністю, скорочено або в уривках), щодо яких ви застосуєте різні види читання (про себе, вголос, «ланцюжком», виразне, коментоване, в особах, повторне, вибіркоче тощо). Рубрика, яка названа словами поета Володимира Сосюри *Любїть Україну*, висвітлює взаємозв'язки української та зарубіжних літератур, надихає любити й цінувати «своє», навчає шанувати «чуже». *Артмайданчик* познайомить із творами різних видів мистецтва, допоможе зрозуміти мову художніх образів. Під рубрикою *Теорія літератури* знаходитимете теоретичні знання, необхідні для розуміння творів. *Літературна мандрівка* відкриє багато нового із життя митців, історії їхніх творів, культури країн і народів світу. У *медіапросторі* зможе-

Учні та учениці Нової української школи. Сучасне фото

те дізнатися про кінофільми, мультфільми та інші медіатексти, що стосуватимуться прочитаних творів. Напевно, вам захочеться створити власні медіатексти за мотивами прочитаного! Це так захопливо! А ще ласкаво запрошуємо в **CLASSROOM**, де на уявній інтерактивній дошці розміщені різноманітні запитання й завдання. Щоб легше було зорієнтуватися, вони структуровані за видами діяльності:

УСНО (працюємо та обговорюємо усно)

АНАЛІЗ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ (аналізуємо, інтерпретуємо, оцінюємо)

ПИСЬМОВО (висловлюємося письмово, оцінюємо і коригуємо написане)

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ (використовуємо цифрові технології)

ДОСЛІДЖЕННЯ (досліджуємо літературні, мовні явища та власне мовлення)

ВАША ТВОРЧІСТЬ (створюємо власні тексти чи медіатексти на підставі художніх творів)

ПРОЄКТ (розробляємо і презентуємо проєкт)

У КОМАНДІ (діємо в парі, групі, колективі)

ЖИТТЄВІ СИТУАЦІЇ (проєктуємо зміст твору на власний або відомий життєвий досвід, обмірковуємо свою життєву траєкторію, стосунки з людьми, роль культури і моральних цінностей у наш час).

До підручника створено спеціальну онлайн-платформу «ЕММА» (у вільному доступі), яка допоможе вам розширити уявлення про літературу за допомогою цифрових ресурсів (е-хрестоматія, аудіохрестоматія, відеохрестоматія, мультимедійні презентації, експрес-уроки, літературні ігри, вправи для перевірки знань і вмій тощо). Їх можна легко знайти або на сайті, або скориставшись QR-кодами (що є в підручнику), використовувати як для дистанційного (онлайн), так і недистанційного

(офлайн) навчання, для роботи на уроках і виконання домашніх завдань. Весела і добра «ЕММА» завжди прийде на допомогу! А ще з нею дуже захопливо мандрувати різними країнами і знайомитися із цікавими людьми та книжками!

Онлайн-платформа «Емма» до підручника

<https://academia-nikolenko-6klas.com.ua/>

express

Пам'ятаймо, що паротяжика Емма в романі Міхаеля Енде «Джим Гудзик і машиніст Лукас» любить працюючих, дружних і цілеспрямованих пасажирів. Не сумніваємося, що саме такими є ви, дорогі шестикласники й шестикласниці. Тому далека дорога з новим підручником та «ЕММОЮ» стане для вас легкою і корисною. Ніколи не зупиняйтеся у своєму русі! Дорога з улюбленою книжкою надихає!

Умовні позначення

Барви художнього твору

Літературна мандрівка

Читаємо з розумінням

У медіапросторі

Любіть Україну

Арт-майданчик

Вступ

Література як вид мистецтва

Ну що б, здавалося, слова...
Слова та голос — більш нічого.
А серце б'ється — ожива,
Як їх почує!..

Тарас Шевченко

- 1. Які види мистецтва вам подобаються? Чому? Розкажіть про 1—2 улюблені твори мистецтва.*
- 2. Чим, на вашу думку, літературний твір (як мистецький) відрізняється від будь-якого іншого тексту?*

Мистецтво виникло в сиву давнину, коли люди почали малювати на стінах печер, вирізьблювати на камінні та кістках епізоди зі свого життя, танцювати, співати й поетично розповідати про навколишній світ і про себе. Навіть тоді, коли ще не існувало писемності, прагнення до краси вже було притаманне людям. Воно й стало основою мистецтва.

Мистецтво є процесом творення особливого художнього світу, що подібний до реального, але відрізняється від дійсності, бо побудований за законами краси і має власні закони.

А ще мистецтво — особливий спосіб пізнання світу і людини, форма спілкування, діалог (автора й того, хто сприймає мистецтво, а також людей різних поколінь, країн і культур між собою). Воно звернене не так до розуму, як до людських почуттів, впливає на них і формує внутрішній світ особистості та її моральні якості. Мистецтво здатне дати людині велику *естетичну насолоду* (задоволення від творів мистецтва) і сформуванати *естетичний смак* (уміння розрізняти красиве і потворне, художнє і нехудожнє, оцінювати мистецькі твори). Властивістю мистецтва є його

образність — утілення в конкретних формах певних уявлень про світ, життя, людські стосунки, ідеали та цінності.

Музика, живопис, література, скульптура, архітектура, театр, кіно та інші витвори людської майстерності — усе це види мистецтва, які створила людська фантазія. Вони споріднені між собою. У них виявляється найголовніша ознака мистецтва — краса, що не втрачає своєї значущості за будь-яких змін у суспільстві. Краса слугує духовним потребам особистості, тому мистецтво потрібне всім, хто шукає сенс життя, своє місце у світі, ідеал.

Чим різняться між собою види мистецтва?

Види мистецтва різняться способом сприйняття, матеріалом та співвідношенням із часом і простором. Види мистецтва ми сприймаємо по-різному: музику — слухаємо, живопис і скульптуру — споглядаємо, театральні вистави і кіно — дивимося та слухаємо одночасно. Крім того, види мистецтва різняться тим матеріалом, яким користується митець. Наприклад, письменник послуговується словом, композитор і музикант — звуками, художник — фарбами. Відмінність між видами мистецтва відчувається в часовому і просторовому вимірах. Так, література і музика здатні розкрити життя людини протягом тривалого часу, а живопис, скульптура, архітектура, графіка фіксують тільки певний момент явища чи стану людини. У мистецтві хореографії, театрі, кіно важливими є і простір, і послідовність у часі. Художня література — один із видів мистецтва. Оскільки основним матеріалом літератури є слово, то її називають *мистецтвом слова*, або *словесним мистецтвом*.

Учні та учениці Нової української школи. Сучасне фото

Функції художньої літератури як мистецтва слова

1. Пізнавальна функція	Дає змогу пізнати світ і людину, різні галузі життя суспільства, природи
2. Виховна функція	Виховує моральні якості, життєві цінності, формує світогляд
3. Естетична функція	Розбудовує світ за законами краси, формує естетичний смак, дає змогу отримати задоволення від процесу читання та осмислення прочитаного

● Теорія літератури

Мистецтво — 1) одна з форм суспільної свідомості; 2) вид людської діяльності, що відображає дійсність у конкретно-чуттєвих образах, утілюючи духовні ідеали (митця/мисткині, народу, епохи, людства); 3) у широкому значенні — досконале вміння в якійсь справі або галузі; майстерність.

Література (художня) (з лат. *littera* — буква, літера) — 1) різновид мистецтва, що відображає світ у художніх образах, створює нову художню реальність за допомогою засобів слова; 2) сукупність писаних і друківаних художніх творів народу, епохи, людства.

Звідки взялося слово «мистецтво»?

Українське слово «мистецтво» походить від німецького *Meister* (майстер), яке утворилося від латинського *magister* (навчитель). Це слово впровадила в широкий обіг наприкінці XIX ст. Олена Пчілка (Ольга Петрівна Косач) — відомая письменниця й перекладачка, громадська й культурна діячка. Людину, яка створює шедеври мистецтва, називають *митцем/мисткинею*.

CLASSROOM

Усно

1. Які види мистецтва ви знаєте? Охарактеризуйте один із них, назвіть відомих вам представників.
2. Доведіть, що мистецтво об'єднує людей різних країн і народів.
3. Чому мистецтво, зокрема літературу, називають діалогом?

Аналіз та інтерпретація

4. Як ви розумієте поняття «мистецтво»? Розкрийте його основні ознаки та функції.
5. Чим відрізняється художня література від інших видів мистецтва?

Письмово

6. Складіть 2—3 речення зі словами *митець*, *мисткиня*.

Цифрові технології

7. За допомогою інтернету здійсніть віртуальну подорож в один із музеїв світу, де представлені твори мистецтва. Поділіться враженнями з однокласниками/однокласницями. Підготуйте повідомлення з візуалізацією «Історія одного шедевра».

Дослідження

8. Які види мистецтва з'явилися внаслідок розвитку технологій у XX—XXI ст.? Наведіть приклади.

Ваша творчість

9. Створіть кроссенс (9 малюнків, об'єднаних однією темою), присвячений одному виду мистецтва.

Проект

10. Підготуйте проект на тему «Здобутки мистецтва в регіоні, де я живу» (у вигляді презентації).

У команді

11. Робота в групах «Калейдоскоп». Оберіть одну із цивілізованих країн світу. Підготуйте повідомлення про види мистецтва, які там популярні.

Життєві ситуації

12. Як ви вважаєте, чи впливає мистецтво на життя суспільства? Чи важливо для розвитку країни, які саме книжки читають її мешканці? Обґрунтуйте свою думку.

Художній образ

Література може вам показати інший світ.

Ніл-Річард Мак-Кіннон Гейман

Який герой або героїня літературного твору є для вас прикладом?

Мистецтво зображує в художніх образах буття людства, суспільства, особистості, природу. Художній образ є основою будь-якого виду мистецтва, а також фольклору як народного мистецтва. Образність, тобто наявність художніх образів, вирізняє мистецтво серед інших видів духовної діяльності, наприклад науки, де важлива точність, а не вигадка.

Художній образ у мистецтві виконує різні функції. Він є особливим засобом пізнання світу і людини, може втілювати духовний ідеал (митця/мисткині, народу, епохи, людства). Естетичне призначення художнього образу полягає в тому, що він дає нам насолоду, формує естетичний смак. А ще художній образ може виховувати, формуючи наші уявлення про моральні якості, призначення людини у світі, національні та загальнолюдські цінності.

За змістом розрізняють такі види художніх образів: *образи-предмети, образи-персонажі, образи-описи* (зображення природи, помешкання, міста), *образ автора, розповідача, читача* та ін.

Для розуміння художнього образу важливо не тільки те, який зміст у ньому втілено, а і як він створений, які засоби використовує митець/мисткиня для його увиразнення (наприклад, портрет, пейзаж, мова, вчинки). Треба брати до уваги й те, як співвідноситься один художній образ з іншими, його зміни в процесі розгортання подій твору.

Козак Мамай.
Народна картина.
XVIII ст.

Традиційні та вічні художні образи

У кожній національній культурі є свої традиційні образи. Наприклад, для фольклору, художньої літератури та живопису Японії традиційними образами є сакура (вишня), гора Фудзі, красуня, самурай (воїн у давній Японії, людина, котра служить) та ін. В Україні традиційні образи в усній народній творчості — калина, верба, сонце, козак, матір тощо. Їх часто використовують у художній літературі. Але деякі художні образи здатні долати кордони країн, набуваючи загальнолюдського значення. Такі традиційні образи називають *вічними*. Зазвичай це образи-персонажі, що є основою філософського осмислення буття. Вічними образами у світовій літературі стали Христос, Богоматір, інші біблійні образи; Прометей, Ікар, Роксоляна тощо.

Червона калина. Сучасне фото

Цвітіння сакури. Токіо (Японія).
Сучасне фото

● Теорія літератури

Художній образ — це втілення загального уявлення про життя, людину, людські стосунки, ідеали тощо в конкретно-чуттєвій формі (тобто в предметах і явищах).

Традиційний образ (у художній літературі) — образ, що переходить від однієї літературної епохи до іншої, зберігається й активно функціонує протягом тривалого часу або в одній національній літературі, або в різних національних літературах.

Ознаки художнього образу

1. Конкретність	Художнім образом можуть бути конкретний предмет, явище, особа, простір тощо
2. Цілісність	Неподільність художнього образу — сприймається як щось цілісне
3. Динамізм	Здатність до зміни
4. Умовність	Утілення загальних уявлень про життя
5. Знаковість	Художній образ може бути знаком ідеї, поняття, поглядів тощо
6. Багатозначність	Художній образ має різні значення, повертається різними гранями, спонукає до роздумів
7. Життя в часі	Сприйняття художнього образу змінюється з плином епох

Вічний образ (у художній літературі) — літературний образ, який за глибиною художнього узагальнення виходить за межі конкретних творів і зображеної в них історичної доби, містить невичерпні можливості для філософського осмислення буття.

Духовний міст між Україною і цивілізованим світом

Ми читаємо твори зарубіжної літератури в художніх перекладах українською мовою. Вони відрізняються від *оригіналів*, тобто текстів, створених тією мовою, якою володіє і яку обрав/обрала автор/авторка. Для того щоб донести цінність літературного твору зарубіжного митця/мисткині, перекладачеві/перекладачці треба добре знати не лише іноземну та українську мови, а й особливості життя країни, яку представляє твір, національні традиції, вірування іншого народу. Художній переклад вважають вдалим, коли в ньому відтворено ключові (сильні) позиції оригіналу — образи, ідеї, події тощо. Водночас перекладачі/перекладачки завжди додають щось своє, шукають нові відтінки й смисли художніх образів. Художній переклад, як міст, з'єднує нас, українців, з іншими країнами, з усім цивілізованим світом. Вагомий внесок у розвиток української перекладацької

справи зробили Леся Українка, Іван Франко, Михайло Старицький, Микола Зеров, Михайло Орест, Дмитро Павличко, Дмитро Паламарчук, Ольга Сенюк, Галина Кирпа та ін.

videotext

Вільям Вордсворт ДО ПРЕКРАСНОГО

Назвіть художні образи вірша, які розкривають сутність мистецтва.

Святе мистецтво! В пензлі чи пері
Є сила дати вічність кожній рисі
Хмарини, що пливе в небесній висі,
Веселих промінців химерній грі;

Вони спляють порух віт вгорі
І подорожніх, що ідуть у лісі,
І корабель, що при скелястім мисі
Навік в заливі кинув якорі.

Дитя весни і літа й падолисту,
Що вірно тчуть ясну твою окрасу,
Мистецтво, ти даруєш благодать.

І стримане, просте, хоч повне змісту,
Ти вмієш вирвать мить із плину часу
І в ній божисту вічність передать.

(Переклад Максима Стріхи)

П.-О. Ренуар. Дві дівчини за фортепіано. 1892 р.

CLASSROOM

Усно

1. Які різновиди художніх образів ви знаєте? Наведіть приклади з прочитаних художніх творів.
2. Чим різняться традиційні й вічні художні образи? Назвіть традиційні художні образи 3—4 країн світу.

Аналіз та інтерпретація

3. Визначте основні ознаки та функції художнього образу.
4. Доведіть, що художній образ може втілювати ідею або проблему. Наведіть аргументи на підставі прочитаних творів.

Письмово

5. Створіть короткий візуалізований словник традиційних образів (3—4), що є національними символами для певної країни (за вибором). Намалюйте їх і поясніть їхнє значення.

Цифрові технології

6. За допомогою інтернету знайдіть, роздивіться і проаналізуйте 2—3 герби країн Євросоюзу, США, Японії. Які національні образи відображені на гербах?

Дослідження

7. Доберіть приклади образних і необразних (наукових, публіцистичних та ін.) текстів. Прокоментуйте їхню специфіку.

Ваша творчість

8. Намалюйте образ вашого улюбленого персонажа. Поруч напишіть художні засоби його створення.

Проект

9. Підготуйте проект «Художні образи, які цікаві сучасній молоді» (на матеріалі різних видів мистецтва).

У команді

10. Гра «Розгадай хмару слів». Попрацюйте в парах. Кожна пара створює «хмару слів», яка характеризує певний художній образ. За «хмарами слів» іншим парам необхідно буде відгадати, про який саме образ ідеться.

Життєві ситуації

11. У чому полягає цінність людської уяви?

1

[https:// academia-nikolenko-6klas.com.ua](https://academia-nikolenko-6klas.com.ua)

Міфи на всі часи

Поняття про міф

У міфах людство вчилася пояснювати своє життя і все, що було довкола.

Леся Українка

Які галузі знання допомагають людям вивчати й пояснювати довколишній світ у наш час?

Із давніх-давен люди намагалися пояснити світ, природу і своє місце в довколишньому середовищі. Так виникли міфи, що є особливим способом мислення, втіленням колективної свідомості народу, відображенням уявлень та вірувань давніх людей. Міф у перекладі з грецької означає «слово», «чутка», «звістка», «розповідь». Від цього слова походить поняття «*міфологія*» — сукупність міфів і наука, завданням якої є їх вивчення.

Рафаель Санті.
Парнас.
1510–1511 рр.

У багатьох народів можна знайти подібні міфи — про виникнення світу й людства, природні явища, богів і героїв. Це зумовлено тим, що давні люди не відокремлювали себе від природи й намагалися дати пояснення всьому, що бачили. Буття людини, природні стихії, рух планет і плин часу — усе це стало підґрунтям для виникнення міфів. Вони були не так результатом людської фантазії, як художнім (поетичним) переосмисленням історії, досвіду попередніх поколінь, реальних подій, що відбувалися колись.

Образи (боги, герої, природні явища), які постають у міфах, називають *міфологічними*. У них утілено уявлення давніх людей про світ, природу, ідеали. Міфологічні образи є традиційними для певного народу. Водночас чимало міфологічних образів, набувши важливого значення для різних народів, стали *вічними*. До них звертаються письменники/письменниці, художники/художниці та інші діячі й діячки мистецтва різних часів.

Міф має спільні ознаки з казкою і легендою: невеликий обсяг, розповідна епічна форма, колективний автор, існування в різних варіантах, фантастичні елементи, олюднення явищ природи, використання гіперболізації (перебільшення) в сюжеті й образах тощо. Водночас між міфом, казкою і легендою є відмінності.

● Теорія літератури

Міф (грец. *mythos* — слово, переказ, звістка) — розповідь, у якій явища природи або реальні події творчо переосмислені колективною (первісною) свідомістю давніх людей як пояснення світу та втілення уявлень про нього.

Відмінності міфу від казки

Міф	Казка
Основа міфу — реальні події, явища природи, перетворені людською фантазією	Основа казки — вигадка
Відображає колективні уявлення про світ, про його створення, будову, істот, які його населяють	Відображає уявлення про деякі аспекти людського буття, риси людей, мораль
Пояснює світ	Розважає і повчає
У давнину міфам вірили	Казку завжди сприймали як витвір фантазії

Закінчення таблиці

У міфах діють міфологічні персонажі — боги, герої, дивовижні істоти	У казках переважно діють звичайні люди, тварини, речі, наділені чарівними властивостями
Зображує світ у його неподільності, складності	Зображує протистояння добра і зла, у якому добро завжди перемагає

Відмінності міфу від легенди

Міф	Легенда
Широке відображення буття	Відображення конкретних історичних подій, переосмислених людською свідомістю
Основна функція — пояснення світу, життя, природних явищ	Основна функція — увиразнення достовірності подій і повчальності легендарної історії
Багато вигаданих (фантастичних) персонажів, які наділені безсмертям (боги, титани та ін.)	Герої та героїні — смертні люди, деякі з них жили в реальності, але в їх зображенні використано елементи фантастики
Події відбуваються в невизначений час і в невизначеному просторі (доісторична епоха)	Події визначені в часі й просторі (відображення історії народу, його світогляду, культури)

Грецькі міфи

На півдні Європи, на берегах теплих Іонічного та Егейського морів, розташований Балканський півострів, а біля нього — чимало великих і малих островів. Саме там існувала Давня Греція, яку ще називають *Елладою*, а її мешканців — *еллінами*. На цих землях у II—I тисячоліттях до нашої ери виникли цікаві перека-

Парфенон (храм на честь богині Афіни Парфенос). Прибл. 438 р. до н. е.

Кадр із кінофільму «Троя» (режисер Вольфганг Петерсен, США, Велика Британія, Мальта, 2004)

зи про створення світу, діяння богів і героїв, різні природні явища. Грецька міфологія є складником *античності* — сукупності історичних та культурних надбань давніх греків і римлян, що стала фундаментом європейської культури.

Перші міфи виникли за умов общинно-родового устрою. Природу і весь навколишній світ уявляли тоді як об'єднання живих розумних істот, що пов'язані родинними зв'язками.

За уявленнями давніх греків, світ постав із *Хаосу*, який видавався їм як щось вічне, темне, нескінченне. Із Хаосу виникла *Гея* — *Земля*, яку наділяли магичними властивостями народжувати нове. Невдовзі з'явилася сила, що все оживлювала, — *Кохання (Ерос)*. Глибоко під землею, як вважали давні греки, перебував *Тартар* — похмура темна безодня. Поки не було ночі і дня, Гея, Ерос і Тартар існували у величезному Хаосі. Слідом за першими богами з Хаосу вийшли *Ереб (Морок)* і *Нікс (Ніч)*, їхніми дітьми були *Ефір (Світло)* і *Гемера (День)*. Так греки пояснювали виникнення дня і ночі.

Гея-Земля народила *Урана* — блакитне Небо. До нього потяглися гори, між ними розлилося море. Уран розширював свої володіння, а Гея прикрашала себе рослинами, населяла світ тваринами й людьми. Згодом Уран і Гея одружилися, від них пішли інші покоління богів, які, згідно з віруваннями давніх греків, впливали на життя людей. У грецькій міфології є багато образів, що втілювали жах і беззахисність людини перед природою: жінка-змія *Єхидна*, *Горгона Медуза*, *Сфінкс* та ін. Згодом люди навчилися приборкувати природні сили, а в міфології настала пора людиноподібних богів і героїв, які підкорювали природні явища та стихії.

Джуліо
Романо.
Танець
Аполлона
з музами.
Прибл. 1540 р.

За уявленнями давніх греків, на *Олімпі* жили *боги*, які нічим не відрізнялися від людей, за винятком того, що були вродливі та безсмертні. На Олімпі не було снігу і дощів, спеки чи холоду. Олімпійці жили в розвагах і бенкетах, слухали чарівні пісні *Муз* — богинь поезії, мистецтв і наук. Однак нерідко олімпійські боги спускалися на землю, спілкувалися з людьми, інколи закохувалися в них і навіть брали шлюб із земними мешканцями.

Явища природи втілювали проміжні між богами та людьми істоти — *німфи*, яких залежно від місця перебування називали по-різному: *нереїди* (у морях), *океаніди* (в океанах), *наяди* (у річках, джерелах), *дріади* (у деревах) тощо. Володарем лісів, покровителем природи і пастухів вважали могутнього *Пана*.

У Давній Греції панував культ *героїв* — напівбогів, легендарних воїнів, засновників міст. Їх вважали посередниками між богами і людьми. Герої часто були наділені людськими якостями, утілювали уявлення про добро і зло, правду і кривду, справедливість і несправедливість. Серед міфічних героїв найвідомішими є *Про-*

Кадри з кінофільму «Троя» (режисер Вольфганг Петерсен, США, Велика Британія, Мальта, 2004)

метей, котрий приніс людям вогонь і навчив їх різних ремесел; *Геракл*, що здійснив багато славних подвигів; *Тесей*, який здолав страшного Мінотавра в Лабіринті; *Персей*, котрий знищив морське страховисько і врятував красуню Андромеду; *Ахілл*, *Гектор*, *Одісей*, *Парис* та інші герої міфів про Троянську війну.

presentation

Образами грецької міфології починається галерея вічних образів у світовому мистецтві й літературі.

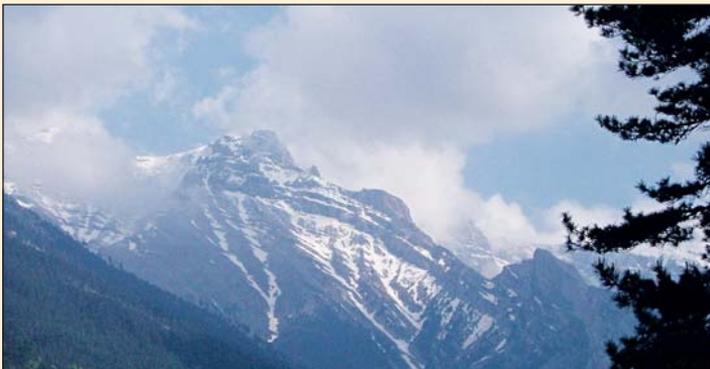
Основні тематичні групи грецьких міфів

1. Міфи про створення і будову світу.
2. Міфи про явища природи.
3. Міфи про діяння богів.
4. Міфи про подвиги героїв.
5. Міфи про кінець світу.
6. Міфи про певні події (наприклад, про Троянську війну, походи аргонавтів тощо).

Де розташований Олімп і хто там жив?

Олімп — найвища гора (2911 м) у Греції. За уявленнями давніх греків, там жили боги, котрі скеровували життя світу і людей. Наймогутнішим із них був *Зевс*, який керував небесними явищами, тому нерідко його зображують із блискавками в руці. Він — верховний правитель, володар неба і землі, цар богів і людей. *Посейдон* — брат Зевса, володар морів і океанів, покровитель мореплавства. *Деметра* — сестра і дружина Зевса, богиня хліборобства та родючості, покровителька шлюбу. *Гера* — сестра Зевса, його дружина після Деметри, богиня родинного щастя, подружнього кохання.

express

Гора Олімп.
Сучасне фото

Джованні Лафранно. Рада олімпійців. Прибл. 1625 р.

Афіна — дочка Зевса, богиня мудрості, військових наук, справедливості. *Гермес* — син Зевса, вісник Зевса і богів, покровитель мандрівників, купців, торговців. *Афродіта* — дочка Зевса, богиня кохання і вроди.

Українські міфи

В українських міфах закарбовано тісний зв'язок людини з природою, обоження природних явищ, небесних світил, річок, лісів тощо. Багатобожжя (поклоніння різним богам) визначало світогляд і вірування українців до прийняття християнства. Творцем Всесвіту, богом над богами для наших предків був *Род*. Владикою світу, богом світла і небесного вогню вважали *Сварога*. *Перун* був богом блискавок і грому, пробуджував навесні землю до життя й запліднював її дощами. Син Сварога *Даждьбог* — бог жнив, родючості й сонячного світла. *Хорс* — бог сонця, *Лада* — богиня кохання, а *Велес* — бог достатку і скотарства. В українських міфах знайшли відображення умови життя наших пращурів. Наприклад, колесо вважали втіленням влади Сонця, вічного коловороту природи та захистом від нечистої сили.

Олексій Кулаков.
Українське
весілля.
1996 р.

Дідух (сніп) уособлював дух поля, бога Сонця та душі померлих предків, які оберігають земне життя. *Коровай* здавна був жертвним хлібом богові Сонця, а тому мав круглу форму, втілював силу природи, плодючості.

Міф про титана Прометей

Прометей (із грецької — провидець) був титаном, сином титана Япета й німфи Клімени (у варіантах — Феміди, Асії). У грецькій міфології *титанами* називають божества старшого покоління, а в переносному значенні — людей виняткового розуму й таланту. Прометей допоміг Зевсові здобути владу над світом. Під час суперечки про зменшення жертв богам Прометей став на бік людей, які потерпали від голоду й були безсилі проти могутніх олімпійців. Розгніваний Зевс забрав у людей вогонь. Однак Прометей викрав його з Олімпу й приніс людям у тростинці (це відгомін прадавнього способу видобування вогню тертям шматків дерева). Так людський рід було врятовано від голоду й холоду. За нескореність Зевс звелів покарати Прометей жорстоким способом. Але Прометей був непохитним і став символом незламності духу.

Ян Косьє. Прометей, який несе вогонь. 1637 р.

presentation

ПРОМЕТЕЙ

Про яких богів і богинь ідеться в міфі? Хто з них допомагає, а хто перешкоджає Прометееві?

Люди не варили їжі, не світили в домівках, не грілися коло багать, і було те життя без вогню злиденним животінням.

audiotext

Пожалів людей своїм великим серцем титан Прометей і сміливо порушив Зевсову заборону. Якось він перестрів Афіну Палладу, любу Зевсову дочку. Богиня мудрості була завжди прихильна до титана, тож він і попросив її відчинити йому потай двері чорного ходу, що вів до Зевсового палацу, — адже Прометееві було вже невільно з'являтися на Олімпі. Афіна Паллада так і зробила, гадаючи, що Прометееві цікаво поглянути на новий витвір багатитця Гефеста — на людей із щирого золота, що, наче живі, слугували богам.

А Прометей, опинившись у Зевсовій оселі, мерщій узяв із божественного вогнища невеличку іскру, сховав її у порожній очеретині та й приніс людям на землю.

Відтоді засяяли, заяскріли веселі вогнища на землі. Навколо них люди збиралися цілими родинами, смажили м'ясо, грілися, танцювали. Люди зажили тепер веселіше, дружніше, і з того щиро радів титан Прометей. Він навчив їх приборкувати вогонь, плавити мідь, кувати зброю, і люди стали дужчі, сміливіші, вони вже не схилялися покірно перед своєю долею. Завдяки Прометееві вони навчилися думати й тоді, мабуть, уперше відчули себе людьми.

Та чорним, грозовим буревієм насувався на відважного титана страшний гнів всевладного Зевса. Ніхто у світі ще не порушував так зухвало його заборони, ніхто не наслідювався повставати проти нього, батька всіх безсмертних і смертних.

У шаленій нестямі Зевс звелів закути титана Прометея в кайдани і припнути на самому краї землі до стрімкої скелі, щоб від-

Генріх-Фрідріх Фюгер.
Прометей, який несе
людям вогонь. 1817 р.

Ніколя-Себастьян Адам.
Прометей закутий.
1762 р.

Статуя Прометея перед
ЧАЕС. м. Прип'ять (Україна).
Сучасне фото.

ступник висів там довгі століття. Таку кару надумав Зевс останньому з роду титанів, що насмілювався змагатися з ним і боронити слабосилих, нікчемних людей.

Здійснити цю кару Зевс доручив своєму кульгавому сину Гефесту, неперевершеному митцеві й ковалю. А в помічники йому дав двох своїх вірних слуг — Силу і Владу, суворих, безжальних, жорстоких. Прикро було Гефестові коритися Зевсовій волі, бо він щиро шанував Прометея, але не послухатись рідного батька не міг. (...) Гефест був кульгавий з дитинства, бо колись розгнівався на нього Зевс і, схопивши малого за ногу, швиргнув геть з Олімпу. (...)

Тяжко зітхає Гефест і здійсмає величезний молот, щоб прикувати Прометея до стрімкої кручі.

— Яке огидне моє ремесло! — розпачливо вигукує Гефест. — Хай би хто інший ним володів, тоді я не мусив би приковувати друга до скелі. О Прометею, сину великої Феміди! Я сам плачу з твоєї тяжкої муки, та мушу коритися невблаганному Зевсові. (...)

Усі підвладні йому стихії Зевс кинув на прикутого Прометея, але той і не думав коритися. Тоді Громовержець звергнув скелю разом із непереможним титаном у чорну безодню.

Та Прометей був безсмертний. Збігли тисячоліття, багато людських поколінь одне за одним пройшли по землі, й тоді Зевс знову підняв із безодні титана, сподіваючись дізнатися про свою долю. Але нескорений Прометей мовчав, і батько всіх безсмертних і смертних вигадав йому ще тяжчу кару: знову висів Прометей, прикутий до скелі, його нестерпно палило сонце, сікли дощі, шарпали люті вітри, й щодня прилітав туди величезний Зевсів орел, гострими пазурами розривав титанові груди та дзьобав йому печінку. За ніч кривава рана загоювалася, але наступного дня знову прилітав орел і знову люто шматував могутнє Прометееве тіло.

Ці страшні муки тривали тисячоліття, але ніщо не могло здолати титана. Жодного разу не попросив він пощади в Зевса, не зрікся своєї приязні до смертних. Сам Громовержець уже хотів помиритися з ним, бо й досі не знав тієї таємниці про себе. Із Зевсової волі пішла до свого сина богиня Феміда. Гірко плачучи, просила вона Прометея помиритися із Зевсом, і материнське горе, страшніше за всі муки, розчулило непохитного титана — він розкрив свою таємницю.

Почувши віщі слова, схаменувся Зевс, бо справді намірявся взяти морську богиню Фетиду собі за дружину. Тепер він звелів якнайшвидше віддати Фетиду за смертного, щоб її син не став загрозою ні йому, ні іншим безсмертним богам.

Бартоломео ді Джованні.
Бенкет богів.
Панель
кассоне.
1490-ті роки

Незабаром Фетіду віддали за Пелея, славного аргонавта, — разом з іншими героями він їздив до Колхиди по золоте руно. На весілля Пелея і Фетіди зішлися всі боги, і навіть вони не пригадували такого пишного свята. А син Пелея і Фетіди — славетний Ахіллес — справді перевершив мужністю й силою свого батька і став найбільшим героєм Троянської війни.

У подяку за засторогу Зевс послав найславетнішого з-поміж грецьких героїв, далекого нащадка Іо — Геракла — звільнити титана. Багато земель уже обійшов Геракл, уславивши себе неймовірними подвигами, і от опинився серед Кавказьких гір. Довго шукав він скелю із прикутим Прометеєм, аж нарешті побачив, як угорі шугонув величезний орел, почув стогони нелюдського болю і поспішив на ті страдницькі зойки.

Незабаром Геракл був уже біля скелі, де висів прикутий титан і кровожерний орел рвав пазурами йому тіло. Підняв Геракл свій чималий лук і щосили напнув тятиву. Дзвінко заспівала стріла, вп'ялася в орла, і той упав мертвий додолу. Тоді Геракл виліз на скелю і дужими руками розірвав Прометееві кайдани. Титан нарешті випростав могутнє тіло і відітхнув на всі груди. Тільки одне залізне кільце зосталося на руці в Прометей, і в ньому застряг камінчик із скелі.

Прометей став вільний, а смертні люди, заради яких він прийняв страшні муки, носять відтоді на згадку про нього металеві каблучки і персні з коштовними камінцями. Так каже легенда, але чи це правда, ніхто не знає. Однак знають усі: в тих безстрашних, волелюбних людей, що віддають свої сили і розум, усе життя на благо народові, палає в серцях іскра незгасного Прометеевого вогню.

(Переказ Катерини Гловацької)

Образ Прометей в українській літературі

Українські письменники Тарас Шевченко, Іван Франко, письменниці Леся Українка, Ліна Костенко віднайшли в об-

Пам'ятник Тарасові Шевченку
(скульптор Іван Кавалерідзе,
встановлено в 1926 р.).
м. Полтава. Сучасне фото

разі Прометей втілення боротьби за волю, символ нескореного духу народу. Розповідаючи в поемі «Кавказ» про необхідність звільнення поневолених народів, Тарас Шевченко писав:

І вам слава, сині гори,
Кригою окуті,
І вам, лицарі великі,
Богом не забуті.

Борітеся — поборете,
Вам Бог помагає!
За вас правда, за вас слава
І воля святая!

express

CLASSROOM

Усно

1. Як Прометей здобув вогонь? Хто йому допомагав у цьому?
2. Які ще добрі справи герой зробив для людей?
3. Чому Зевс розлютився на Прометей і як покарав його?
4. Як довго тривали муки Прометей? Хто і як його звільнив?

Аналіз та інтерпретація

5. Охарактеризуйте образи Зевса, Прометей, Гефеста.
6. Яку страшну таємницю приховував Прометей? Чому вона була важливою для Зевса?

Письмово

7. Доберіть прикметники для визначення образу Прометея.

Цифрові технології

8. За допомогою інтернету знайдіть 2—3 твори образотворчого мистецтва про Прометея. Підготуйте коротке повідомлення про них із візуалізацією (презентація).

Дослідження

9. Дослідіть добру й небезпечну силу вогню в житті людей. Створіть пам'ятку «Як поводитися з вогнем?» (5—6 речень).

Ваша творчість

10. Створіть «хмару» слів (у вигляді вогнища або скелі) за міфом про Прометея.

Проект

11. Підготуйте проєкт на тему «Нащадки Прометея». Розкажіть про 1—2 героїв або героїнь (минулого чи сучасності), які демонструють приклади служіння народові.

У команді

12. Гра «Чи був/була ти уважним/уважною читачем/читачкою?». Об'єднайтеся у дві команди. Кожна команда витягає картку, на якій написано ключове слово з міфу. Необхідно розповісти про відповідну подію. Переможе та команда, яка краще знає сюжет. *Ключові слова: іскра, кайдани, орел, молот, лук, палац.*

Життєві ситуації

13. Чому Прометей не підкорився Зевсові? У яких випадках не можна схилитися перед владою і силою?

Перевірте себе

[https://academia-nikolenko-6klas.com.ua/
check-yourself](https://academia-nikolenko-6klas.com.ua/check-yourself)

Міфи про Геракла

Геракл (або Геркулес) — син Зевса та Алкмени, наділений дивовижною силою. Дванадцять його подвигів стали основою багатьох міфів і творів мистецтва. Свій перший подвиг Геракл здійснив, задушивши власноруч величезного немейського лева, який мав тверду, мов камінь, шкуру. Важкою була битва героя з лернейською гідрою, бо на місці кожної відрубаної голови в потвори з тілом змії відразу виростали дві нові. Цар Еврістей постійно ставив Гераклові нові завдання, і герой усі виконував. Сьомий подвиг Геракла відбувався на острові Крит, де в царя *Міноса* був величезний бик. Володар морів *Посейдон* наслав на тварину сказ, тому бик носився по острову, убиваючи всіх, хто траплявся йому на дорозі. І тільки Геракл не побоявся його.

presentation

audiotext

Геракл бореться із немейським левом. Антична римська мозаїка. 200–250 рр. н. е.

Кадр із кінофільму «Геракл» (режисер Бретт Ратнер, США, 2014).

ГЕРАКЛ

ПОДВИГ СЬОМИЙ: КРИТСЬКИЙ БИК

Як у міфі пояснено виникнення Європи?

Цього разу на вимогу царя Еврістейя Гераклові довелося податись на Крит. Великий той острів був благословенний богами: колись саме тут богиня

audiotext

Рея, дружина могутнього Кроноса, народила Зевса, а потім перехувала немовля, підвісивши його колиску серед гілля розлогого дерева, щоб Кронос не знайшов свого сина ні на землі, ні на морі, ні в небі.

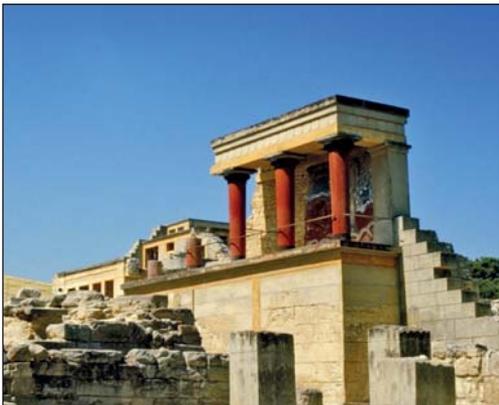
А згодом сюди, до ще безлюдного, пустельного Криту, приплив сніжно-білий бик, на широкій спині якого сиділа юна фінікійська царівна Європа. І тим прекрасним биком був сам Зевс, а ім'ям його коханої згодом назвали частину світу.

Тут, на Криті, Європа народила Зевсові трьох синів: гордого Міноса, справедливого Радаманта і войовничого Сарпедона. Між братами не було щирої згоди. І коли всю владу на острові забрав собі до рук Мінос, Радамант утік од нього в Беотію, а Сарпедон — до Лікії.

За Міноса острів збагатів і розцвів. Здавалося, багатство плавом пливе сюди звідусіль. На Криті вирости гарні міста, а найбільшим, найбагатшим серед них став Кносс, де жив цар Мінос і де згодом за його наказом славетний будівничий Дедал звів палац Лабіринт.

Міносова влада з кожним роком міцніла. Вже гордий цар не хотів визнавати їй меж, уже він надумав змагатися навіть з богами. Якось він поклав довести критянам прихильність до нього богів і проголосив, що безсмертні неодмінно вволять будь-яку його волю. А що критяни мовчали, не ймучи тому віри, то Мінос повів їх на морське узбережжя і став уголос просити могутнього володаря моря Посейдона послати йому найкращого бика, який ще ніколи не був у ярмі. А він, Мінос, принесе, мовляв, того бика Посейдонові в жертву.

Запала мертва тиша, а тоді загуло, завирувало море і, на подив усьому людові, з хвиль раптом виринув і поплив до берега здоро-

м. Кносс (о. Крит). Північний вхід у палац (руїни). Сучасне фото

Геркулес із критським биком. Бронзова статуя XVII ст.

венний бик. Натовп аж сахнувся назад, та бик спокійно став на березі, ніби чогось чекаючи. Його біла шкура гарно лисніла, дужі ноги міцно тримали кремезне тіло, в м'язах відчувалася дика, нездоланна сила.

Посейдонів бик так припав до вподоби Міносові, що той звелів мерщій відвести його до царського стада, а в жертву морському богу зарізати іншого, звичайнісінького бика.

Так і зробили. Задоволений Мінос подався зі своїм почтом до палацу, де довго ще всі пили пурпурове вино у захваті від того, які милостиві й щедрі до царя Міноса безсмертні боги.

Але вранці сталося лихо: красень бик вирвався із стайні на волю та, ніби враз здичавівши, став нищити все, що траплялося йому дорогою. Видно, бог Посейдон не подарував Міносові ошуканства, і тепер його величезний бик став справжнім лихом для критян. Ніхто не міг спіймати, приборкати розлюченого бика, і він гасав із страшним ревінням по всьому острову, вбивав людей, руйнував їхні житла і нищив сади та городи.

Заморські торгові кораблі, що завжди охоче приставали до Криту, тепер негайно відпливали геть і везли в далекі краї страшну звістку про Посейдонового бика.

Почув її мікенський цар Еврістей та щиро зрадів: от куди треба послати Геракла! З радощів Еврістей аж сяяв, уявляючи, як бик роздере його родича.

Коли Геракл прибув на Крит, жителі острова зустріли його шанобливо, бо вже чули про незвичайні подвиги героя. Всі захоплено дивилися на його могутню постать, та нікому не вірилося, що один чоловік, бодай найдужчий, годен приборкати розлюченого бика.

Бернар Пікар. Геракл виконує подвиг, долаючи критського бика. 1731 р.

Кадр із кінофільму «Геракл» (режисер Бретт Ратнер, США, 2014)

Збентежений цар Мінос запропонував Гераклові поміч — досвідчених мисливців і пастухів, але той відмовився, бо за примхою царя Еврістея він самодин мав здолати бика.

Не день і не два тривав той двобій між чоловіком і звіром, та як же здивувалися критяни, коли врешті побачили, що Геракл жене до берега бика, але приборканого, смиренного.

З усіх усюд позбігалися люди, вийшов і цар Мінос, вітаючи Геракла, та всі боязко трималися осторонь. А герой, діставшись берега, вмонтився на широкій спині бика і погнав його в воду. На очах здивованих критян той слухняно поплив, розтинаючи дужим тілом морські хвилі.

Так Геракл дістався рідних берегів і потім спокійно погнав приборканого бика в Мікени, до царського палацу.

Аж дух забило Еврістеєві, коли він побачив Геракла, що тримав на налігачі здорового білого бика.

— Відпусти його! — заверещав розпачливо цар. — Відпусти, тобі кажуть! Я присвячу його моїй покровительці Гері.

Не встиг Еврістей доказати, як красень бик, відчувши, що Геракл попустив налігач, враз крутнувся і помчав геть із Мікен.

Довго потому не було ані згадки, ані чутки про критського бика. Згодом він об'явився неподалік від Афін, на Марафонському полі, де знову завдав людям такої страшної шкоди, що врешті його убив афінський герой Тесеї, юний Гераклів родич.

Хосе Мануель Фелікс
Магдалена. Геракл і лань.
1980-ті роки.

(Переказ Катерини Гловацької)

Образ Геракла в сучасному кіно

До образу цього міфологічного героя зверталися кінематографісти різних країн. У наш час створено декілька фільмів про його подвиги: «Геракл» (режисер Бретт Ратнер, США, 2014), «Геркулес. Народження легенди» (режисер Ренні Гарлін, США, Болгарія, 2014), «Геракл» (режисер Роджер Янг, США, 2005) та ін.

Кадри з кінофільму «Геракл» (режисер Бретт Ратнер, США, 2014)

За допомогою інтернету перегляньте один із них. Яким зображено головного героя? Які події міфів про Геракла відтворено у стрічці?

CLASSROOM

Усно

1. Чому Геракл прибув на острів Крит? Яке завдання він мав виконати?
2. Що не пробачив Міносу бог Посейдон?
3. Які небезпеки виникли на острові Крит унаслідок ошуканства Міноса?

Аналіз та інтерпретація

4. Які якості виявив Геракл у цьому міфі?
5. Порівняйте образи царів Еврістея і Міноса. Чи дбали вони про когось іншого, окрім себе та власних інтересів? Доведіть.

Письмово

6. Ім'я міфологічного героя Геракла використовують не лише в прямому, а й у переносному значенні на позначення дуже сильної людини. Придумайте 2—3 речення зі словом *Геракл* у переносному значенні.

Цифрові технології

7. Випишіть із тексту міфу імена богів і богинь. За допомогою інтернету з'ясуйте, за які сфери вони відповідають.

Дослідження

8. З міфами про подвиги Геракла пов'язані деякі фразеологічні вирази: *авгієві стайні; страшний, як цербер (кербер)*. Дослідіть їхнє походження. Що вони означають у прямому (в міфі) й переносному значеннях?

Ваша творчість

9. Створіть комікс за сюжетом міфу.

Проект

10. Підготуйте проект на тему «Острів Крит: міф і сучасність». Знайдіть інформацію про пам'ятки давньої критської культури.

У команді

11. Гра «Що означають ці географічні назви?». Об'єднайтеся у дві команди. Кожна команда має витягти картку, на якій написана географічна назва з міфу. Необхідно показати її розташування на мапі й розповісти про подію, пов'язану з нею. *Географічні назви: Європа, Беотія, Лікія, Крит, Кнос, Афіни, Мікени.*

Життєві ситуації

12. Чому варто дотримуватися власного слова? Як називають людей, які виконують те, що обіцяють, і тих, хто не виконує обіцяне?
13. Уявіть, що Геракл живе в сучасній Україні. Який подвиг (подвиги) він міг би здійснити? Де знайшов би застосування своїй силі? Ким би були друзі й соратники Геракла? Підготуйте власну історію, створіть до неї малюнки.

Перевірте себе

<https://academia-nikolenko-6klas.com.ua/check-yourself/>

Міф про митців Дедала та Ікара

У Давній Греції були розвинуті різні ремесла та види мистецтва. Тому в багатьох міфах звучить тема творчості. *Дедал* був славетним скульптором, будівничим, різьбярем, винахідником. Його ім'я з грецької означає «робити помистецькому». Він мав сина *Ікара*, який теж прагнув творити. Оспівані народною фантазією образи Дедала та Ікара втілюють успіхи, досягнуті багатьма поколіннями грецьких митців. У міфі відображено також давню мрію людства освоїти повітряний простір. Ці міфологічні персонажі стали символами нестримного творчого пошуку попри небезпеки на цьому шляху.

presentation

Дедал та Ікар. Антична мозаїка із Зевгми (Турція)

Карло Сарачені. Падіння Ікара. 1606–1607 рр.

ДЕДАЛ ТА ІКАР

Які вироби й мистецькі витвори зробив Дедал?

Колись, за сивої давнини, в Афінах жив великий митець, різьбяр і будівничий Дедал, нащадок царського роду. Кажуть, сама Афіна Паллада, премудра богиня, навчила його різних ремесел. Дедал зводив великі палаци і храми, що вражали всіх своєю стрункою будовою, а для тих палаців і храмів сам різьбив із дерева постаті безсмертних богів, такі гарні, що потім люди століттями дбайливо їх зберігали.

audiotext

До Дедала статуї робили у вигляді нерухомих, наче скам'янілих, людей, руки в них були міцно притиснені до тулуба, ноги стулені, очі заплющені. Дедал сміливо почав різьбити інакше: розплющив своїм постатям очі, звільнив їм руки й ноги і ніби надав їм життя. Здавалося, вони от-от ворухнуться і підуть. Тому жерці в деяких храмах прив'язували Дедалових дерев'яних богів, щоб вони часом не повтікали.

Учнем Дедала став його небіж Талос, ще підліток, але такий тямущий і здібний, що сам Дедал чудувався, як швидко хлопець од нього все переймає і сам уже створює дивовижні речі.

Якось Талос знайшов на землі гадючу щелепу, уважно придивився до неї і невдовзі змайстрував пилку — нову річ для тодішніх людей. Він же придумав гончарний круг, щоб легше й краще ліпити на ньому всякий посуд. А як вирізував той круг із дерева, то винайшов циркуль, що ним і тепер користуються люди.

Афіняни довідалися про надзвичайний хист Дедалового учня і справедливо гадали, що незабаром він перевершить свого вчителя. Та як же тяжко вразила Афіни звістка про те, що Талос, гуляючи з Дедалом по Акрополю, спіткнувся і впав з висоти. В його смерті афіняни звинуватили Дедала, мовляв, той із заздрощів надумав позбутися свого учня і сам зіштовхнув його вниз.

Чи правда це була, а чи вигадка і Талос сам необачно спіткнувся — ніхто не міг би сказати, хіба що сам Дедал, та йому вже не йняли віри, і афінський люд засудив митця до вигнання.

Кинув Дедал напризволяще свою майстерню і недовершену роботу, сів на корабель, довго плів і нарешті дістався острова Крит. Царював там Мінос, чоловік розумний і владний. Він щиро зрадів Дедалові, бо слава митця давно вже досягла критських берегів.

Цар Мінос одразу запросив до себе Дедала, загадав йому багато роботи, був щедрий і спершу навіть ласкавий. Він одружив Дедала з гарною критянкою, і та народила афінянинові сина Ікара. Та митець тяжко сумував за батьківщиною і почувався на Криті рабом.

Єдиною розрадою і втіхою Дедалові стало мистецтво. Він охоче робив усе, що загадували йому цар Мінос та цариця Пасифая, — кував зброю, яка приносила успіх у бою чи на ловах; вирізував на радість усій царській родині дерев'яні ляльки, що самі рухались, наче живі; а для покоїв пишнокосої царівни Аріадни вирізав із мармуру рельєф: побравшись за руки, там кружляли в танку юнаки й дівчата, і їхні мармурові хітони здавалися напрочуд легкими й прозорими.

А потім Дедал збудував дивовижний палац. Царя Міноса спіткала велика біда: Пасіфая народила йому сина, що мав тіло чоловіка, а голову — бика, та ще й бичачий хвіст теліпався у нього іззаду. І от, щоб сховати від сторонніх очей Мінотавра — так назвали те страховисько — та щоб він сам не накоїв якого лиха, цар Мінос наказав Дедалові звести особливу споруду.

І Дедал звів Лабіринт, хитромудрий палац, де покої та переходи були такі поплутані й начебто однакові, що ніхто не міг знайти з нього виходу.

Як у гористій Фригії несе свої темні хвилі річка Меандр і крутиться серед каміння: то назад поверне, то знову мчить уперед, то збочує раптом, і не можна збагнути, куди вона тече — до моря чи назад, до свого джерела, — так і Дедал створив у Лабіринті стільки покручених ходів, що й сам ледве вибрався з нього. В середині цього Лабіринту й поселили Мінотавра.

Минали роки, а Дедал ніяк не міг забути батьківщини. Дружина його померла, і тоді він надумав будь-що дістатись із сином до Афін.

Митець знав, що Мінос ніколи його не відпустить і що ніхто, боячись царського гніву, не допоможе йому втекти, а варта впіймає і приведе назад до палацу.

— Справедливий Міносе! — звернувся нарешті Дедал до царя. — Відпусти мене на батьківщину, я вже старий і хочу померти на рідній землі. Відпусти мене і сина мого Ікара, благаю тебе!

Та Мінос не схотів і слухати про це, хоч як умовляв його ревно Дедал. Зрозумів тоді митець, що він може звіритися тільки на себе, на свою голову й руки.

Якось сидів Дедал при березі моря, журно дивився на білих чайок, що кружляли над хвилями, і раптом йому сяйнула смілива думка: «Нехай Мінос закрит мені путь через море, нехай він усім володіє — і водою, і землею, але небо не його володіння, небо вільне! Треба навчитись літати в птахів!».

Думка була така незвична, така дивна і прекрасна, що Дедал аж зірвався на ноги і гордо крикнув:

— Могутній Зевсе! Не гнівайся на мене за те, що я не корюся твоїм законам. Я, смертний, піднімусь у небесний простір.

Тепер увесь вільний час Дедал робив із пташиного пір'я великі крила. Насамперед він ладнав одну до одної малесенькі пір'їни, а тоді брав довші й довші. Потім міцно стягував їх мотузком, клеїв воском і вигинав, щоб були як у справжнього птаха. Біля нього крутився Ікар, грався пір'їнами, щось ліпив із м'якого воску і хоч заважав батькові в його дивній роботі, але той не гнав хлопця.

Нарешті крила були готові, великі — Дедалові, трохи менші — Ікарові. Митець прикріпив свої до спини й до рук, змахнув ними і легко знявся в повітря. Покружлявши, він опустився на землю і став повчати Ікара:

— Не можна підійматися дуже високо, синку, бо сонце там палюче, воно розтопить віск — і пір'я розсиплеться. А низько над морем теж не лети, щоб хвилі не намочили тобі крил. Треба триматися середини, запам'ятай це, Ікаре, тільки середини. Будь слухняний, не шукай власної дороги, а лети просто за мною.

Потім Дедал прив'язав крила синові й довго вчив його літати. А наступного дня, щойно ясне сонце виринуло з далеких глибин Океану, вони знялись у безхмарну блакить. Ніхто у царському палаці того не бачив. Бачили тільки орачі в полі; бачив пастух, що гнав череду; бачив рибалка, і вудка випала йому з ослаблих рук. Усі вони аж уклякли, подумавши, що то летять безсмертні боги.

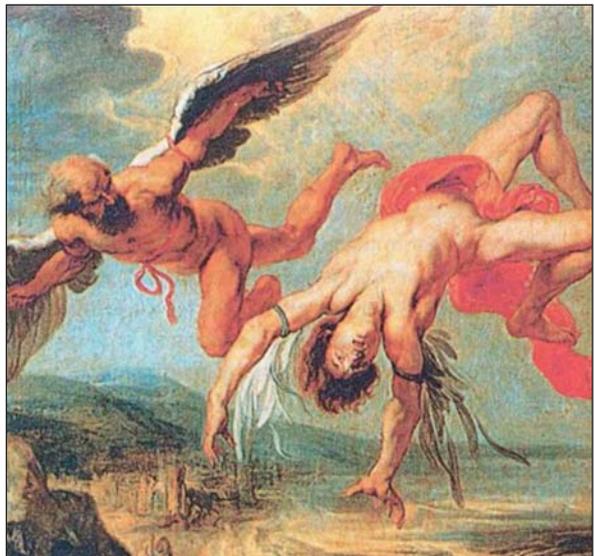
Дедал летів перший; він добре знався на місцевості, тільки раз у раз озирався, чи не втомився Ікар, чи не збочив з путі.

Вже позаду зник Крит, навкруги сяяло безкрає море. На височині гуляв вітер і гнав їх то в один бік, то в інший. Ось проминули вони острови Наксос і Делос, з лівого боку лишився зелений Самос, праворуч — багатий медом Калімнос.

Ікар спершу слухняно летів за батьком. Почуття лету, дивовижне, незнане, сповнило його душу неймовірною радістю. Яке

Шарль-Поль Ландон.
Дедал та Ікар. 1799 р.

Джейкоб-Пітер Гові. Політ
Ікара. 1635–1637 рр.

щастя змахнути, наче могутній птах, великими крильми і відчутти, що вони підносять тебе ще вище, туди, у блакитну безодню, де вже і птахів немає. У захваті Ікар забув про батькову засторогу й полинув вище, ще вище, аж до золотого сонця.

Зненацька хлопець із жахом відчув, що крила вже не так міцно тримають його, як спершу. Пекуче сонячне проміння розтопило віск, пір'я посипалося додолу, і марно тепер юнак махав уже безкрилими руками.

— Батьку, батьку, я гину! — відчайдушно крикнув Ікар і зник серед зелених морських хвиль.

Не почув того крику Дедал, та, ще раз озирнувшись, не побачив за собою Ікара. Розпачливо кружляв він у повітрі, гукаючи сина, а тоді примітив на хвилях розкидане пір'я. Нещасний батько все зрозумів і мало не збожеволів з горя, та мусив летіти далі, до найближчого берега.

То був чималий острів. Довго блукав по ньому Дедал, поки хвилі прибили до берега юнакове тіло. Убитий горем Дедал поховав тут сина, і відтоді той острів зветься Ікарія, а море довкола люди і досі звуть Ікарійським. І цікаво, що втіленням одвічної мрії людства про крила став не розумний, розважний Дедал, славетний винахідник, митець, а неслухняний, завзятий хлопець Ікар, який перший відчув радість вільного лету і віддав за це власне життя.

Втративши сина, Дедал оселився на великому острові Сицилії, де його гостинно прийняв цар Кокал. Тут митець зажив великої слави, бо звів кілька прекрасних споруд: Аполлонів храм із золотим дахом, штучне озеро, а для царських коштовностей — скарбницю на стрімкій скелі.

Двічі брався Дедал різьбити по щирому золоту загибель свого сина Ікара, та двічі кидав почату роботу, — надто тремтіли в нього руки, а сумні очі відразу заходили пекучими сльозами.

Тим часом критський цар Мінос довідався, де живе і працює Дедал, і надумав повернути його, наче свою власність, назад. Він вирушив до Сицилії на кораблях із чималим військом. Та не тільки зброєю вирішив діяти мудрий цар — він узяв із собою морську мушлю й оголосив нагороду тому, хто протягне крізь усі її закрути нитку. Мінос добре знав, що тільки великий майстер Дедал зугарний це зробити.

Сицилійський володар Кокал урочисто зустрів царя Міноса, запросив до свого палацу і влаштував гостеві пишну учту. За столом Мінос не прохопився і словом про Дедала, а згодом завів мову про мушлю.

— Цікаво, чи тямущі у вас люди, — спитав він лукаво, — чи зможе хто протягти нитку крізь цю мушлю, крізь усі її закрути? Той дістане від мене багато золота.

— Авжеж, люди в нас тямущі, — відказав господар, а сам тайкома звелів передати мушлю Дедалові.

Той швидко впорався, та ще й розумно, дотепно: прив'язав нитку до мурашки, проколов невеличкий отвір у мушлі, змазав її всередині медом, а в отвір пустив мурашку. Зачувши мед, вона проповзла крізь отвір і протягла за собою нитку через усі закрути в мушлі.

Коли так само тайкома мушлю принесли від Дедала, Кокал, переможно всміхаючись, подав її Міносові й мовив:

— Де ж винагорода за мушлю? Ось бачиш, нитку протягнуто.

— Дедал тут! — вигукнув Мінос. — Тільки Дедал міг так хитромудро зробити, більш ніхто. Тож доведеться тобі, Кокале, повернути мені митця!

Та цар, а надто царівни, яким Дедал робив різні прикраси й забавки, і на думці не мали віддавати його. Хитрістю вони заманили і вбили Міноса, і тепер Дедал міг спокійно жити і творити на Сицилії.

Але туга за рідною землею ставала нестерпна, і старий Дедал нарешті подався на батьківщину — в Афіни. Там він невдовзі помер і був шанобливо похований у рідній землі. Людям лишилися його прекрасні споруди і статуї, в Афінах від нього пішов рід митців Дедалідів, а слава його не згасла і досі.

(Переказ Катерини Гловацької)

CLASSROOM

Усно

1. Розкажіть про перебування й працю Дедала в Афінах.
2. Чому він потрапив на острів Крит до царя Міноса?
3. Що спонукало Дедала створити крила?

Аналіз та інтерпретація

4. Чому політ Дедала та Ікара завершився трагічно? Хто винен у цьому — батько чи син?
5. Охарактеризуйте образ Дедала. Що допомогло йому пережити загибель свого сина?

Письмово

6. Напишіть твір-роздум на тему «Чи варто було ризикувати Дедалові та Ікарові?» (10—12 речень).

Цифрові технології

7. За допомогою інтернету з'ясуйте, які античні споруди збереглися в грецькому місті Афіни, що вважають містом Дедала. Підготуйте коротке повідомлення та презентацію.

Дослідження

8. Дослідіть, які з географічних місць, названі в міфі, існують нині. Покажіть їх на мапі. Доберіть світлини з їхніми зображеннями.

Ваша творчість

9. Створіть «хмару» слів (у вигляді птаха або крил) за змістом міфу.

Проект

10. Підготуйте проект на тему «Як люди навчилися літати?».

У команді

11. Гра «Що означають ці предмети?». Об'єднайтеся в команди. Кожна з команд отримує картки із зображенням предметів і має пояснити події, що з ними пов'язані. *Предмети: віск, мушля, лабіринт, пилка, крила.*

Життєві ситуації

12. Що допомагає людині в тяжкі моменти? Чи можуть творчість, мистецтво стати розрадою у скруті? Поясніть.
13. Що б ви порадили Ікарові, аби він міг уникнути падіння (4—6 речень)?

Перевірте себе

<https://academia-nikolenko-6klas.com.ua/check-yourself/>

2

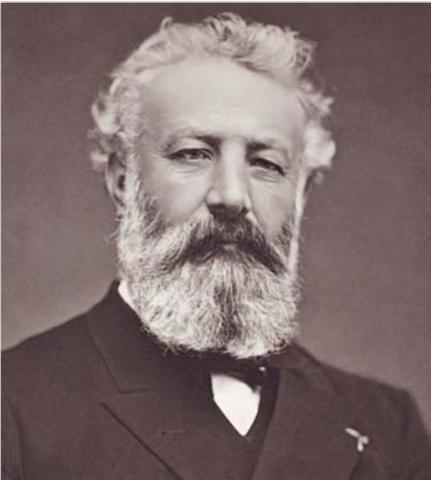

[https:// academia-nikolenko-6klas.com.ua](https://academia-nikolenko-6klas.com.ua)

Пригоди і фантастика

Жуль Верн (1828–1905)

Ті, хто мріють, високо літають!

Марко Вовчок

«Усе, що людина здатна уявити, можна втілити в життя!» — сказав французький письменник Жуль Верн. Він першим поєднав літературу з науковими винаходами. У своїх романах передбачав освоєння небесного простору на повітряних кулях, гелікоптерах і ракетах, описував запуск штучних супутників Землі, міжпланетні подорожі, підводні човни, вигадав телебачення, відеозв'язок тощо. Багато передбачень митця здійснилися в наш час.

Жуль-Габріель Верн народився 8 лютого 1828 р. в родині адвоката на острові Фейдо, у м. Нанті (Франція). Зростав у морському місті, що викликало в нього бажання мандрувати. Утікши з дому в одинадцятирічному віці, записався юнгою на корабель. Батькам удалося вчасно повернути його додому.

Закінчивши семінарію і Королівський коледж у м. Нанті, Жуль Верн вирушив до Парижа вивчати право. Батько мав надію, що

м. Нант (Франція).
Сучасне фото

син допомагатиме йому в адвокатській конторі. Жюль Верн став студентом Сорбоннського університету й під час навчання захоплювався театром і літературою. Згодом залишився в Парижі, щоб займатися літературною діяльністю.

1863 р. Жюль Верн написав перший науково-фантастичний роман «*П'ять тижнів на повітряній кулі*». Він називав цей твір «географічним романом», що започаткував серію творів «*Надзвичайні морські подорожі*».

Коли в Жуля Верна з'являлися гроші й вільний час, він вирушав у тривалі подорожі. Побував в Англії, Португалії, Алжирі, Швеції, Данії та інших країнах. Звідусіль привозив сюжети для нових романів, які подобалися його сучасникам і нині викликають значний інтерес.

У своїх найвідоміших творах — «*Діти капітана Гранта*» (1867), «*Двадцять тисяч льє під водою*» (1869), «*Таємничий*

presentation

Кадр із
мультсеріалу
«Навколо
світу
за 80 днів»
за твором
Ж. Верна
(режисер
Лейф Грем,
Австралія,
1972–1973)

острів» (1874), *«П'ятнадцятирічний капітан»* (1878) — Жюль Верн утверджує непереможну силу людського духу, наукових знань і нестримної фантазії героїв та героїнь.

Жюль Верн — дослідник

Роман *«П'ятнадцятирічний капітан»* став сімнадцятим у серії *«Незвичайні морські подорожі»* (усього серія налічує 54 твори). Жюль Верн детально продумав план мандрівки персонажів, визначив місця, де мали відбуватися події, заздалегідь підготувавши картки — записи й вирізки з газет і журналів. Завжди ретельно збирав матеріали для майбутніх книг. Проте коли дійшов до опису пригод в Африці, зрозумів, що його теоретичних знань недостатньо, хоча він спирався на дослідження відомого англійського мандрівника Девіда Лівінгстона. Тому Жюль Верн на яхті *«Сен-Мішель III»* вирушив у подорож Середземним морем, дістався Алжиру — країни на півночі Африки, де на власні очі побачив природу, населення, ознайомився з культурою краю.

Яхта «Сен-Мішель».
Картина з фондів
музею Ж. Верна
(м. Нант, Франція)

● Теорія літератури

Роман — великий за обсягом прозовий твір, у якому діє значна кількість персонажів, розгалужена система подій, що відбуваються протягом тривалого часу. За змістом виокремлюють чимало різновидів роману — пригодницький, історичний, науково-фантастичний, філософський та ін.

Ознаки пригодницького роману

1. Зображення численних пригод персонажів.
2. Стрімкий розвиток сюжету, поєднання кількох гостросюжетних ліній.
3. Ситуації випробування, переслідування, розгадування.
4. Характери персонажів подано в розвитку, вони змінюються внаслідок пережитих пригод.
5. Наявність численних таємниць, загадок, дивних обставин.
6. Місце дії — світ далеких країн, екзотичної природи, стихій тощо.
7. Поєднання різних типів оповіді (від імені автора і персонажів).
8. Значна кількість детальних описів природи (пейзаж), зовнішності людей (портрет) та ін.

«П'ятнадцятирічний капітан» (1877–1878)

Події пригодницького роману Жуля Верна «*П'ятнадцятирічний капітан*» розгортаються спочатку на просторах Атлантичного і Тихого океанів, а згодом — на березі невідомої африканської країни. Під час морської подорожі екіпаж шхуни мав зібрати продукцію від полювання на китів, а також безпечно доправити до Америки дружину судновласника місіс Велдон разом із сином — п'ятирічним Джеком.

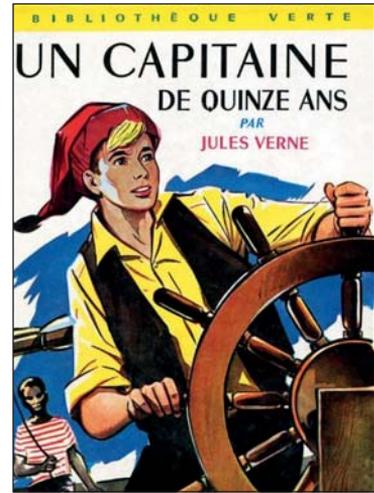
Після нещасного випадку — загибелі всіх моряків — пасажир судна довірили свої життя юному Діку Сенду (він служив юнгою на кораблі). У романі йдеться про надзвичайну силу волі й мужність п'ятнадцятирічного хлопця, котрий узяв на себе відповідальність за долю людей. На чолі з ним невеличкий загін здійснив виснажливий і небезпечний перехід крізь джунглі Африки, потрапив у полон до работоргівців¹, відчув ворожість місцевих тубільців². Цей маршрут визначили трагічні обставини й підступні дії злодіїв, протистояти яким змушений був юний капітан.

Це історія про дорослішання головного героя, який із кмітливого юнги перетворився на справжнього капітана. Змальовую-

¹Работоргівля — продаж-купівля людей. Початок торгівлі полоненими мешканцями африканських країн сягає XV ст.

²Тубільці — загальна назва місцевих жителів, які мешкали на якійсь території до того, як її почали заселяти (або завойовувати) інші панівні народи, чужинці.

чи пригоди Діка Сенда та його друзів, письменник ознайомлює читачів/читачок із природою африканського континенту, розповідає про клімат, рослинний і тваринний світ, звичаї місцевого населення, видатних дослідників/дослідниць. Багато цікавого про природу Африки розкаже вчений-натураліст Бенедикт, який постійно потрапляє в різні історії через надмірне захоплення комахами. У романі поєднано розповідь про пригоди героїв із цікавими фактами з географії, біології, фізики. Також у творі чимало роздумів, пов'язаних із питаннями життєвих цінностей і взаємодії людини з довкіллям. Значна частина роману присвячена проблемам рабства, засудженню насильства, підступності та агресії.

Франциско-Бате Пелехеро.
Обкладинка твору Ж. Верна
«П'ятнадцятирічний капітан».
1960 р.

П'ЯТНАДЦЯТИРІЧНИЙ КАПІТАН

(Уривки)

I частина

Розділ перший. Шхуна-бриг «Пілігрим»¹

Зверніть увагу на назви географічних об'єктів у цьому розділі. Покажіть їх на мапі. Яким маршрутом мала рухатися шхуна-бриг «Пілігрим»?

2 лютого 1873 року шхуна-бриг «Пілігрим» перебувала під 43°57' південної широти і 165°19' західної довготи. Це судно водотоннажністю в чотириста тонн було споряджене до Сан-Франциско для полювання на китів у південних морях.

«Пілігрим» належав заможному каліфорнійському судовласнику Джемсу Велдону; керував судном протягом багатьох років капітан Гюль.

Джемс Велдон щороку виряджав цілу флотилію суден у північні моря, за Берингову протоку, а також у моря Південної півкулі,

¹Пілігрим (з лат. piligrim — чужоземець, чужинець) — мандрівник-богомолець, подорожній, прочанин.

до Тасманії та до мису Горн. «Пілігрим» вважали одним із найкращих кораблів флотилії. Він мав чудовий хід. Бездоганне оснащення давало йому можливість разом із невеличкою командою доходити до самого кордону суцільної криги Південної півкулі.

(...) На «Пілігримі» під керуванням капітана Ґуля, чудового моряка і одного з найкращих гарпунників південної флотилії, було п'ятеро досвідчених матросів і один новачок. Цього було недостатньо: полювання на китів вимагає присутності досить великого екіпажу для обслуговування шлюпок і для розбирання здобутих туш. (...)

Шхуна-бриг щойно закінчила китобійну кампанію на кордоні Південного полярного кола, проте в її трюмах залишалось ще чимало місця для китового вуса і чимало бочок, не заповнених ворванню¹. Уже на той час китовий промисел був нелегкою справою. (...)

Постійна команда «Пілігрима» була не вельми вдоволена: шхуна-бриг не дібрала щонайменше двісті бочок ворвані. Ніколи ще результати промислу не були такими мізерними.

Найбільше був незадоволений капітан Ґуль. Самолюбність славетного китобоя глибоко вразила невдача: уперше він повертався з такою скупю здобиччю, тому проклинав ледарів і гультіпак, які зірвали промисел. Даремно намагався він набрати в Окленді новий екіпаж: моряки були вже зайняті на інших китобійних суднах. Довелося відмовитися від сподівання вщерть навантажити «Пілігрим». Капітан Ґуль збирався вже піти з Окленда, коли до нього звернулися з проханням узяти на борт пасажирів. Відмовити він не міг.

Місіс Велдон, дружина власника «Пілігрима», її п'ятирічний син Джек та їхній родич, якого всі називали «кузен Бенедикт», саме перебували в Окленді. Вони приїхали туди із Джемсом Велдоном, який зрідка відвідував Нову Зеландію у торгових справах, і мали намір разом із ним повернутися до Сан-Франциско. Проте у переддень від'їзду маленький Джек серйозно занедужав. Джемс Велдон змушений був їхати до Америки в термінових справах, і він поїхав, залишивши дружину, хвору дитину та кузена Бенедикта в Окленді. Минуло три місяці, три важкі місяці розлуки. (...) Саме в цей час «Пілігрим» прийшов до Оклендського порту. (...)

---

¹Справжні кити дають мисливцям ворвань (китовий жир) — цінну промислову сировину — і китовий вус. Китовий вус — рогові пластини — використовують для виготовлення різних виробів. Смуґачі дають лише ворвань, пластини китового вуса в них розвинуті слабко.

Місіс Велдон, досвідчена мандрівниця, яка не раз супроводжувала чоловіка у його далеких подорожах, була хороброю жінкою і не боялася моря; їй було близько тридцяти років, і вона вирізнялася неабияким здоров'ям. Вона знала, що капітан Гуль — чудовий моряк, якому Джемс Велдон цілком довіряв, а «Пілігрим» — надійний корабель і на гарному рахунку серед американських китобійних суден. І якщо вже випала нагода, гріх нею не скористатися. І місіс Велдон зважилася здійснити плавання на борту судна невеликого тоннажу.

Ясна річ, кузен Бенедикт мав супроводжувати її. Кузену було років п'ятдесят. Незважаючи на солідний вік, його не можна було випускати самого з дому. Швидше сухоробрий, аніж худий, і не те щоб високий, але якийсь довготелесий, з велетенською скуйовдженою головою, із золотими окулярами на носі — таким був кузен Бенедикт. На перший погляд у цьому довгов'язому чолов'язі можна було розпізнати одного з тих вельмишановних учених, сумирних і щиросердих, яким на роду написано завжди залишатися дорослими дітьми, жити на світі років до ста і померти з душею немовляти. «Кузеном Бенедиктом» звали його не лише члени родини, але й сторонні — такі простодушні добряки сприймаються як спільні родичі.

Кузен Бенедикт ніколи не знав, куди йому подіти свої довгі руки й ноги; важко було знайти людину більш безпомічну і несамостійну. (...) Але в нього було щире серце. Він залюбки допомагав би людям, якби вмів це робити. (...)

Варто, одначе, уточнити, що кузена Бенедикта ніхто б не наважився назвати неробою. Навпаки, це був невтомний трудів-

ник. Єдина пристрасть — природнича історія — цілком поглинала його. (...)

Ким же був у такому разі кузен Бенедикт? Лише ентомологом¹, і ніким іншим! На це можна заперечити, що ентомологія є частиною природничої історії, яка займається вивченням усіх членистих. Загалом це так. Але зазвичай у поняття «ентомологія» вкладається більш обмежений зміст. Цей термін застосовується лише для позначення науки про комах, тобто членистих безхребетних, у тілі яких розрізняють три частини — голова, груди і черевце — і які мають одну пару члеників і три пари ніг, через що їх і назвали шестиногими. Тож кузен Бенедикт був ентомологом і присвятив усе своє життя вивченню комах. (...)

Щоб домалювати портрет цього дивака, розкажемо, що він вирішив супроводжувати містера й місіс Велдон до Нової Зеландії виключно заради того, аби задовольнити свою пристрасть до нових відкриттів в ентомології. У Новій Зеландії йому вдалося збагатити свою колекцію кількома рідкісними екземплярами, і тепер кузен Бенедикт зі зрозумілим нетерпінням рвався назад, до Сан-Франциско, бажаючи якомога швидше розсортувати цінні надбання у ящики у своєму робочому кабінеті.

Оскільки місіс Велдон із сином поверталися додому на «Пілігримі», то зрозуміло, що кузен Бенедикт їхав разом із ними. (...)

Протягом трьох днів стоянки «Пілігрима» у Вайтематі місіс Велдон зробила всі приготування до від'їзду. Вона дуже поспішала, бо не хотіла затримувати відправлення судна. Розрахувавшись із туземною прислугою, вона 22 січня перебралася на «Пілігрим» разом із Джеком, кузенем Бенедиктом і старою служницею Нан.

Кузен Бенедикт з усіма застереженнями вклав свою безцінну колекцію в особливу жерстяну коробку, яку носив на ремені через плече. (...)

Коли місіс Велдон та її супутники піднялися на борт шхуни-брига і настала хвилина зніматися з якоря, капітан Ґуль підійшов до своєї пасажирки і сказав:

— Само собою зрозуміло, місіс Велдон, ви приймаєте на себе всю відповідальність за те, що обрали «Пілігрим» для плавання через океан.

— Які дивні слова, капітане Ґуль?

— Я змушений нагадати вам про це, місіс Велдон, бо не отримав жодних вказівок від вашого чоловіка. Це по-перше. А по-друге —

---

¹Ентомолог — учений-зоолог, який вивчає комах.

шхуна-бриг в розумінні безпеки, звичайно, поступається пакет-ботам, спеціально пристосованим для перевезення пасажирів.

— Як ви вважаєте, містере Ґуль, якби мій чоловік був тут, чи наважився би здійснити це плавання на «Пілігримі» разом зі мною і своїм сином?

— О, так. Жодних сумнівів! — відповів капітан. — Я і сам, не замислюючись, узяв би на борт «Пілігрима» свою сім'ю. «Пілігрим» — чудове судно, незважаючи на те, що цього року невдало закінчило промисловий сезон. Я впевнений у ньому, наскільки може бути впевненим у власному судні моряк, який командує ним уже багато років. Я поставив вам це запитання, місіс Велдон, лише для очищення совісті та ще для того, аби зайвий раз перепросити за те, що у мене немає можливості надати вам зручності, до яких ви звикли.

— Якщо вся справа зводиться лише до зручностей, капітане Ґуль, це не зупинить мене. Я не належу до тих вередливих пасажирок, які дошкуляють капітанам скаргами на тісняву кают і поганий стіл.

Поглянувши на свого маленького сина, якого вона тримала за руку, місіс Велдон закінчила:

— Отже, рушаймо, капітане!

Капітан Ґуль тієї ж миті наказав підняти якір. За короткий час «Пілігрим» поставив вітрила, вийшов з Оклендського порту і взяв курс до американського узбережжя.

Проте за три дні після відбуття зі сходу подув сильний вітер, і шхуна-бриг змушена була лягти на лівий галс, аби йти проти вітру. Саме тому 2 лютого капітан Ґуль ще знаходився в широтах вищих, ніж він би того бажав, — і був у становищі моряка, який мав намір обігнути мис Горн, а не плисти найкоротшим шляхом до західного берега Нового Світу.

Розділ другий. Дік Сенд

- 1. Зверніть увагу на описи Негоро і Діка Сенда. Як автор ставиться до героїв? Кому з них він симпатизує? Доведіть.*
- 2. Якими знаннями й уміннями володів Дік Сенд?*

audiotext

(...) Лише одна людина на судні не була американцем за походженням. Негоро, який виконував на «Пілігримі» скромні

обов'язки суднового кока¹, народився в Португалії. Хоча він чудово розмовляв англійською. Після того як в Окленді втік попередній кок, Негоро запропонував свої послуги. Цей понурий на вигляд, небалакучий чолов'яга тримався осторонь товаришів, проте справу свою знав непогано. У капітана Гуля, який його винайняв, очевидно, було наметане око: за час своєї роботи на «Пілігримі» Негоро не заслужив ані найменшого докору.

І все ж таки капітан Гуль шкодував, що не встиг розпитати у нового кока про його минуле. Зовнішність португальця, точніше — його погляд і очі, що постійно бігали, не дуже подобалися капітану. У крихітному, тісному світі, яким було китобійне судно, кожна людина була на вагу золота, і перш ніж допустити незнайомця у цей світ, потрібно дізнатися все про його життя.

Негоро мав близько сорока років. Худорлявий, жилавий, чорнявий, ще й смаглявий, він, незважаючи на невеличкий зріст, справляв враження дужої людини. А чи отримав він якусь освіту? Скидалося, що так, з огляду на зауваження, які він зрідка кидав. Негоро ніколи не згадував про своє минуле, родину. Ніхто не знав, де він мешкав і чим займався раніше. Ніхто не відав, чого він очікує в майбутньому. (...) Оточення вважало його диваком.

Негоро, очевидно, не був моряком. Більше того — товариші по шхуні помітили, що у морських справах він тямить менше, ніж будь-який кок, який бодай незначну частину свого життя провів у плаванні. (...)

Як уже було сказано, екіпаж «Пілігрима» складався з п'яти бувалих матросів і одного юного новачка. Цей п'ятнадцятирічний матрос був сином невідомих батьків. У дитячому віці його знайшли під чужими дверима, і виріс він у дитячому будинку. Дік Сенд — так називали його — вірогідно, народився у штаті Нью-Йорк, а може, й у самому місті Нью-Йорку.

Ім'я Дік, зменшене від Ричарда, дали знайді на честь співчутливого перехожого, який підібрав його і доправив до дитячого будинку. Прізвище Сенд слугувало нагадуванням про те місце, де було знайдено Діка, — про піщану косу Сенді-Гук у гирлі річки Гудзон, біля Нью-Йоркського порту.

Дік Сенд був невисоким, і жодного натяку не було на те, що коли-небудь він матиме зріст вище середнього, проте був міцно збитим. У ньому відразу можна було впізнати англосакса, хоча він мав темне волосся і вогняний погляд блакитних очей. Важ-

---

¹Кок — кухар на судні.

ка праця моряка вже підготувала його до життєвських битв. Його розумне обличчя пашіло енергією. Це було обличчя людини не лише сміливої, але й здатної проторувати шлях. (...)

У п'ятнадцять років він вже умів приймати рішення і доводити до кінця все те, на що обдуманно зважився. Його жваве й серйозне обличчя привертало увагу. На відміну від більшості своїх однолітків Дік був скупим на слова і жести. У віці, коли діти ще не замислюються про майбутнє, Дік усвідомив свою участь і пообіцяв собі самотужки «стати людиною».

І він досяг свого: він був вже дорослим у той час, коли його однолітки ще залишалися дітьми. Спритним, жвавим і сильним. Дік був одним із тих обдарованих людей, про яких кажуть, що вони народилися з двома правими руками і двома лівими ногами: що би вони не робили — їм усе «з руки», з ким би вони не йшли — вони завжди ступають «у ногу».

Як було заведено раніше, Діка виховували за рахунок громадської добротності. Спочатку його помістили до притулку для знайд, яких багато в Америці. У чотири роки почали вчити читати, писати й рахувати в одній із тих шкіл штату Нью-Йорку, які утримувалися на пожертви щирих та милосердних громадян. У вісім років його прилаштували юнгою на судно, що здійснювало рейси у південні країни; до моря у нього був вроджений потяг. На кораблі він почав вивчати морську справу, яку й слід вчити з дитячих років. Суднові офіцери добре ставилися до кмітливого хлопчика і охоче керували його заняттями. Юнга¹ дуже швидко мав стати молодшим матросом в очікуванні кращого. (...)

Капітан Гуть, який керував судном, на якому служив Дік, звернув увагу на юнгу. Бравий моряк полюбив сміливого хлопчину, а повернувшись до Сан-Франциско, розповів про нього Джемсу Велдону. Той зацікавився долею Діка, влаштував його до школи в Сан-Франциско і допоміг закінчити її; виховували його у католицькій вірі, якої дотримувалися і в родині самого судновласника.

Дік пожадливо всотував знання, особливо його цікавили географія та історія мандрів; він чекав, коли виросте і розпочне вивчати ту частину математики, що стосується навігації. Закінчивши школу, він став молодшим матросом на китобійному судні свого благодійника Джемса Велдона. Дік знав, що «велике полювання» — китобійний промисел — не менш важливе для виховання

---

¹Юнга (з нім. Junge — хлопець) — підліток, який служить на кораблі та вивчає морську справу.

справжнього моряка, ніж далеке плавання. Це чудова підготовка до професії моряка, сповненої всіляких несподіванок. До того ж цим навчальним судном виявився «Пілігрим», який плавав під командуванням його покровителя — капітана Гуля. Так молодому матросу були забезпечені найкращі умови для навчання.

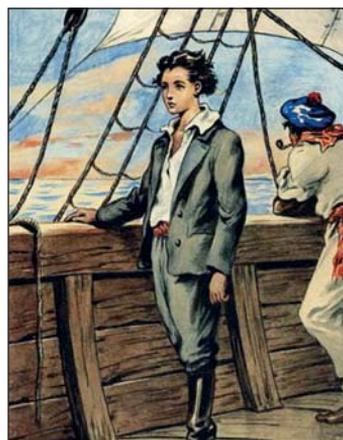
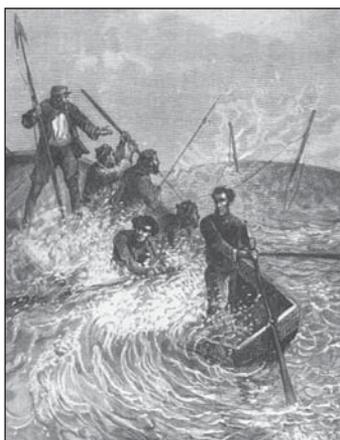
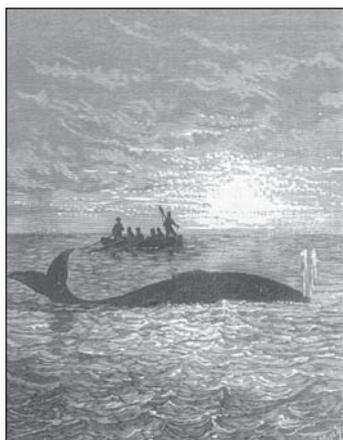
Чи варто казати, що юнак був глибоко відданий родині Велдона, якій він був так зобов'язаний? Хай факти кажуть самі за себе. Легко уявити, як зрадив Дік, коли дізнався, що місіс Велдон із сином здійснюють плавання на «Пілігримі». Місіс Велдон упродовж кількох років заміняла Діку матір, а маленького Джека він любив як брата, хоча і розумів, що становище його зовсім інакше, ніж у сина судновласника. Але його благодійники знали, що зерно добра, які вони посіяли, впали на родючий ґрунт. Серце сироти Діка було сповнене вдячності, і він, не вагаючись, віддав би життя за тих, хто допоміг йому отримати освіту і навчив любити Бога.

Отож, п'ятнадцятирічний юнак діяв і мислив як доросла людина тридцяти років — таким був Дік Сенд. (...)

Під час подорожі мандрівники натрапили на затонуле судно й урятували п'ятьох афроамериканців та собаку Дінго¹. Собака був розумним, проте агресивно реагував лише на Негоро. Невдовзі вся команда шхуни «Пілігрим» на чолі з капітаном Гулем, по-

audiotext

Анрі Мейер. Ілюстрації до твору «П'ятнадцятирічний капітан». 1877–1878 рр.

Коррадо Саррі. Ілюстрація до твору Ж. Верна «П'ятнадцятирічний капітан». 1930 р.

¹Дінго — здичавілий домашній собака.

люючи на кита, загинула. Пасажири корабля — місіс Велдон з маленьким сином і п'ятеро врятованих афроамериканців, юнга і кок — залишилися сам на сам із безкраїм океаном. Хто врятує людей? Хто зможе вивести корабель на потрібний шлях?

Розділ дев'ятий. Капітан Сенд

1. У якому становищі опинилися пасажери «Пілігрима» після загибелі команди й капітана?
2. Які підстави були в Діка Сенда взяти на себе відповідальність за життя людей?

Скорбота і жах — ось перші почуття, які охопили пасажирів «Пілігрима» від вигляду жахливої катастрофи. Усіх вразила загибель капітана Гуля і п'яťох матросів. Бути свідками страшного лиха і безсилими, аби допомогти товаришам!.. Дік та його супутники не могли навіть встигнути вчасно, щоб витягти з води поранених, але ще живих людей і, піднявши їх на борт, захистити корпусом корабля від страшних ударів розлюченого кита.

Коли «Пілігрим» підплив нарешті до місця катастрофи, ніщо вже не могло повернути до життя капітана Гуля і п'яťох матросів — океан поглинув їх...

Місіс Велдон впала на коліна і простягла руки до неба.

— Помолимося! — сказала вона.

Маленький Джек із плачем став на коліна поряд із матір'ю. Бідолашне дитя все зрозуміло. Дік Сенд, Нан, Том і решта негрів стояли, схиливши голови. Усі повторювали слова молитви, яку місіс Велдон промовляла до Бога з проханням про безмежне милосердя для тих, хто щойно постав перед ним.

Далі місіс Велдон, повернувшись до своїх супутників, сказала:

— А тепер, друзі мої, попросимо у Всевишнього сили і мужності для нас самих!

І справді, зараз їм так була потрібна допомога Всевишнього, адже становище їхнє було вкрай важким. Загублений посеред безкрайого простору Тихого океану, за сотні миль від найближчої землі, корабель залишився без капітана і матросів. Він міг стати іграшкою для вітрів і течії. (...)

На «Пілігримі» не залишилося жодної людини з команди. Залишився живим лише Дік Сенд. Але ж Дік був юнаком п'ятнадцяти років, майже хлопчиськом. І цей хлопчик мав замі-

нити тепер капітана, боцмана, увесь екіпаж! На борту судна були пасажери — матір з маленькою дитиною, їхня присутність ще більше ускладнювала становище.

Щоправда, було ще п'ятеро афроамериканців, і ці чесні, хоробрі та наполегливі люди готові були виконати будь-яку команду, але ж вони зовсім не розумілися на морській справі.

Дік Сенд довго мовчки стояв на палубі. Схрестивши на грудях руки, він дивився на воду, яка поглинула капітана Гуля, його покровителя, людину, яку він любив як батька. (...)

Дік Сенд чудово знав, що «Пілігрим» знаходиться оддалік від звичайних торгових шляхів кораблів і що всі китобійні флотилії у цю пору року плавають ще далеко і зайняті промислом. Він розумів, що небезпеці треба дивитися просто в очі, не прикрашаючи свого становища. І, глибоко у серці молячись небу про допомогу і покровительство, Дік замислився.

До якого ж рішення він схилиться?

У цей момент на палубу вийшов судновий кок, якого не було видно після катастрофи. Негоро дуже пильно стежив за всіма перипетіями нещасливого полювання, проте не вимовив жодного слова, не зробив жодного поруху. Ніхто не міг сказати, яке враження справило на нього нещастя. Якби у таку мить комусь спало на думку спостерігати за ним, то його вразила би байдужість цієї людини, на обличчі якої жоден м'яз не здригнувся. Він ніби й не чув про благочестивий заклик місіс Велдон, яка молилася за душі загиблих, і не відгукнувся на нього.

Негоро неспіхом пройшов на корму, де стояв Дік Сенд, і зупинився за три кроки від юнака.

— Ви хочете зі мною поговорити? — запитав Дік Сенд.

— Ні, — холодно відповів кок. — Я хотів би поговорити з капітаном Гулем чи хоча б із боцманом Говіком.

— Але ж ви знаєте, що вони загинули! — вигукнув Дік.

— Хто ж тепер командир судна? — нахабно запитав Негоро.

— Я! — не вагаючись, відповів Дік Сенд.

— Ви?! — Негоро знизав плечима. — П'ятнадцятирічний капітан!

— Так, п'ятнадцятирічний капітан! — відповів Дік, наступаючи на нього.

Негоро відступив.

— На «Пілігримі» є капітан, — сказала місіс Велдон. — Це Дік Сенд. І не завадить усім знати, що новий капітан Дік Сенд зуміє кожного примусити слухатися його.

Негоро вклонився, насмішкувато пробурмотівши під носа кілька слів, яких ніхто не розібрав, і сховався на своєму камбузі.

Отже, Дік Сенд прийняв рішення!

Тим часом вітер почав свіжішати, і шхуна вже залишила позаду широкий водяний простір, який ряснів червоними рачками.

Дік Сенд оглянув вітрила, а потім обвів уважним поглядом людей, які стояли на палубі. Юнак відчув, що якою б важкою не була відповідальність, яку він на себе брав, він не має права від неї ухилитися. Очі всіх мандрівників тепер дивилися на нього, і, прочитавши в них, що може розраховувати на цих людей, юнак просто сказав, що й вони можуть на нього розраховувати.

Дік не переоцінював власних сил. За допомогою афроамериканця Тома та його товаришів він міг, залежно від обставин, ставити чи прибирати вітрила. Він усвідомлював, що в нього бракує знань, аби керувати судном за допомогою приладів у відкритому морі. (...)

А Дік Сенд міг визначати місце судна лише приблизно, керуючись компасом і показниками лага з поправками, спричиненими дрейфом. Проте Дік не злякався.

Місіс Велдон зрозуміла все, що коїлося в душі хороброго юнака.

— Дякую тобі, Діку! — сказала вона твердим голосом. — Капітана Гуля більше немає на світі, весь екіпаж загинув разом із ним. Доля корабля в твоїх руках. Я вірю, Діку, ти врятуєш корабель і усіх нас!

— Так, місіс Велдон, — відповів Дік, — я робитиму все можливе для цього.

— Том і його товариші — гарні люди. Ти можеш цілком покластися на них.

— Я знаю це. Я навчу їх морській справі, і ми разом будемо керувати судном. У погожу днину це не важко. Якщо ж погода зіпсується... Ну що ж, ми подолаємо й непогоду, місіс Велдон, і врятуємо вас, маленького Джека і усіх решту! Я відчуваю в собі сили зробити це! — і він додав: — З Божою допомогою.

— Ти знаєш, Діку, де зараз знаходиться «Пілігрим»? — поцікавилася місіс Велдон.

— Це легко встановити, — відповів Дік. — Достатньо поглянути на карту: капітан Гуль вчора наніс на неї нашу точку.

— А ти зможеш повести судно у потрібному напрямку?

— Сподіваюся. Я триматиму курс на схід, на той пункт американського узбережжя, до якого ми маємо прибути.

— Але ти, звісно ж, розумієш, Діку, що після нещастя треба змінити наш початковий маршрут? Ясна річ, «Пілігрим» не піде тепер у Вальпараїсо. Найближчий американський порт — ось куди ти маєш вести судно!

— Так, місіс Велдон, — відповів Дік. — Не турбуйтеся. Американський континент простягається так далеко на південь, що ми ніяк його не оминемо. (...)

Молодий матрос говорив з упевненістю бувалого моряка, який знає ціну своєму кораблю і не сумнівається, що за будь-якої швидкості цей корабель не вийде з-під його контролю. (...)

Настав час діяти. Потрібно було скористатися попутним північно-західним вітром, який щогодини ставав свіжішим. Пір'їсті хмари, які плавали високо у небі, віщували, що вітер не швидко спаде. Дік Сенд покликав Тома та його товаришів.

— Друзі мої, — сказав він, — на «Пілігримі» немає іншого екіпажу, крім вас. Без вашої допомоги я не можу виконати жодного маневру. Ви не моряки, звичайно ж, але у вас вмілі руки. Якщо ви виявите наполегливість, ми зможемо керувати «Пілігримом». Від цього залежить наш порятунок.

— Капітане Діку, — відповів Том, — мої товариші і я сам залюбки станемо вашими матросами. Нам не забракне доброї волі. Усе, що можуть зробити п'ятеро чоловіків під вашим керуванням, ми зробимо!

— Чудово сказано, друже Тома! — вигукнула місіс Велдон.

— Проте ми маємо бути дуже обережними, — сказав Дік Сенд. — Я не ризикуватиму і не підніматиму всі вітрила. Нехай ми й програємо трохи часу та швидкості, але виграємо у безпе-

ці. Таке рішення диктують нам обставини. Зараз я викладу кожному з вас його обов'язки. Сам я стоятиму біля стерна, скільки вистачить сил. Час від часу я дозволятиму собі трішки поспати, годинку-іншу. Але, яким би коротким не був мій сон, комусь доведеться підняти мене. Хочете, Томе, я навчу вас? Не так вже й важко керувати кораблем за компасом. За бажання ви швидко навчитеся тримати судно на курсі.

— Я готовий, капітане Діку, — відповів старий афроамериканець.

— Добре, — сказав юнак. — Постійте до вечора зі мною біля стерна, і, якщо я впаду від втоми, ви сьогодні ж з успіхом замініте мене на короткий час.

— А я? — запитав маленький Джек. — Хіба ж я не можу допомогти моєму другу Дікові?

— Ясна річ, любий хлопчику! — відповіла місіс Велдон, притискаючи Джека до грудей. — І тебе теж навчать керувати судном. Я впевнена, коли ти стоятимеш біля стерна, обов'язково буде попутний вітер.

— Звісно, мамусю, звісно! — вигукнув хлопчик, плескаючи в долоні. — Я тобі це обіцяю!

— Так, — посміхаючись, сказав Дік, — старі моряки кажуть, що гарний юнга приносить судну щастя і попутний вітер.

І, звертаючись до Тома та решти афроамериканців, Дік додав:

— До роботи, друзі! (...)

Дік Сенд вправно керував кораблем, швидко навчив афроамериканців управлятися з вітрилами і стерном. Але підступний кок Негоро замислив заволодіти «Пілігримом» і його командою. Із цією метою він вивів із ладу корабельні компаси. Дік Сенд прокладав шлях до берегів Америки, але корабель плів зовсім іншим курсом. Під час бурі значними зусиллями юний капітан урятував «Пілігрим» від неминучої загибелі, вивів його з бурхливого моря, але радість порятунку швидко змінили нові проблеми.

audiotext

Розділ чотирнадцятий. Що робити?

1. Які спостереження над рослинами і птахами мали підказати екіпажу розбитого судна, що вони потрапили не до Америки?

audiotext

2. Який план подальших дій запропонував п'ятнадцятирічний капітан?

Отже, після переходу, що тривав не менше сімдесяти чотирьох днів, після завзятої боротьби зі штилями, вітрами й ураганом «Пілігрим» закінчив тим, що викинувся на берег і розбився об рифи.

Проте місис Велдон та її супутники були безмежно вдячні провидінню, відчувши себе нескінченно щасливими, коли нарешті опинилися на суходолі. Адже вони були на материку, а не на якому-небудь злочасному острові Полінезії, куди буря могла б їх закинути. У якому б місті Південної Америки вони не висадились, вони без особливих зусиль повернуться на батьківщину.

Проте «Пілігрим» загинув безповоротно: за кілька годин прибій розкидає навсібіч уламки його кістяка. На порятунок вантажу годі було й сподіватися.

Якщо Діку Сенду не вдалося зберегти корабель і доставити його власникові, він все ж таки мав усі підстави пишатися тим, що цілими й неушкодженими доставив на берег усіх, хто перебував на борту, і серед них дружину і сина Джемса Велдона.

У якій же частині південноамериканського узбережжя зазнав катастрофи «Пілігрим»? На узбережжі Перу, як припускав Дік Сенд? Цілком можливо: адже після того як корабель минув острів Пасхи, екваторіальні течії й вітри гнали його на північний схід. За цих умов він, зрозуміло, міг із сорок третього градуса південної широти потрапити на п'ятнадцятий градус. Необхідно було якомога швидше встановити, де саме зазнав катастрофи «Пілігрим». На узбережжі Перу багато портів, містечок і селищ, а якщо припущення Діка Сенда виявиться правильним, легко буде дістатися якого-небудь населеного пункту.

Крутий, але не надто високий берег поблизу місця катастрофи виглядав пустельним... Вузька піщана смуга була засіяна чорними уламками скель. Подекуди у скелях виднілися широкі тріщини, подекуди більш пологими місцинами можна було піднятися на гребінь стрімчака.

За чверть милі до півночі скелі розступалися, даючи вихід маленькій річці, яку з моря не було видно. Над річкою схилилися численні ризофори — різновид мангового дерева, що має істотні відмінності від своїх індійських родичів. Густий зелений ліс, що брав початок від самісінького провалля, тягся вдалину, до лінії гір, що піднімалися на обрії. Якби кузен Бенедикт був

ботаніком, він був би у захваті від нескінченного розмаїття деревних порід — тут росли високі баобаби, яким раніше приписували неймовірно довголіття, а їхню кору порівнювали з єгипетським сієнітом, тут росли віяльники, білі сосни, тамаринди, перцеві та сотні інших рослин, що не зустрічаються в північній частині Нового Світу й незвичні для американців.

Проте цікавою обставиною було те, що серед цих деревних порід не зустрічалось жодного представника численної родини пальм, яка нараховує понад тисячі видів і поширена майже по всій земній кулі.

Над берегом літали зграї крикливих пташок — головним чином ластівок із синювато-чорним пір'ям і світло-каштановими голівками. Подекуди злітали й куріпки — сірі птахи зі струнким тілом і головою шийкою.

Місіс Велдон і Дік Сенд помітили, що птахи не дуже бояться людей. Вони дозволяли наближатися до себе, не виявляючи страху. Невже вони ніколи не бачили людини і не навчилися остерігатися її? Невже тишу цього пустельного берега ніколи ще не порушували постріли рушниць?

Біля берега поміж каміння прогулювалися незграбні птахи, що належать до роду малих пеліканів. Вони набивали дрібною рибкою шкіряний мішок, що висить у них під нижньою стулкою дзьоба.

Над уламками «Пілігрима» вже кружляли чайки, що прилетіли з океану. Птахи, ймовірно, були єдиними живими істотами,

які відвідували цю частину узбережжя. Зрозуміло, тут водилося також чимало комах, які дуже цікавили кузена Бенедикта.

Проте ані у птахів, ані в комах не запитаєш, що це за берег. Повідомити його назву міг лише який-небудь місцевий житель. І жителів якраз і не було. Принаймні жоден із них не з'являвся. Ані будинків, ані хатин, ані хоча б якогось куреня. Жоден димок не здіймався у повітря ані на півночі — по той бік річки, ані на півдні, ані густому лісі, що тягнувся у глиб континенту. Ніщо не вказувало, що цей берег коли-небудь відвідувала людина.

Діка Сенда це дуже дивувало.

— Де ж ми? Куди ми потрапили? Невже не знайдеться людини, яка могла б нам про це розповісти?

Але такої людини не було: якби який-небудь тубілець перебував поблизу, Дінго підняв би тривогу. Тим часом собака бігав туди-сюди піщаним берегом, обнюхуючи землю й опустивши хвіст. Він глухо гарчав. Його поведінка виглядала дивною, але було зрозуміло, що Дінго не чув ані людини, ані тварини. (...)

Дік Сенд трішки подумав, а потім мовив:

— Насамперед, місіс Велдон, потрібно з'ясувати, де ми перебуваємо. Я гадаю, що наш корабель зазнав катастрофи біля берегів Перу. Вітер і течії мали віднести його приблизно до цих широт. Можливо, ми перебуваємо в одній із південних, найменш заселених провінцій Перу... Я би сказав, що це досить вірогідно, адже берег здається зовсім безлюдним. Якщо моє припущення правильне, нам доведеться досить довго йти до найближчого поселення.

— Що ж ти хочеш робити? — запитала місіс Велдон.

— Я вважаю, що ми не повинні залишати грот доти, поки не з'ясуємо точно, де ми перебуваємо. Завтра після відпочинку двоє з нас підуть у розвідку. Ми намагатимемось, не дуже віддаляючись від табору, розшукати тубільців і з'ясувати у них все, що нас цікавить, а потім повернемося назад. Не може бути, щоб у радіусі десяти-дванадцяти миль не знайшлося людей.

— Невже нам доведеться розділитися? — вигукнула місіс Велдон.

— Це необхідно, — відповів юнак. — Якщо ж не вдасться нічого дізнатися, якщо проти очікування виявиться, що місцевість зовсім пустельна, що ж... тоді ми вигидаємо щось інше!

— А хто піде у розвідку? — запитала місіс Велдон після хвилинного роздумування.

— Це ми зараз вирішимо, — відповів Дік Сенд. — У будь-якому разі ви, місіс Велдон, Джек, містер Бенедикт і Нан не повинні

йти з гроту. Бат, Геркулес, Актеон і Остін можуть залишитися з вами, а Том і я вирушимо в розвідку. Ймовірно, й Негоро волітиме залишитися тут, — додав юнак, позираючи на суднового кока.

— Ймовірно, — ухильно відповів той.

— Ми візьмемо з собою Дінго, — продовжував Дік, — він може стати нам у пригоді. (...)

— І нарешті, — скінчив Дік свою промову, — я й думки не припускаю, що ми розлучимося надовго. Якщо упродовж двох днів Том і я не знайдемо жодного селища або тубільця, ми повернемося у грот. Але цього бути не може! Я переконаний, що ми не пройдемо й двадцяти миль у глиб країни, як вже визначимо її географічне положення. Можливо, я помилився в обчисленнях — зрештою, я ж не робив астрономічних спостережень. А якщо ми перебуваємо в інших широтах?

— Так... справді так, хлопчику! — сумно відповіла місіс Велдон.

— А як ви ставитеся до мого плану, пане Бенедикте? — запитав Дік Сенд.

— Я? — перепитав ентомолог.

— Так. Яка ваша думка?

— У мене немає власної думки на цей рахунок, — відповів кузен Бенедикт, — я згоден з усім, що мені запропонують, і готовий робити все, що мені накажуть. Якщо ви вирішите залишитися тут на день-два, я буду дуже задоволений: я скористаюся цим, аби вивчити узбережжя... з погляду ентомолога, звісно. (...) За кілька хвилин, перекинувши через плече свою дорогоцінну бляшану коробку, ентомолог пішов.

Негоро вийшов із грота майже водночас із ним. Здавалось, ця людина вважала цілком природним завжди опікуватися тільки самим собою. Але в той час як кузен Бенедикт видирався на гору, аби вибратися на узлісся, Негоро не поспішаючи попрямував до гирла річки й далі за течією. (...)

План, запропонований п'ятнадцятирічним капітаном, не здійснився. У маленького загону з'явився новий провідник Герріс, котрий, як пізніше з'ясувалося, був спільником Негоро. Дік Сенд і місіс Велдон занадто пізно здогадалися про його підступність, а ще — про страшну правду свого місцеперебування. Урятувавшись від морської катастрофи, бідолашні мандрівники опинилися в Африці, у полоні работоргівців. До фізичних мук юного капітана додалися переживання за долю місіс Велдон, її маленького сина та інших пасажирів, а також за Геркулеса, якому вдалося втекти.

II частина

Розділ восьмий. Із записника Діка Сенда

1. Які емоції та почуття переживав п'ятнадцятирічний капітан?
2. Які випробування випали на долю місіс Велдон, її маленького сина та інших мандрівників?

(...) 7—8 травня. Підраховали втрати минулої ночі. Не вистачає двадцятьох людей. На світанку я шукав очима Тома і його товаришів. Яке щастя — вони живі! Втім, чи щастя це? Чи не краще було б в одну мить позбутися усіх страждань?

Том іде в перших рядах каравану. На вигині шляху на якусь секунду його колодка нахилилася, і це дало Томові можливість озирнутися назад. Наші погляди зустрілися.

Дарма шукаю очима стару Нан, чи не загинула вона минулої ночі? Нарешті затоплена рівнина залишилася позаду. Двадцять чотири години ми йшли по воді. Тепер табір розбили на пагорбі. Сонце обсушило нас. Ми трохи поїли. Але який жалюгідний сніданок після такого переходу! Кілька зерен маїсу, пригорща борошна з маніоки — ось і все. Вода каламутна, брудна, а її доводиться пити. Скільки ж цих розпластаних на землі невільників не знайдуть у собі сил підвестися?

Не може бути, щоб місіс Велдон і Джека змусили так мучитися! Ні, Господь над нею змилювався, їх, певно, повели до Казонде іншою дорогою. Нещасна матір не витримала б таких страждань! (...)

9 травня. На світанку вирушили в дорогу. Ніхто не відстав. Хавільдари зуміли батогами підняти на ноги виснажених і хворих. Невільники — це товар. Це гроші. Доки в них жевріє бодай іскорка життя, хавільдари змусять їх іти. (...)

Нарешті я побачив стару Нан. Боляче дивитися на неї! (...)

Мені вдалося непомітно наблизитися до неї. Що це? Вона не впізнає мене. Невже я так змінився?

— Нан, — покликав я її.

Бідолашна старенька довго вдивлялася в мене й нарешті мовила:

— Це ви, Діку? Я... я... скоро помру...

— Ні, ні! Тримайтеся, Нан! — відповів я, потупивши очі. Вона так ослабла й виглядала такою змученою, що мені було страшно дивитися на цю знекровлену примару. (...)

Але сильна рука відіпхнула мене убік, а удар нагая загнав нещасну Нан назад до юрби невільників. Я хотів накинутися на

кривдника, але раптом поруч зі мною опинився Ібн-Хаміс. Не вимовивши жодного слова, араб схопив мене за руку й не відпустив, поки весь караван не пройшов. Коли я опинився на своєму колишньому місці, у хвості колони, він сказав:

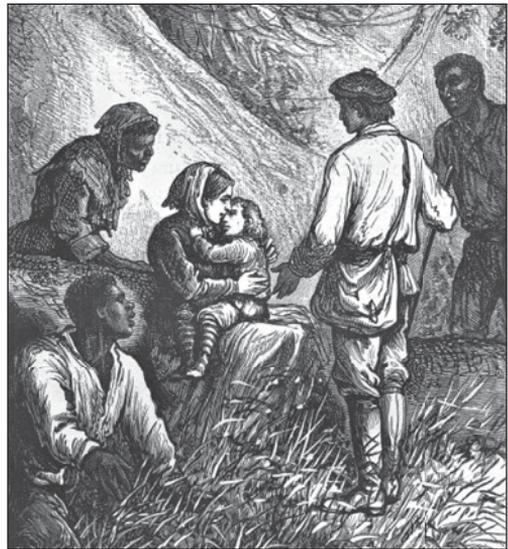
— Негоро!

Негоро? Виходить, це за наказом Негоро зі мною поведуться інакше, ніж з моїми товаришами по нещастю? Яку ж долю готує мені цей португалець?

10 травня. Пройшли сьогодні повз два палаючі села. Хати палають. (...) Настала ніч. Довкола голосно рикають леви й завивають гієни. Здалеку чути гучну метушню гіпопотамів. Ймовірно, там озеро чи річка. Незважаючи на втому, я не можу заснути. Думки не дають спокою. Мені здається, що чую рух у високій траві. Мабуть, якийсь хижий звір. Чи насмілиться він увірватися в табір? Дослухаюся. Нічого. Ні, якась тварина пробирається крізь очерет! Я без зброї, але я захищатимуся! Я закричу, покличу на допомогу. Мое життя потрібне місіс Велдон, моїм товаришам!

Вдивляюся в темряву. Місяця сьогодні немає. Ніч безпросвітно чорна. От серед папірусів блиснуло два вогники — це очі леопарда або гієни. Вони зникли. З'явилися знову...

Трава шарудить. Звір кидається на мене! Я хочу крикнути, підняти тривогу. На щастя, я втримався від крику. Не вірю власним очам! Це Дінго! Дінго поруч зі мною?! Милий Дінго! Як він знайшов мене? Який дивний інстинкт! Ні, одним інстинктом не по-

яснити цієї дивовижної відданості... Дінго облизує мені руки. О славний песику, єдиний мій друже! Виходить, вони не вбили тебе!

Я пещу Дінго. Він готовий загавкати, але я заспокоюю його. Ніхто не повинен знати, що він тут. Нехай іде слідом за караваном. Хто знає, може... Але чому це Дінго так завзято треться шиєю об мої руки? Він начебто говорить мені: «Шукай! Шукай мерщій!». Я шукаю й навпомацки знаходжу щось на ошийнику... Це тоненька очеретина, встромлена в пряжку ошийника, на якому вирізані загадкові букви «С» і «В».

Обережно вивільняю очеретинку. Розламую її! Там записка! Але я не можу прочитати її в такій темряві. Потрібно дочекатися дня... Я хотів би втримати при собі Дінго, але славний пес начебто рветься геть. Він розуміє, що доручення, дане йому, виконано...

Я відпускаю його, і одним стрибком він безшумно зникає в траві. Аби лише він — борони Боже! — не втрапив у пащу лева або гієни!

Дінго, звісно, повернеться до того, хто його послав. Записка, яку все ще не можна прочитати, обпалює мені руки. Хто написав її? Місіс Велдон? Геркулес? Як відданий пес натрапив на них? Адже ми вважали, що він помер? Що в цій записці? План порятунку чи лише звісточка від дорогих друзів? Що б там не було, але ця подія радісно схвилювала мене. Може, нещастю кінець? Ох, швидше б настав день!

Я жадібно вдивляюсь в небо на обрії, підстерігаючи перші промені світанку. Я не можу зімкнути очей. Поодаль, як і раніше, чути ревіння хижаків. Бідолашний мій Дінго, чи вдалося тобі уникнути зустрічі з ними? Нарешті займається зоря. У тропіках світає швидко. Я згортаюся калачиком, аби непомітно прочитати записку, щойно почне світати. Пробую читати... Ще темно, нічого не видно. Нарешті! Я прочитав. Записку написано Геркулесом. Кілька рядків накидано олівцем на клаптику паперу:

«Місіс Велдон і маленького Джека посадили на китанду. Герріс і Негоро супроводжують їх. З ними пан Бенедикт. Вони випередили караван на три-чотири дні шляху. Мені не вдалося поговорити з ними. Я знайшов Дінго. У Дінго хтось стріляв. Його було поранено, але тепер здоровий. Тримайтеся й сподівайтесь, Діку. Я думаю про вас усіх і втік для того, аби бути вам корисним. Геркулес».

Тож місіс Велдон та її син живі! Дякувати Богові, що вони не з нами: вони не витримали б цієї тяжкої дороги! Китанда — це гамак, сплетений із сухої трави та підвішений до двох довгих бам-

букових жердин. Такі китанди двоє носіїв несуть на плечах. Вони вкриті пологом з легкої тканини. Отже, місіс Велдон і Джека несуть на китанді. Навіщо вони потрібні Геррісу й Негоро? Ці негідники, мабуть, направлять їх у Казонде. Так, так, безсумнівно. Я розшукаю їх там! Яку радісну звістку приніс мені славний Дінго! Забуваються страждання останніх днів. (...)

express

(Переклад Лесі Борсук)

CLASSROOM

Усно

1. Що відомо про шхуну-бриг «Пілігрим»?
2. Хто став новим членом команди на судні? Чому капітан сумнівався в ньому?
3. Що трапилося з пасажирями після загибелі членів команди на чолі з Гулем?
4. Хто мав допомагати Діку Сенду в керуванні «Пілігримом»? Як Дік Сенд оцінював свої знання і вміння?
5. Розкажіть, як саме герої дізналися, що перебувають на Африканському узбережжі.

Аналіз та інтерпретація

6. Охарактеризуйте образ кузена Бенедикта та його захоплення. Як ви гадаєте, з якою метою автор увів цього героя в сюжет роману?
7. Порівняйте поведінку та вчинки після загибелі команди кока Негоро і п'ятнадцятирічного капітана.
8. Знайдіть у творі описи узбережжя Африки. Прокоментуйте, чим вони вражають.

Письмово

9. Допишіть щоденник Діка Сенда (6—10 речень).

Цифрові технології

10. Створіть сторінку одного з літературних героїв/героїнь у соцмережі. Аргументуйте свій вибір. Доберіть світлини.

Дослідження

11. Дослідіть етапи становлення Діка Сенда як особистості. Чи можна стверджувати, що однією з його сильних якостей є вміння приймати рішення? Доведіть.

Ваша творчість

12. Створіть постер «На “Пілігримі”», відобразивши персонажів на початку подорожі.

Проект

13. Створіть карту подорожі шхуни-бриг «Пілігрим» (бажаний шлях і справжній шлях).
14. Із пластиліну або з іншого матеріалу (паперу, картону) створіть модель «Пілігрима» та/або героїв, що подорожували на ньому. Прокоментуйте.

У команді

15. Робота в парах «Літературний компас». На моделі компаса вказані напрями: «Можливості — загрози», «Позитивне — негативне». Обираючи напрям, пара має відповідно прокоментувати подію або персонажа твору. Назви подій та імена персонажів написані на картках, пари вільно їх обирають.

Життєві ситуації

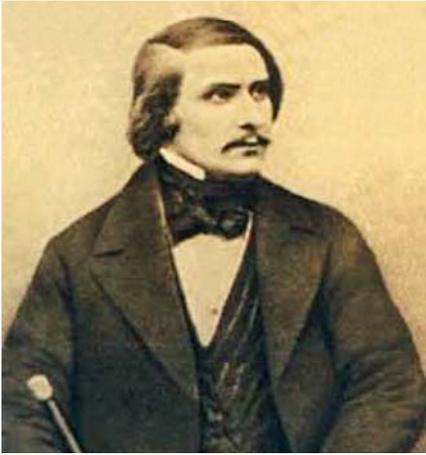
16. Напишіть пам'ятку для тих, хто потрапив у незнайоме місце. Які поради ви б дали подорожнім (проживання, харчування, навички виживання) на випадок того, якщо вони опиняться в Африці?
17. Які соціальні проблеми порушив автор у творі «П'ятнадцятирічний капітан»? Чи актуальні вони для нашого часу?
18. Які персонажі твору можуть бути прикладами для наслідування, а які — ні? Поясніть.

Перевірте себе

<https://academia-nikolenko-6klas.com.ua/check-yourself/>

Микола Гоголь (1809–1852)

Гоголь наш!..

Він є дзеркалом нашої неповторності.

Дмитро Чижевський

Письменник Олесь Гончар зазначив: «Геній Гоголя постав на українському ґрунті... Він був великим генієм українського народу».

Микола Гоголь народився 1 квітня 1809 р. в с. Великі Сорочинці, що на Полтавщині. Ім'я Микола було обрано не випадково. Мати Гоголя, яка походила з давнього козацького роду, вийшла дуже рано заміж за поміщика Василя Гоголя-Яновського. Двоє її перших дітей померли, і вона щиро молилася за долю третьої дитини у Свято-Миколаївській церкві в с. Диканьці. У цій церкві тоді була чудотворна ікона Святого Миколая, на честь якої дали ім'я майбутньому письменникові.

Батько Гоголя, котрий захоплювався театром і літературою, прищепив інтерес до мистецтва своїм дітям — Миколі, його братові Івану і сестрам Анні, Ользі, Єлизаветі, Марії. 1818 р. синів відправили до м. Полтави вчитися в повітовому училищі, але через рік Іван захворів і помер. Миколу, котрий дуже переживав через цю втрату, батькам довелося забрати додому. Він продовжив навчання в Ніжинській гімназії вищих наук князя Безбородька (на Чернігівщині), на вході до якої було написано латиною: «Праця і наполегливість». У м. Ніжині сформувався коло інтересів Миколи Гоголя. Він грав на скрипці, малював, разом із друзями видавав рукописні журнали, писав п'єси і сам виконував у них ролі. Коли навчався в 6 класі, помер батько, і Микола став опорою для матері й сестер. Усе життя опікувався своєю родиною, займався господарськими справами, вихованням і навчанням сестер.

По закінченні гімназії Микола Гоголь працював чиновником далеко від батьківщини, але мріяв стати письменником. Просив

Національний музей-заповідник М. Гоголя. с. Гоголеве (Василівка). Сучасні фото матір і сестер, щоб вони надсилали йому описи звичаїв, традицій, костюмів українців. Збірка повістей *«Вечори на хуторі біля Диканьки»*, яка виходила друком протягом 1831—1832 рр., принесла Миколі Гоголю славу. До цієї книжки увійшли такі твори, як *«Сорочинський ярмарок»*, *«Ніч перед Різдвом»*, *«Травнева ніч, або Утоплена»* та ін.

«Ніч перед Різдвом» (1831)

У збірці *«Вечори на хуторі біля Диканьки»* Микола Гоголь показав світові ще не відкриту Україну, що має свою національну міфологію, фольклор, традиції та звичаї. Він утверджував цим культурну самобутність України, яка хоча й перебувала тоді у складі інших держав, проте була неповторною. *«Ніч перед Різдвом»* написана на основі спогадів письменника про святкування Різдва на його батьківщині. Нерідко він і сам був серед колядників, брав участь у веселому різдвяному дійстві. Як людина віруюча, відобразив у творі незримую присутність нечистої сили та її боротьбу за душу людини. Проте кожен, хто має в душі Бога, на думку Гоголя, завжди поборе диявола (чорта) і вийде із цієї боротьби до щасливого життя.

У сюжеті повісті Гоголя *«Ніч перед Різдвом»* виявилися традиції *українського вертепу* — народного театру, де дія розігрувалася у двох ярусах: верхньому (небесному) і нижньому (земному). У *верхньому ярусі* показували релігійні сюжети, а в *нижньому* — смішні сценки з народного побуту. Традиційними персонажами українського вертепу були Богородиця, Христос, чорт (у верхньому ярусі), баба, дяк, голова, козак (у нижньому ярусі). Позитивним і найдинамічнішим персонажем у вертепі був козак (запорожець), він виходив переможцем в усіх сценках і втілював волелюбні ідеали Запорозької Січі.

У повісті «Ніч перед Різдвом» діють традиційні персонажі українського вертепу — баба (Солоха, ткачиха, Переперчиха), дяк, голова, козак, коваль, красуня (Оксана), кум. Верхній і нижній яруси повісті тісно пов'язані між собою. Велична історія про Різдво Христове спроектована на земний світ, де людина бореться із чортом (дияволом) за світло, добро і щастя у своєму житті.

presentation

НІЧ ПЕРЕД РІЗДВОМ

(Скорочено)

Чому чорт вирішив украсти місяць?

Останній день перед Різдвом минув. Настала ясна зимова ніч. Виглянули зорі. Місяць величаво піднявся в небо повітати добрим людям і всьому світу, щоб усім було весело колядувати і славити Христа. Морозило сильніше, ніж зранку; зате було так тихо, що скрип морозу під чобітьми чувся за півверсти. Ще жодний гурт парубків не показувався під вікнами хат; тільки один місяць крадькома заглядав у вікна, ніби виманюючи дівчат, що наряджалися та чепурилися, швидше вибігти на рипучий сніг. Раптом з комина однієї з хат заklubочився дим і поплив хмаркою по небу, а разом з димом вилетіла й відьма верхи на мітлі. (...)

Тим часом чорт підкрадався потишеньку до місяця і вже було простягнув руку, щоб схопити його, та раптом відсмикнув її назад, мов обпечений, обсмоктав пальці, пометеляв ногою і забіг з іншого боку, але знову відскочив і відсмикнув руку. Проте, незважаючи на всі невдачі, хитрий чорт не покинув своїх витівок. Підбігши, раптом схопив він обома руками місяць, кривляючись і дмухаючи, поперекидав його з однієї руки в іншу, як дядько, який голими руками дістав жарину для своєї люльки; нарешті поквапом заховав у кишеню і, наче нічого й не сталося, побіг собі далі. У Диканьці ніхто й не чув, як чорт украв місяць. (...)

Кость Лавро. Ілюстрація до твору М. Гоголя «Ніч перед Різдвом». 2006 р.

Але ж з якої причини чорт наважився на таку беззаконну справу? А ось із якої: він знав, що багатого козака Чуба дяк запросив на кутю, де будуть: голова; приїжджий з архієрейської півчої дяків родич у синьому сюртуку, який брав найнижчий бас; козак Свербигуз і ще дехто; де, окрім куті, буде варенуха, настояна на шафрані горілка і ще багато різних страв. А тим часом його донька, красуня на все село, залишиться вдома, а до доньки, напевно, прийде коваль, силач і хлопець хоч куди, який чорту був осоружніший за проповіді отця Кіндрата. На дозвіллі коваль займався малюванням і зажив слави кращого живописця на весь околог. (...) Був він богобоязливим і часто малював образи святих; і тепер ще можна знайти в Т... церкві його євангеліста Луку. Але вершиною його майстерності була одна картина, намальована на церковній тині у правому притворі, на якій зобразив він святого Петра в день Страшного суду, з ключами в руках, який виганяє з пекла злого духа; наляканий чорт кидався на всі боки, передчуваючи свою загибель, а грішники, ув'язнені раніше, били і ганяли його батогоми, дровинами і всім, що потрапляло під руку.

Коли живописець трудився над картиною і писав її на великій дерев'яній дошці, чорт з усіх сил заважав йому: штовхав під руку, підіймав з горнила в кузні попіл і посипав ним картину; але, наперекір всьому, робота була завершена, дошка внесена у церкву і вправлена у стіну в притворі, і відтоді чорт мстився ковалю. (...)

Чому українці співають колядки?

Слово «колядувати» означає співати напередодні Різдва пісні — колядки. Їхня назва пов'язана із *Колядою* — богом, який у давнину починав нове коло Сонця (Сварога), тобто господарський рік. Із прийняттям християнства Коляда почав асоціюватися у слов'ян зі святом Різдва. *Місяць* — традиційний слов'янський символ, як і Сонце. В українських легендах місяць, що сяє вночі, пробуджує зерна життя, дає їм плодючість. Тому із місяцем були пов'язані колядки та інші фольклорні твори (посівні пісні, замовляння).

Завітаймо на Святвечір!

Події в повісті відбуваються у Святвечір (Багатий вечір, Свята вечеря). Цього вечора християни готують 12 пісних страв, збираються всією сім'єю, читають молитви. Усі чекають першу зірку, щоб розговітися. Найважливіша страва —

кутя (голодна кутя — пісна), приготована з дарів природи. Це символ благополуччя і оберіг. Здавна вважають, що саме у Святвечір відбуваються чарівні події, незвичайні перетворення і навіть зустріч із нечистою силою, котра вилазить на світ, але має відступити перед святом Різдва. У повісті «Ніч перед Різдом» відьма перетворюється на Солоху, чорт — на коня, а коваль Вакула зумів осідлати самого чорта, злітати за одну ніч до столиці й дістати в царіці черевички для Оксани.

1. Якою змальовано Оксану в повісті Гоголя?
2. Які деталі жіночого вбрання згадані в тексті?

Тепер погляньмо, що робить, залишившись сама, красуня донька. Оксані не минуло ще й сімнадцяти років, як у майже всьому світі — і по цю сторону Диканьки — тільки й мови було, що про неї. Парубки гуртом проголосили, що кращої дівки і не було ще ніколи, і не буде ніколи на селі. Оксана знала і чула все, що про неї говорили, і була вередлива, як і всяка красуня. (...) Парубки волочилися за нею табунами, але коли їм уривався терпець, остигали і залицялися до інших, не таких вередливих. Один тільки коваль був упертим і не покидав свого залицяння, незважаючи на те, що з ним вона поводитися і на крапельку не краще, ніж з іншими.

Як батько вийшов з хати, вона ще довго чепурилася перед невеликим в олов'яній рамі люстерком і не могла намілуватися собою.

— І чого це люди надумали розхвалювати, ніби я гарненька?.. Брешуть люди, я зовсім не гарна, — але у люстерку майнуло свіже, жваве, по-дитячому юне личко з блискучими чорними очима і невимовно приємним усміхом, яке, безсумнівно, заперечувало всі її слова. — Хіба чорні брови й очі мої, — продовжувала красуня, не випускаючи люстерка, — такі гарні, що краще за них і на світі нема? І що тут гарного в цьому кирпатому носі? І в щоках? І в губах? Невже гарні мої чорні коси? Ой! Та ввечері їх і налякатись можна: вони, наче довгі змії, обплелися та обвилися навколо моєї голови. Бачу я тепер, що зовсім і не гарна! — та, трішки відсовуючи від себе люстерко, скрикнула: — Ні, гарна я! Ой, дуже вродлива! Навдивовижу! Яку ж радість я принесу тому, чиєю дружиною стану! Як же буде милуватись мною мій чоловік! Він і не опам'ятається. Він зацілує мене до смерті.

— Чудна дівка! — прошепотів коваль, тихо зайшовши. — І ніби хвастощів у неї небагато! З годину стоїть, милуючись у дзеркалі, і не надивиться, та ще й вихваляє себе вголос!

— Отак-от, парубки, чи пара я вам? Ви подивіться на мене, — продовжувала гарненька кокетка, — як я плавно ступаю, у мене сорочка шита червоним шовком. А які стрічки на голові! Вам і за вік не побачити багатшого галуна! Усе це накупив мій батечко для того, щоб на мені оженився найкращий хлопець у світі! — і, посміхнувшись, вона повернулася і побачила коваля...

Скрикнула і суворо стала перед ним. Коваль і руки опустив. (...)

Традиції української казки у творі М. Гоголя

У повісті «Ніч перед Різдом» спостерігаємо ознаки української народної казки з її традиційним сюжетом і персонажами — красуня і герой, котрий прагне здобути її кохання. Красуня випробовує героя, він отримує важке завдання — піти далеко, за тридев'ять земель, і принести заповітний предмет (у повісті — черевички). Герой, наділений рисами українського козака, мусить виявити розум, кмітливість, силу і наполегливість, щоб досягти свого щастя.

Розкажіть про перетворення Солохи. Якими неземними рисами наділив її автор? Ким була Солоха в земному і в небесному ярусах?

Мороз посилювався, і вгорі зробилося так холодно, що чорт перестрибував з одного копитця на інше і хував собі в кулак, намагаючись хоч трішки відігріти замерзлі руки. (...) Відьму теж почав пробирати холод, незважаючи на її тепле вбрання; і тому, піднявши руки вгору, відставивши ногу і зайнявши таку позу, як людина, що мчить на ковзанах, не зрушивши жодним суглобом, спустилася вона повітрям, ніби льодяною гіркою, — і просто в димар. Чорт у такий самий спосіб вирушив слідом за нею. (...)

Матері коваля Вакули було не більше сорока років. Не так, щоб гарною, але й поганою не була собою. Та й бути гарною в таких літах непросто. Проте вона уміла так причаровувати найповажніших козаків, що до неї заходили і голова, і дяк Осип Никифорович (звичайно, якщо дячихи не було вдома), і козак Корній Чуб, і козак Касіян Свербигуз. І, треба віддати їй належне, уміла обійтися добре з кожним. Жодному з них навіть на думку не спадало, що він має суперника. Чи йде богобоязливий дядько, чи дворянин, як себе величають козаки, вбраний у кобеняк з відлогою, у неділю у церкву або, якщо негода, у шинок, — як не завітати до Солохи та не поїсти ситних із сметанкою вареників і не

потеревенити у теплій хатині з балакучою і догідливою господинею? І дворянин навмисне для цього робив великий гак, перш ніж дістатися шинку, і називав це — зайти дорогою. А бувало, піде Солоха у свято до церкви, одягнувши яскраву плахту з китайковою запаскою, а поверх неї синю спідницю, на якій позаду нашиті золоті вуси, і стане просто біля правого криласа, то дяк певно закашлюється і примружується мимоволі у ту сторону; голова погладжує вуса, замотує за вухо оселедець і проказує до найближчого сусіда: «Ех, добра баба! Чорт-баба!». Солоха кланялася кожному, і кожний думав, що вона кланяється йому одному. Але охочий втручатися у чужі справи відразу б помітив, що Солоха була найпривітніша з козаком Чубом. (...)

Відьма і чорт в українській традиції

Представники нечистої сили — відьма і чорт — показані Гоголем у домашньому просторі, вони набувають людських якостей і діють поруч із персонажами-людьми. Чорт має риси сільського голови, а відьма здатна перетворюватися на звичайну жінку — Солоху. Відьма мала особливе знання і вміла ворожити, причаровувати, перетворюватися. Гоголь зобразив Солоху напрочуд гарною відьмою. Вона не шкодить головним героям, хоча певною мірою впливає на перебіг подій. В українській народній традиції чортові та відьмі давали інші назви, щоб не накликати злі сили: чорт — *німець проклятий, лисий, кульгавий, лукавий, франт з хвостом* тощо; відьма — *Солоха, хазяйка, баба* тощо. Те, що Солоха-відьма є матір'ю коваля Вакули, відповідає традиціям українського фольклору: герой, наділений чарівною силою, має і чарівне походження. Крім того, позитивний герой у фольклорі мусить пройти духовне випробування, подолати нечисту силу і вийти до нового життя.

1. *За допомогою яких епітетів, метафор та інших засобів виникає ефект світлої ночі?*
2. *Як Оксана випробовує почуття Вакули?*

У той час, коли спритний франт з хвостом і козлиною борідкою літав то з димаря, то знову в димар, ладунка, яка висіла у нього на перев'язі на боку і в якій він заховав украдений місяць, випадково розчинилась, і місяць, скориставшись цим, вилетів через

audiotext

димар Солохиної хати і плавно піднявся по небу вгору. Усе освітілося. Завірюхи наче й не було. Сніг засвітився широким срібним полем і весь обсипався кришталевими зірками. Мороз немов потеплішав. Показалися дівочі й парубочі гурти з міхами. Задзвеніли пісні, і рідко під якою хатою не юрмилися колядники.

Диво як блищить місяць! Важко й передати, як любо потоптатися у таку ніч між гуртом дівчат, які то посміюються, то співають, та між парубками, охочими на всі жарти та витівки, які тільки може навіяти така весела ніч. У доброму кожусі тепло; від морозу ще сильніше палають щоки; а на пустощі сам лукавий підбиває.

Юрми дівчат з міхами вломилися в хату Чуба, оточили Оксану. Крик, регіт, балачки оглушили коваля. Усі наввипередки поспішали розповісти красуні що-небудь нове, розбирали міхи і вихвалялися паляницями, ковбасами, варениками, яких встигли вже назбирати достатньо за свої колядки. Оксана здавалася аж занадто задоволеною та радісною, базікала то з однією, то з іншою і хихотіла не вмовкаючи. З якоюсь досадою і заздрістю дивився коваль на такі веселощі і цього разу кляв колядки, хоча сам їх полюбляв без міри.

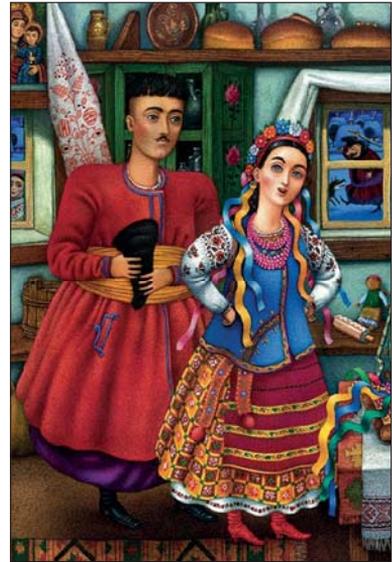
— Ей, Одарко! — сказала весела красуня, повернувшись до однієї з дівчат. — У тебе нові черевички? Ой, які ж гарненькі! І з золотом! Добре тобі, Одарцю, є у тебе така людина, яка все тобі купляє; а мені нікому дістати такі славні черевички.

— Не журися, моя ненаглядна Оксано! — підхопив коваль. — Я тобі дістану такі черевички, що мало яка панночка носить.

— Ти? — сказала швидко і згорда глянувши на нього Оксана. — Цікаво ж, де ти дістанеш черевички, які я могла б взути на свою ногу. Хіба що принесеш ті самі, які носить цариця.

— Бач, яких захотіла! — закричали, заливаючись сміхом, дівчата.

— Так, — продовжувала гордовито красуня, — будьте всі за свідків: якщо коваль Вакула принесе ті самі черевички, які носить цариця, то ось моє слово, що вийду негайно ж за нього заміж. (...)

Кость Лавро. Ілюстрація до твору М. Гоголя «Ніч перед Різдрвом». 2006 р.

1. Хто такий Пузатий Пацюк? Що ви дізналися про нього?
2. З якою метою прийшов до нього Вакула?

Коваль не без страху відчинив двері і побачив Пацюка, який сидів на підлозі по-турецьки перед великою діжкою, на якій стояла миска з галушками. Ця миска стояла, ніби навмисно, нарівні з його ротом. Не ворухнувши й пальцем, він нахилив трішки голову до миски і сьорбав юшку, хапаючи час від часу зубами галушки. (...)

— До тебе прийшов, Пацюче, дай Боже тобі добра всілякого донесхочу, хліба у пропорції! — Коваль іноді умів вплести модне слівце; того він навикнув ще в Полтаві, коли розмальовував сотнику дощаний паркан. — Пропадати випало мені, грішному! Нічого не допомагає на світі! Що буде, то буде, доводиться просити допомоги у самого чорта. Що ж, Пацюче, — наважився спитати коваль, бачачи, що той незмінно мовчить, — як мені бути?

— Якщо треба чорта, то й іди до чорта! — відповів Пацюк, не зводячи з нього очей і продовжуючи їсти галушки.

— Для того я і прийшов до тебе, — сказав коваль, віддаючи поклін, — крім тебе, гадаю, ніхто на світі не знає дороги до нього.

Пацюк ні пари з вуст і доїдав галушки, які залишились.

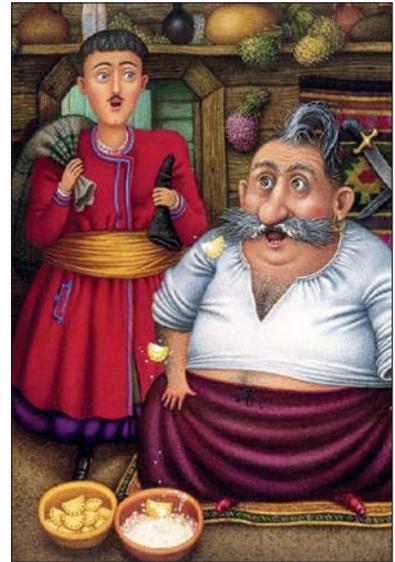
— Зроби милість, чоловіче добрий, не відмов! — наступав коваль. — Чи свинини, ковбас, борошна гречаного, ну, полотна, пшона або дечого іншого, у разі потреби... як заведено між добрими людьми... не поскупимося. Розкажи хоч приблизно, як натрапити на дорогу до нього?

— Тому не треба далеко ходити, у кого чорт за плечима, — мовив байдуже Пацюк, не змінюючи свого положення.

Вакула витріщився на нього, ніби в того на лобі було написано тлумачення цих слів. «Що він каже?» — безмовно запитувала його міна; а роззявлений рот готувався проковтнути, як галуш-

audiotext

Кость Лавро. Ілюстрація до твору М. Гоголя «Ніч перед Різдом». 2006 р.

ку, перше слово. Але Пацюк мовчав. Тут помітив Вакула, що ані галушок, ані діжки вже нема; а замість них на підлозі стоять дві дерев'яні миски: одна з варениками, друга — зі сметаною. Думки його і очі мимоволі втупилися у це їство. «Подивимося, — казав він сам до себе, — як буде їсти Пацюк вареники. Нагинатися він точно не стане, щоб сьорбати, як галушки, та й не можна: потрібно вареник спершу вмочити у сметану».

Тільки-но встиг про це подумати, як Пацюк роззявив рота, поглянув на вареники і ще сильніше роззявив рот. Тоді вареник вистрибнув з миски, хлюпнувся у сметану, перевернувся на другий бік, підстрибнув угору і потрапив просто йому до рота. Пацюк з'їв і знову роззявив рот, і наступний вареник таким же порядком вирушив туди ж. На себе він тільки взяв труд жувати і ковтати. (...)

Чому українці їдять вареники і галушки?

Здавна в народі існує багато вірувань. Щоб місяць сприяв благополуччю родини, йому приносили жертву у вигляді вареників або галушок, які за формою нагадують місяць. Відгомін цих давніх міфологічних уявлень знаходимо в повісті Гоголя в зображенні Пузатого Пацюка. Крім того, цей персонаж також увібрав риси запорожця. Автор розповідає про те, що він колись був на Запорозькій Січі, а потім оселився в Диканьці. Як й інші герої, Пацюк наділений чарівними рисами та особливим знанням, тому підказує Вакулі, що чорт у нього сидить за спиною.

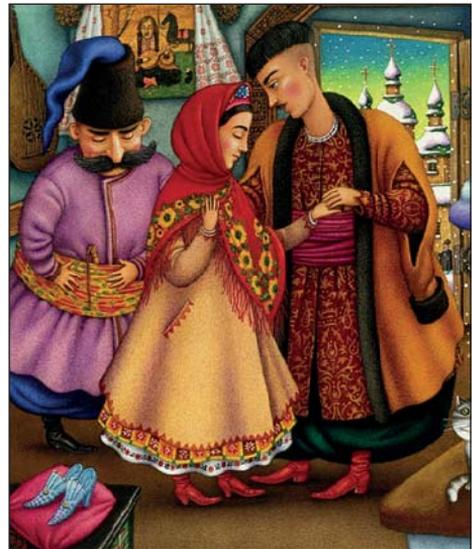
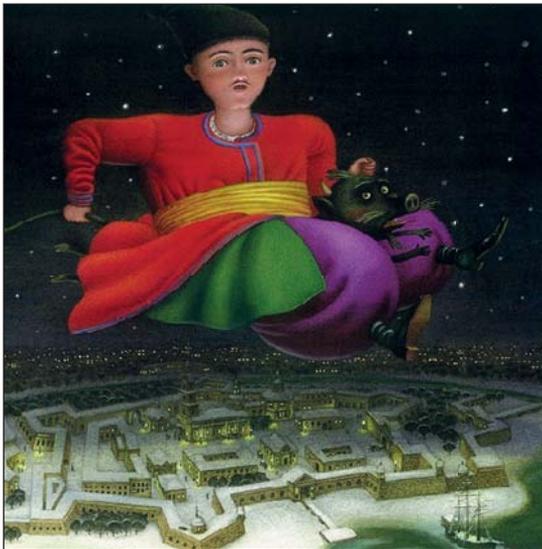
Чому Вакулі не сподобалося чуже місто?

Спочатку Вакулі страшно зробилося, коли піднявся на таку висоту, з якої вже нічого вниз не бачив, і пролітав, як муха, під самим місяцем так, що якби трішки не нахилився, то зачепив би його своєю шапкою. Проте трохи згодом він збадьорився і вже почав кепкувати з чорта. Його потішало вкрай, як чорт чхав і кашляв, коли він знімав кипарисний хрестик і підносив до нього. Навмисно піднімав він руку почухати голову, а чорт, думаючи, що його збираються перехрестити, летів ще швидше. Усе було світло вгорі. Повітря, пронизане легким сріблястим туманом, було прозоре. Усе було видно; і навіть можна було помітити, як вихором пронісся повз них, сидячи в горщику, чаклун; як зірки, зібравшись до купи, гралися в піжмурки; як клубочився вдалечині хмаринкою цілий рій духів; як чорт, що

танцював при місяці, зняв шапку, помітивши вершника-коваля; як летіла, повертаючись назад, мітла, на якій, видно, тільки-но з'їздила кудись відьма... Ще багато погані зустрів він. Усе, примітивши коваля, на хвилину зупинялося поглядіти на нього і потім знову неслося далі і продовжувало своє; коваль усе летів; і раптом перед ним засяяв вогнями Петербург. (Тоді була з якоїсь нагоди ілюмінація.) Чорт, перелетівши через шлагбаум, обернувся на коня, і коваль опинився на хвацькому скакуні посеред вулиці.

Боже мій! Стукіт, грюкіт, блиск; по обидві сторони здіймаються чотириповерхові стіни; стукіт копит коня, звук коліс відгукувалися громом і відлунювали з усіх сторін; будинки росли і ніби піднімалися з землі на кожному кроці; мости тремтіли; карети літали; візники, фореятори кричали; сніг свистів під тисячею саней, які неслися зусібч; пішоходи тулилися й тіснилися під будинками, унизаними каганцями, і їхні велетенські тіні миготіли по стінах, досягаючи головою димарів і дахів. Із здивуванням роззирався коваль на всі боки. Йому здавалося, що всі будинки спрямували на нього свої незліченні вогняні очі й дивилися. (...) «Боже ти мій, скільки тут панства! — подумав коваль. — Я так собі гадаю, що кожний, хто йде по вулиці у шубі, то й засідатель, то й засідатель! А ті, що катаються у таких чудних бричках із склом, якщо не городниці, то, певно, комісари, а може, ще більше». Його думки перервало запитання чорта: «Чи їхати просто до цариці?» — «Ні, страшно, — подумав коваль. — Тут десь, не

знаю, зупинилися запорожці, які проїжджали восени через Диканьку... От би порадитися з ними». (...)

1. Чому здивувався Чуб?
2. Як ви розумієте фразу «він розрядився таким франтом і запорожцем»?
3. Як ви гадаєте, чому Оксана відмовилася від черевичків?

Чуб аж очі випнув, коли угледів перед собою коваля, і не знав, чому дивуватися: чи тому, що коваль воскрес, чи тому, що коваль наважився до нього прийти, чи тому, що він розрядився таким франтом і запорожцем. Але ще більше здивувався він, коли Вакула розв'язав платок і поклав перед ним новісіньку шапку і пояс, яких і не бачили на селі, а сам упав йому в ноги і проговорив благаючим голосом:

— Помилуй, батьку! Не гнівайся! Ось тобі нагайка: бий, скільки душа забажає. Віддаюся сам; у всьому каюся; бий, та не гнівайся тільки! Ти ж колись братався з моїм покійним батьком, разом хліб-сіль їли і могорич пили.

Чуб, чимало у думках потішаючись, дивився, як коваль, який нікому на селі не давав собі у борщ плюнути, згинав у руці п'ятаки і підкови, як гречані млинці, осьо зараз лежав біля його ніг. Щоб ще більше запишатись, Чуб узяв нагайку і вдарив його три рази по спині.

— Ну, вистачить з тебе, вставай! Старих людей завжди слухай! Забудемо все, що було між нами! Ну, тепер кажи, чого тобі треба?

— Віддай, батьку, за мене Оксану!

Чуб трішки подумав, подивився на шапку і пояс: шапка була славна, пояс не гірший за неї, згадав про віроломну Солоху і сказав рішуче:

— Добре! Засилай сватів!

— Ой, — скрикнула Оксана, переступивши через поріг та побачивши коваля, і втупила з подиву і радості в нього очі.

— Подивися, які я тобі приніс черевички! — сказав Вакула. — Ті самі, які носить цариця.

— Ні! Ні! Мені не треба черевичків! — сказала вона, махаючи руками і не спускаючи з нього очей. — Я і без черевичків... — далі вона не договорила і зашарілася. (...)

(Переклад Мар'яни Добоні)

audiotext

Поєднання християнських і фольклорних традицій у повісті «Ніч перед Різдвом»

Християнські традиції	Фольклорні традиції
1. Боротьба добра і зла, Бога і диявола, світла і темряви	1. Використання традицій українського народного вертепу в сюжеті твору
2. Свято Різдва й пов'язані з ним традиції	2. Ознаки чарівної казки
3. Мотиви духовного перетворення, моральної перемоги	3. Використання народних пісень
4. Християнські образи	4. Традиції українських вечорниць

Дороги Гоголя

Про Миколу Гоголя знято чимало кінофільмів, один із них — документальна стрічка «Дороги Гоголя» (режисери Дмитро Старіков, Наталія Іванченко, Україна, 2009). У ній представлено національний образ письменника, творчість якого глибоко вкорінена в українській культурі. Характерною особливістю фільму є те, що зйомки відбувалися в реальних місцях, де жив і творив Гоголь. *За допомогою інтернету перегляньте першу серію кінофільму, яка називається «Витоки». Що ви дізналися про родину і формування світогляду письменника? Які чинники сприяли розвиткові його таланту?*

express

CLASSROOM

Усно

1. Визначте провідну думку твору «Ніч перед Різдвом».
2. Розкажіть від імені одного з персонажів (Оксана або Вакула) про їхні пригоди.
3. Опишіть зимовий пейзаж, на тлі якого розгортаються події твору.

Аналіз та інтерпретація

4. Які риси характеру виявляє в повісті Вакула?
5. Визначте елементи фантастики в повісті «Ніч перед Різдвом».
6. Назвіть елементи чарівної казки у творі.

Письмово

7. Доберіть прикметники (3—4) для характеристики персонажів: Оксана, Вакула, Солоха, Чуб, чорт.

Цифрові технології

8. Здійсніть віртуальну екскурсію одним із музеїв Миколи Гоголя. Які нові факти про його життя і творчість ви дізналися?

Дослідження

9. Які українські традиції, що відображені у творі, існують у наш час? Як вони виявляються у вашому регіоні?

Ваша творчість

10. Намалуйте комікс за твором «Ніч перед Різдвом».

Проект

11. Створіть проєкт на тему «Вбрання і помешкання українців часів Миколи Гоголя».

У команді

12. Гра «Хто краще знає традиційні українські образи?». Розкрийте значення українських образів: *місяць, сонце, Коляда, вареник, намисто, вінок, різдвяна зірка, чорт, відьма, кутя*.

Життєві ситуації

13. Розкажіть, як святкують Різдво у вашому краї.
14. Як ви вважаєте, чи варто дівчатам випробовувати почуття хлопців або навпаки?

Перевірте себе

[https://academia-nikolenko-6klas.com.ua/
check-yourself/](https://academia-nikolenko-6klas.com.ua/check-yourself/)

Чарльз Дікенс (1812–1870)

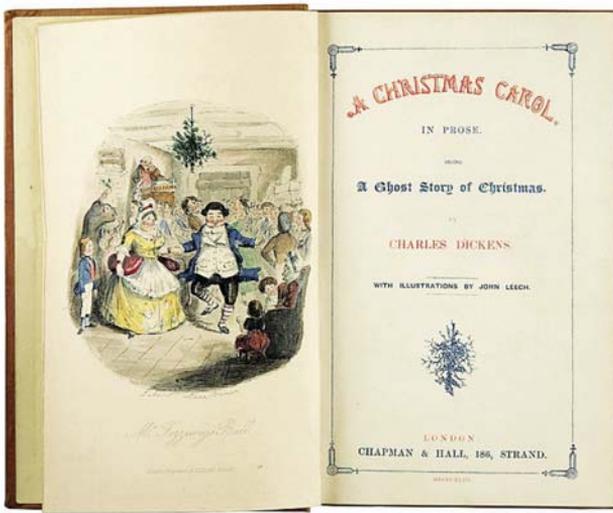
Він завжди захищав простих людей в усіх своїх творах, даючи нам приклад сміливості, правди й людяності.

Ольга Кобилянська

Одним із найбільших свят для всіх християн є Різдво. Але до XIX ст. його відзначали лише як церковне. З'ясувалося, що в Англії традицію всенародного святкування Різдва започаткували королева Вікторія та принц Альберт. Вони запозичили з Німеччини звичай прикрашати ялинку, співати на вулицях різдвяні пісні. Проте не всі англійці це сприйняли позитивно, особливо багатії, які, бажаючи накопичити якомога більше грошей, вважали Різдво «дурницею» і змушували людей важко працювати без відпочинку. Англійський письменник Чарльз Дікенс дуже співчував простим людям, тому завжди боровся за їхнє право на вільне й щасливе життя, а також за право мати велике свято — Різдво.

Чарльз-Джон-Гаффем Дікенс народився 7 лютого 1812 р. в м. Лендпорті (Англія) в родині чиновника морського відомства. Його батько не міг забезпечити багатодітну сім'ю, і в 1823 р., рятуючись від кредиторів, Дікенси переїхали до м. Лондона. Але й там їм жилося нелегко. Чарльзові доводилося працювати на фабриці по 10—12 годин на добу. Тому тема важкого дитинства стала провідною в багатьох його творах: «Пригоди Олівера Твіста» (1838), «Домбі і син» (1848), «Девід Коперфільд» (1850) та ін.

У 1843 р. Ч. Дікенс написав перший твір із серії «Різдвяні книги». Це була повість «Різдвяна пісня в прозі». Англійською мовою назва твору звучить «*A Christmas Carol in Prose being a Ghost Story of Christmas*», дослівно — «Різдвяна пісня в прозі як різдвяне оповідання про привидів» (в українських художніх пере-

Перше видання твору «Різдвяна пісня в прозі» з ілюстраціями Джона Ліча. 1843 р.

кладах — «Різдвяна пісня в прозі», «Різдвяна пісня», «Різдвяна історія», «Повість про Різдво за участю Духів» та ін.). Задум написати твір на тему Різдва виник у Чарльза Дікенса дорогою до м. Манчестера, куди його запросили в один із найвпливовіших культурно-освітніх клубів виступити з доповіддю про важливість навчання для працівників фабрик і заводів. Тоді він вирішив написати твір саме для трударів, щоб навіть найбідніша людина могла купити (за символічну плату 5 шилінгів) і прочитати хорошу книжку в червоній палітурці із золотими літерами, щоб у бідняків з'явилися віра й надія в їхньому житті.

До серії «Різдвяні книги» увійшло три повісті. Ці книжки з'являлися у продажу напередодні Різдва. Чарльз Дікенс видавав їх власним коштом, упевнений, що освіта і виховання допоможуть подолати проблеми бідності й злочинності в суспільстві.

presentation

Різдвяна пісня в прозі (1843)

Різдвяні пісні — це особливий ліричний жанр. Їх співають усі християни світу, прославляючи Бога, добро й любов. Чарльз Дікенс використав цей жанр, щоб утвердити необхідність духовного пробудження кожної людини й усього суспільства. Твір написано прозою, у ньому, як і в різдвяних піснях, ідеться про сенс Різдва й відкриття Бога в душі людини.

Головний герой твору — багатій Скрудж — у різдвяні дні переосмислює своє життя, у якому не було місця милосердю й лю-

бові. Вдавшись до фантастики, автор засуджує ницість існування Скруджа, вважаючи його духовною смертю. Та все ж таки у творі зображено справжнє різдвяне диво — духовне перетворення Скруджа. Слово *scrooge* в англійській мові (після публікації «Різдяної пісні в прозі» Чарльза Дікенса) стали використовувати в переносному значенні, що означає «жадібна людина».

РІЗДВЯНА ПІСНЯ В ПРОЗІ

(Скорочено)

Куплет перший

ПРИВИД МАРЛІ

1. *Про що попередив Привид померлого Марлі (колишнього компаньйона) Скруджа?*
2. *У першому куплеті є багато часток, що мають значення заперечення — не, ані, ні. Знайдіть і прочитайте речення з ними. Чого Скрудж не робив у своєму житті? Яким він був і ким він не був? Впишіть ці слова в таблицю.*

audiotext

(...) Але ж бо й скнарою був цей Скрудж! Вичавлювати соки, витягати жили, забивати в труну, загарбувати, захоплювати, заграбастувати, вимагати — все це чудово вмів старий грішник! Наче був не людиною, а кременем — таким холодним і твердим, що нікому жодного разу в житті не вдалося висікти з його кам'яного серця бодай іскру жалю. Потайний, замкнутий, самотній, він ховався у свою раковину, як устриця. Душевний холод заморозив ізсередини старечі риси його обличчя, загострив гачкуватий ніс, зморщив шкіру на щоках, скував ходу, змусив посиніти губи й почервоніти очі, зробив крижаним його скрипливий голос. І навіть жилаве підборіддя, рідке волосся й брови, здавалось, укрилися памороззю. Він скрізь приносив із собою холод; присутність Скруджа заморожувала його контору в літню спеку, і він не дозволяв їй розмерзатися ні на децицю навіть на Різдва.

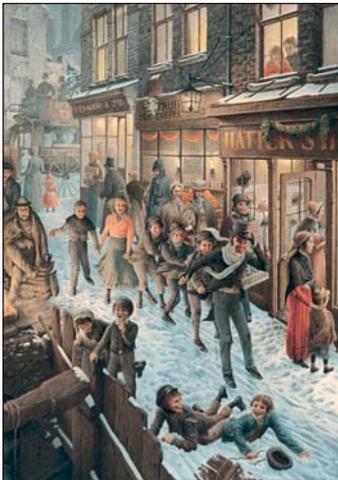
Спека чи холоднеча надворі — Скруджа це не переймало. Жодне тепло не могло його обігріти, і жоден мороз його не пробирав. Найлютіший вітер не міг бути злішим від Скруджа, найзапекліша заметіль не могла бути такою жорстокою, а проливний дощ — таким

нешадним. Негода нічим не могла йому дошкулити. Злива, град, сніг мали тільки одну перевагу над Скруджем — вони нерідко сходили на землю зі щедрістю, а Скруджеві щедрість була невідома.

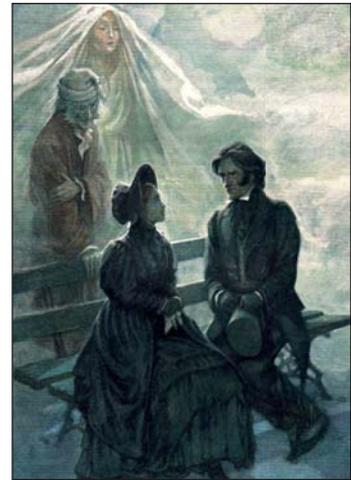
Ніхто ніколи не зупиняв його на вулиці радісним вигуком: «Любий Скрудже! Як поживаєте? Коли завітаєте до нас?». Жоден жебрак не насмільювався простягнути до нього руку по милостиню, жодна дитина не зважувалася запитати в нього, котра година, і за все життя жоден перехожий не попросив його вказати дорогу. Здавалося, навіть собаки, поводити сліпців, розуміли, що він за людина, і завваживши його, спішно тягнули господаря в перші-ліпші ворота, що траплялися на шляху, а тоді довго виляли хвостом, ніби кажучи: «Краще вже не мати очей, аніж бути лихим на око».

І ви гадаєте, Скрудж цим переймався? Аніскілечки. Він ішов по життю, цураючись усіх; і ті, хто його добре знав, вважали, що йому навіть якось солодко відлякувати найменший прояв симпатії до себе. (...)

Скрудж меланхолійно пообідав у меланхолійній таверні, де він обідав зазвичай; переглянув усі газети, які лише там були, і, скоротавши решту вечора за прибутково-видатковою книгою, пішов додому спати. Він мешкав у квартирі, що належала колись його покійному компаньйонові. Це була похмура анфілада кімнат, що займала частину невисокого похмурого будинку в глибині двору. Будинок цей звели якось неправильно, так що мимоволі спадало на гадку, ніби колись, на зорі своєї юності, він випадково забіг

Роберто Іноценті. Ілюстрації до твору Ч. Дікенса «Різдвяна пісня в прозі». 1990-ті роки

П.-Дж. Лінч. Ілюстрація до твору «Різдвяна пісня в прозі». 2006 р.

сюди, граючись з іншими будинками в піжмурки, й так тут і залишився, не знайшовши шляху назад. Тепер це був дуже старий будинок і дуже похмурий, тож у ньому, крім Скруджа, ніхто не жив, а всі інші приміщення винаймалися під контори.

У дворі було так темно, що навіть Скрудж, який знав там кожен камінчик, мусив пробиратися навпомацки, а перед дверима клубився такий густий туман і лежав такий товстий шар інею, немов сам злий дух негоди сидів там, поринувши у важкі думи. (...)

А тепер поясніть-но мені, як могло трапитися, що Скрудж, устроївши ключа в замкову щілину, раптом побачив перед собою не молоток, який, до речі кажучи, за цей час жодним чином не змінився, а обличчя Марлі.

Так, обличчя Марлі. Воно не тонуло в непроникному мороку, як усі інші предмети в дворі, а навпаки — випромінювало примарне світло, неначе гнилий омар у темному льоху. Воно не виражало ні люті, ні гніву, а дивилося на Скруджа точнісінько так само, як дивився на нього покійний Марлі за життя, зсунувши свої окуляри на бліде, як у мерця, чоло. Лише волосся якимось дивно ворушилося, немов на нього віяло жаром із гарячої печі, а широко розплющені очі дивилися зовсім нерухомо, і це в поєднанні з трупним кольором обличчя вселяло жах. І все ж не так вираз цього обличчя був жахливий, як щось інше, що було наче поза ним. (...)

— І я прийшов сюди цієї ночі, щоб повідомити тобі, що для тебе ще не все втрачено. Ти ще можеш уникнути моєї долі, Ебенезере, бо я попросив за тебе.

— Ти завжди був мені другом, — сказав Скрудж. — Дякую тобі.

— Тебе навідають, — продовжував Привид, — ще три Привиди. Тепер і в Скруджа відвисла щелепа.

— То про це ти попросив, Джейкобе, і в цьому моя надія? — тремтячим голосом запитав він.

Кадр із
мультфільму
«Різдвяна
історія»
(режисер
Роберт
Земекіс,
США, 2009)

— У цьому.

— Тоді... може, краще не треба? — сказав Скрудж.

— Якщо ці Привиди не з'являться тобі, ти підеш моїм шляхом, — сказав Привид. — Отже, чекай на першого Привида завтра, як тільки проб'є першу.

— А чи не можуть вони прийти всі одразу, Джейкобе? — нерішуче запитав Скрудж. — Щоб уже скоріше з цим покінчити?

— Чекай на другого Привида наступної ночі також о першій. А третього — на третю добу опівночі, з останнім ударом годинника. А зі мною тобі вже не доведеться більше зустрітися. І для свого ж блага запам'ятай усе, що сталося з тобою сьогодні. (...)

Відтак Привид позадкував до вікна, й одночасно з цим віконна рама почала помалу підніматися. З кожним його кроком вона піднімалася все вище й вище, і коли він дійшов до вікна, воно вже було відчинене. (...)

У другому куплеті автор за допомогою фантастики показав минуле Скруджа. Герой зустрівся з першим Привидом — Духом Давнього Різдва (тобто Духом Минулого), який допоміг Скруджеві озирнутися на свій життєвий шлях. Він пригадав усе, що любив, що цінувал і від чого відмовився заради грошей. Але чи можна вважати золото справжнім багатством?

Куплет другий ПЕРШИЙ ІЗ ТРЬОХ ПРИВИДІВ

1. Чому кохана Скруджа, з якою він заручився, вирішила повернути йому волю?
2. Яка «хвороблива пристрасть» пустила корені в душі героя в юнацькі роки?

audiotext

Коли Скрудж прокинувся, було так темно, що, глянувши з ліжка, він заледве міг відрізнити прозоре скло вікна від непроникно чорних стін кімнати. Він пильно вдивлявся в морок — зір у нього був гострий, як у тхора, — і в цю мить годинник на сусідній дзвіниці пробив три чверті. Скрудж прислухався. На його подив, далі годинник гулко пробив шість ударів, сім, вісім... — і замовк аж на дванадцятому. Було опівночі! (...) Скрудж знову ліг у ліжку й думав, думав, думав, але ні до чого додуматися не міг. (...) Привид Марлі порушив його спокій. Щоразу, як тільки він, обміркувавши, вирішував, що все це йому просто наснилося,

його думка, немов розтягнута до відказу й одразу відпущена пружина, знову поверталася на початок, і запитання: «Сон це чи насправді?» — знову поставало перед ним і вимагало відповіді. (...)

— Дін-дон!

— За чверть перша!

— Дін-дон!

— Перша година ночі! — вигукнув Скрудж, тріумфуючи. — І все! І нікого нема!

Він вимовив це раніше, ніж почув удар дзвону; але щойно пролунало гучне й тужливе «дон» — перша! — як у ту ж мить раптовий спалах освітив кімнату, і чиясь невидима рука відкинула ковдру. (...)

— Хто ви, сер? — запитав Скрудж. — Чи не той Привид, який мав до мене з'явитися?

— Так, це я. (...)

— Хто ви або що ви? — запитав Скрудж.

— Я — Привид Давнього Різдва.

— Дуже давнього? — допитувався Скрудж, придивляючись до цієї карликової постаті.

— Ні. З твого минулого. (...)

Вони рушили до дверей у глибині передпокою. Привид попереду, Скрудж — за ним. За дверима була кімната з понурими стінами, яка здавалася ще більш сумовитою через те, що в ній рядами стояли прості нефарбовані парти. За однією з цих парт вони побачили самотню фігурку хлопчика, який читав книжку при тьмяному світлі; і Скрудж теж сів за парту й заплакав, упізнавши в цій бідолашній, усіма забутій дитині самого себе, яким був колись.

Усе тут — пищання мишей за дерев'яними панелями; луна, що доносилася із глибини будинку; звук крапель із відталого жолоба на похмурому дворі; зітхання вітру в безлистій кроні самотньої

Кадр із
мультфільму
«Різдвяна
історія»
(режисер
Роберт
Земекіс,
США, 2009)

тополі; скрипіння дверей порожньої комори, які розгойдувалися на іржавих петлях; потріскування дров у пічці, — все відлунювало в розм'яклому Скруджевому серці й накликало сльози. (...)

— Мій час минає, — зауважив Привид. — Поквапся!

Скрудж знову побачив самого себе. Але тепер він був уже значно старший — у розквіті літ. Риси обличчя його ще не стали такими різкими й суворими, як в останні роки, але турботи й скнарість уже наклали відбиток на його обличчя. Неспокійний, жадібний блиск з'явився в очах, і було зрозуміло, яка хвороблива пристрасть пустила корені в його душі й що станеться з ним, коли вона виросте і її чорна тінь поглине його всього.

Він був не сам. Поруч із ним сиділа чарівна дівчина в жалобі. Сльози на її віях блищали в променях саява, яке випромінював Привид.

— Усе це так мало означає тепер для тебе, — говорила вона тихо. — Ти поклоняєшся тепер іншому божеству, і воно прогнало мене з твого серця. Що ж, якщо воно зможе підтримати й утішити тебе, як хотіла б підтримати й утішити я, тоді, звісно, мені не варто засмучуватися.

— І що це за божество, яке прогнало тебе? — запитав Скрудж.

— Гроші.

— Немає справедливості на землі! — мовив Скрудж. — Світ дуже суворий до бідності, але не менш суворо — принаймні на словах — засуджує погоню за багатством.

— Ти занадто переймаєшся думкою світу, — лагідно докорила вона йому. — Всім своїм колишнім надіям і мріям ти зрадив заради однієї — стати невразливим для його шпильок. Хіба я не бачила, як усі твої шляхетні прагнення гинули одне за одним і нова всеперемагаюча пристрасть — пристрасть до наживи — помалу заволоділа тобою!

— То й що ж? — заперечив він. — Хіба погано, що я нарешті порозумнішав? Моє ставлення до тебе не змінилося.

Вона похитала головою.

— Хіба не так?

— Наші заручини — справа минулого. Обоє ми були бідні тоді й задовольнялися тим, що мали, сподіваючись згодом помножити наш статок терплячою працею. Але відтоді ти змінився. Тоді ти був зовсім іншим.

— Я був хлопчиськом, — нетерпляче відповів він.

— Ти сам знаєш, що ти був не той, що тепер, — заперечила вона. — А я все та ж. І те, що обіцяло нам щастя, коли ми були

як одне ціле, тепер, коли ми стали чужими одне одному, принесе нам лише горе. Не розповідатиму тобі, як часто і з яким болем я міркувала над цим. Так, я багато думала і вирішила повернути тобі волю. (...) У тебе інша душа, інший спосіб життя, інша мета. І вона для тебе найважливіша. Це зробило мою любов непотрібною тобі. Вона не має ціни у твоїх очах. (...)

У третьому куплеті перед Скруджем з'являється другий Привид — Дух Нинішнього Різдва (тобто Дух Теперішнього). Він показує Скруджеві помешкання бідних людей, які, попри злидні, люблять одне одного, в їхніх домівках панує розуміння й затишок. І Скрудж усвідомлює, що за всього свого багатства він не має головного... А коли побачив родину Кретчитів і маленького Тіма, у його душі щось змінилося.

Куплет третій

ДРУГИЙ ІЗ ТРЬОХ ПРИВИДІВ

Які нові почуття пережив Скрудж, побачивши, як святкують Різдво в родині Кретчитів?

(...) Привид і Скрудж стояли вже на міській вулиці. Був різдвяний ранок, дуже морозно, і на вулиці звучала своєрідна музика, трохи різка, але приємна — це зчищали сніг із тротуарів і згрібали його з дахів; а хлопчачи захоплено спостерігали, як, ефектно розсипаючись, падають на землю сніжні лавини. (...)

На тлі сліпучо-білого покрову, що лежав на дахах, і трохи менш білого на землі, стіни будинків здавалися похмурими, а вікна — ще похмурішими й темнішими. (...) Проте люди, які згрібали сніг з дахів, були навдивовижу бадьорі й веселі. (...) Двері крамничок із курятиною були вже напівпричинені, а бакалійні прилавки переливалися всіма барвами веселки. Тут стояли круглі кошики з каштанами... Тут були яблука і груші, складені височенними барвистими пірамідами, грона винограду, розвішені хазяйновитим власником крамниці... Але ось задзвонили в дзвони, закликаючи всіх добрих людей до церкви, і веселий, святково одягнений людина вийшов на вулиці; й одразу ж з усіх провулків потягнулися зі своїми різдвяними гусаками й качками до пекарні бідняки. (...)

На порозі дому Боба Кретчита Привид зупинився і з посмішкою покropив його житло зі своєї лампи. Подумайте лишень! Житло

audiotext

Боба, який заробляв жалюгідні п'ятнадцять «бобів» на тиждень! Проте Дух Нинішнього Різдва удостоїв свого благословення всі його чотири кімрки. Тим часом Бобова дружина місіс Кретчит у дешевому, двічі перешитому, однак щедро оздобленому стрічками платті — всього за шість пенсів стрічки, а який вигляд! — розстелила на столі скатертинку. Їй допомагала Белінда Кретчит, її друга дочка, так само щедро обвішана стрічками, а юний Пітер Кретчит поліз тим часом виделкою у каструлю з картоплею. (...)

— Де ж забарився ваш дорогий татусь? — мовила місіс Кретчит. — І ваш братик, Крихітка Тім! Та й Марта вже півгодини як мала би прийти. Минулого Різдва вона так не запізнювалася.

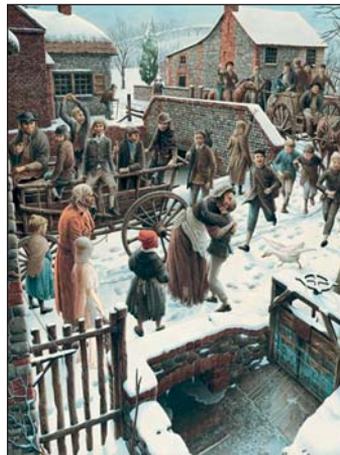
— Марта тут, мамусю, — мовила дівчина, з'являючись у дверях. — Учора допізна сиділи, треба було закінчити всю роботу... А сьогодні весь ранок прибирали.

— Гаразд! Хвалити Бога, прийшла нарешті! — сказала місіс Кретчит. — Сідай ближче до вогню, зігрійся.

— Ні, ні! Тато йде! — заволали молодші Кретчити, які примудрувалися завважувати геть усе. — Сховайся, Марто, сховайся!

Марта, звісно, сховалась, а на порозі з'явився худенький Боб — батько родини — в поношеному костюмі, підлатаному й вичищеному до свята, і в теплому шарфі, що звисав попереду фути на три, не рахуючи бахроми, і з Крихіткою Тімом на плечах. Неборака Тім тримав у руці маленьку милицю, а його ноги були в металевих шинах.

— А де ж наша Марта? — закричав Боб Кретчит, озираючись довкола.

— Вона не прийде, — сповістила місіс Кретчит.

— Не прийде до нас на перший день Різдва?

Звісно, це був тільки жарт, але засмучений вигляд батька так зворушив Марту, що вона, не витримавши, вискочила з комори й кинулася йому на шию, а молодші Кретчити забрали Крихітку Тіма на кухню — послухати, як булькає вода в казані, у якому вариться загорнений у серветку пудинг.

— А як поведився Крихітка Тім? — допитувалася місіс Кретчит.

— Це не дитина, а чисте золото, — відповідав Боб. — Чисте золото. (...) Повертаємося ми з ним додому, а він раптом каже мені: добре, мовляв, що його бачили в церкві. Адже він каліка — і, певно, людям приємно, дивлячись на нього, згадати в перший день Різдва, Хто дав змогу кульгавим ходити і сліпих зробив видючими. (...)

Поява гусака зчинила неймовірну метушню. Можна було подумати, що цей домашній птах такий феномен, порівняно з яким чорний лебідь — щось геть буденне. А втім, у цьому бідному домі гусак справді був дивиною. Місіс Кретчит підігріла підливу, приготовлену заздалегідь у маленькій каструльці, а юний Пітер з неабиякою енергією взявся розминати картоплю. Марта обтерла тарілки. Боб посадив Крихітку Тіма в куточку поруч із собою, а молодші Кретчити розставили для всіх стільці... І ось стіл вже накритий. Прочитали молитву. (...)

Ні, не бувало ще на світі такого гусака! Боб рішуче заявив, що ніколи не повірить, що де-небудь може бути інший такий же чудовий фарширований гусак! Усі навперебій захоплювалися його соковитістю й ароматом, а також тим, який він великий і дешевий. Із яблучним соусом і картопляним пюре... та ось місіс Кретчит вийшла з кімнати, щоб вийняти пудинг із казана. А якщо пудинг не поспів! А якщо він розвалиться, коли вона його виймає з форми! А якщо його вкрали, доки вони тут веселилися й наминали гусака! (...) І ось з'являється місіс Кретчит — розчервоніла, але з гордовитою посмішкою на обличчі й з пудингом на тарелі... О, чудовий пудинг! Боб Кретчит заявив, що за весь час, відколи вони одружені, місіс Кретчит ще жодного разу ні в чому не досягала такої досконалості, а місіс Кретчит заявила, що тепер їй легше на серці й вона може зізнатись, як непокоїлася, чи вистачить борошна. Кожен розхвалював пудинг, але нікому й на думку не спало сказати чи бодай подумати, що це був дуже маленький пудинг для такого великого сімейства. (...)

Відтак Боб проголосив:

— Веселого Різдва, мої любі! І хай благословить вас усіх Господь!

І всі хором повторили його слова.

— Господи, благослови нас — кожного! — промовив і Крихітка Тім, коли всі замовкли.

Він сидів на своєму маленькому стільчику, притулившись до тата. Боб ніжно тримав у руці його худеньку ручку, наче боявся, що хтось може відняти в нього синочка. (...)

— Привиде, — сказав Скрудж, сповнений співчуття, якого ніколи досі не відчував. — Скажи, Крихітка Тім буде жити?

— Я бачу порожній стільчик біля цього злиденного вогнища, — відповів Привид. — І милицю, яка залишилася без господаря, але яку зберігають із любов'ю. Якщо Майбутнє нічого не змінить, дитина помре.

— Ні, ні! — закричав Скрудж. — О, ні! Добрий Привиде, скажи, що доля пощадить його!

— Якщо Майбутнє нічого не змінить, — повторив Привид, — дитя не доживе до наступного Різдва. Але що в цьому поганого? Якщо йому призначено вмерти, нехай собі вмирає і скоротить надмір населення.

Почувши, як Привид повторює його власні слова, Скрудж потупив очі в муках каяття. (...)

Що їли на Різдво англійці часів Чарльза Дікенса?

У творі «Різдвяна пісня в прозі» Чарльз Дікенс утілює настрої святкування Різдва в тогочасному Лондоні, відобразив англійські традиції, не оминув увагою кулінарні звичаї. У тексті є назви традиційних страв англійців: пудинг (пудинг із родзинками), запечений гусак (або качка) — на столі в бідних людей, а в заможних — запечена індичка, смажені каштани, різдвяні пиріжки з м'ясною і фруктовую начинкою тощо.

Кадр із мультфільму «Різдвяна історія» (режисер Роберт Земекіс, США, 2009)

У четвертому куплеті розповідається про зустріч Скруджа із третім Привидом — Духом Майбутнього Різдва (Духом Майбутнього). Щоб продемонструвати Скруджеві жахливі наслідки його бездуховного існування, Привид показує йому власну смерть, змушує прочитати напис на могилі, до якої ніхто не прийде... Контрастом до смерті Скруджа є розповідь про смерть Тіма (тут теж використано фантастику). Уся сім'я Кретчтів оплакує його, бо в ньому горіла Божа іскра. Його любили за добре світло, що линуло від нього. Хоча Тім був калікою і не міг приносити прибуток, проте поруч із ним люди ставали добрішими, милосерднішими. Батько Тіма каже, що найкраща пам'ять про Тіма — це життя в мирі й злагоді згідно з Божими заповідями.

Куплет четвертий ОСТАННІЙ ІЗ ПРИВИДІВ

Як Привид відреагував на прохання Скруджа? Чи повірив Привид героеві?

(...) Нарешті вони підійшли до якоїсь чавунної огорожі. Перш ніж увійти, Скрудж роззирнувся довкола. Цвинтар. Ось де, напевно, спочиває той бідолаха — і тут Скрудж нарешті дізнається, хто це. Але ж і місце для останнього спочинку! Тісне, могила до могили, — зусібіч стиснене довколишніми будівлями, заросле бур'янистою травою. Привид зупинився серед могил і вказав на одну з них. Скрудж, тремтячи, підійшов до неї. (...)

Увесь тремтячи, Скрудж на колінах підповз до могили і на зарослій травою кам'яній плиті, куди показувала рука Привида, прочитав власне ім'я: Ебенезер Скрудж.

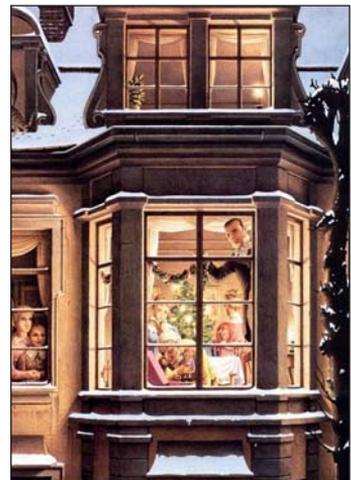
— То це був я — той, кого бачили ми на смертному ложі? — скрикнув він.

Рука вказала на нього і знову на могилу.

— Ні, ні, Привиде! О, ні!

Рука більше не рухалася.

— Привиде! — заволав Скрудж, хапаючись за полу його одежі. — Вислухай

Роберто Іноценті.
Ілюстрація до твору
Ч. Дікенса «Різдвяна пісня
в прозі». 1990-ті роки

мене! Я вже не той, яким був. І я вже не буду таким, яким став би, коли б не зустрівся з тобою. Навіщо показуєш ти мені все це, якщо мені немає порятунку!

І вперше за увесь час Привидова рука ледь помітно здригнулася.

— Добрий Привиде, — благав його Скрудж, розпростершись перед ним на землі. — Ти жалієш мене, сама твоя природа закликає тебе до милосердя. Скажи ж мені, що, змінивши своє життя, я ще можу врятуватися від такої долі.

Милостива рука затремтіла.

— Я шануватиму Різдво у своєму серці й зберігатиму пам'ять про нього весь рік. Я спокутую своє Минуле Сьогоднієм і Майбутнім, а спогад про трьох Привидів завжди житиме в мені. Я не забуду цих уроків, не зачину свого серця для них. Скажи, що я можу стерти напис з цієї могильної плити!

Наче в агонії, Скрудж схопив Привидову руку. Привид спробував звільнитися, але розпач додав Скруджеві сили, і він міцно вчепився в руку. Здійнявши руки в останньому благанні, Скрудж знову просив змінити його долю і раптом помітив, що Привидове обличчя змінилося. Його каптур і мантия зморщилися, обвисли, весь він змалів і перетворився на різьблене бильце ліжка.

Зустрівшись із Минулим, Теперішнім і Майбутнім, Скрудж змінився й вирішив жити добродібно, піклуватися про інших, дарувати людям тепло свого серця.

Куплет п'ятий ЗАВЕРШЕННЯ ЦЬОЇ ІСТОРІЇ

Що змінилося в житті Скруджа? Як він змінив життя інших?

(...) Скрудж побував у церкві, потім ходив по вулицях, придивлявся до перехожих, гладив по голівках дітей, розмовляв із жебраками, заглядав у вікна квартир і в підвальні вікна кухонь, — і все, що він бачив, сповняло його серце радістю. Чи думав він коли-небудь, що звичайнісінька прогулянка може зробити його таким щасливим! А коли почало смеркатися, він рушив до будинку племінника. (...)

— З нами хресна сила! — закричав Фред. — Хто це?

audiotext

— Це я, твій дядечко Скрудж. Я пришов до тебе погостювати. Чи приймеш мене, Фреде?

Чи прийме він дядечка! Та він на радощах мало не відірвав йому руку. За п'ять хвилин Скрудж уже почував себе як удома. Такого сердечного прийому він ще зроду не зустрів.

Племінниця мала точнісінько такий вигляд, як і в тому видінні, яке було йому напередодні. Таким же був і Топпер, що незабаром прийшов, і пухкенька сестра господині, що завітала слідом за ним, та й усі інші. Який це був дивовижний вечір! Які дивовижні ігри! І яка дивовижна єдність у всьому! Яке щастя! (...)

І Скрудж дотримав свого слова. Він зробив усе, що обіцяв Бобові, й навіть більше, значно більше. А Крихітці Тімові, який, до речі, незабаром видужав, він був завжди другим батьком. І таким він став добрим другом, таким добрим господарем і такою доброю людиною, що наше славне старе місто може ним пишатися. Та й не тільки наше — будь-яке добре старе місто, містечко чи село в будь-якому куточку нашої доброї старої землі. Дехто підсміювався з цього перетворення, але Скрудж не звертав на них уваги — сміється на здоров'я! Він був напрочуд розумний і знав, що так уже влаштований світ, — завжди знайдуться люди, готові осміяти добру справу. Він розумів, що ті, хто сміється, — сліпі, й думав: нехай собі сміються, аби не плакали! На серці в нього було весело й легко, і йому цього було цілком досить.

Роберто Іноценті.
Ілюстрація до твору
Ч. Дікенса «Різдвяна пісня
в прозі». 1990-ті роки

Кадр із
мультфільму
«Різдвяна
історія»
(режисер
Роберт
Земекіс,
США, 2009)

Більше він уже ніколи не водив компанії з привидами (...), і про нього йшла погословка, що ніхто не вмів так шанувати й справляти Різдво, як він. Якби ж і про нас могли сказати те саме! Про всіх нас! А тепер нам залишається тільки повторити за Крихіткою Тімом: «Господи, благослови нас — кожного!».

(Переклад Івана Андрусяка)

Пригоди Скруджа на екрані

У 2009 р. режисер Роберт Земекіс створив анімаційний фільм «Різдвяна історія» (США). У ньому багато захопливих подій, стрімкі повороти долі, які внутрішньо змінюють Скруджа. *За допомогою інтернету перегляньте цей фільм. Зверніть увагу на деталі побуту англійців того часу (одяг, помешкання, їжа). Також порівняйте зображення персонажів у творі Чарльза Дікенса і в анімаційному фільмі.*

express

CLASSROOM

Усно

1. Яким ви уявляєте Скруджа?
2. Чим він пожертвував заради грошей?
3. Як святкували Різдво Кретчити? Чим були багаті й чого бракувало їм?
4. У який момент головний герой вирішив змінитися і творити добро?

Аналіз та інтерпретація

5. Порівняйте характер Скруджа до і після появи Привидів. Чим зумовлені внутрішні зміни героя?
6. Які ідеї втілюють образи Привидів?
7. Чому Боб Кретчит назвав свого сина «золотим хлопчиком»? Які істини допоміг зрозуміти Скруджеві та іншим людям Крихітка Тім?

Письмово

8. Доберіть прикметники (3—5) для характеристики образів Скруджа, Крихітки Тіма, Боба Кретчита, місіс Кретчит. Придумайте з ними речення.

Цифрові технології

9. За допомогою інтернету дізнайтеся, як треба готувати страви, що були на різдвяному столі Кретчитів. Які ще традиційні англійські страви готують на Різдво?

Дослідження

10. Дослідіть, як святкують Різдво в різних країнах світу (за вибором). Порівняйте з українськими різдвяними традиціями. Підготуйте презентацію.

Ваша творчість

11. Придумайте продовження «Різдвяної пісні в прозі» у вигляді постера або комікса.

Проект

12. Підготуйте проект на тему «Гроші в житті людини: позитивний і негативний вплив».

У команді

13. Підготуйте (в парі або групі) інсценізацію будь-якого епізоду твору (за вибором).

Життєві ситуації

14. Як ви святкуєте Різдво? Як розумієте його сенс?
15. Які справжні життєві цінності усвідомив Скрудж? Чи близькі вони вам?
16. Уявіть, що ви маєте багато грошей. Кому б ви допомогли?
17. Уявіть, що Скрудж, який змінився, живе в наш час. Придумайте для нього благодійний проект. Визначте мету, завдання і гасло проекту Скруджа. Намалюйте емблему.
18. Знайдіть інформацію і підготуйте повідомлення про 1—2 наших сучасників/сучасниць, які реально допомагають людям у скрутному становищі.

Перевірте себе

<https://www.academia-nikolenko-6klas.com.ua/check-yourself/>

Астрід-Анна-Емілія Ліндґрен (1907–2002)

У своїх творах Астрід нагадує, що життя може раптово змінитися без нашого бажання. Маленька людина почувається безсилою, проте разом з іншими здатна подолати свій страх і здійснити великі справи. Ми можемо діяти й перемагати так, як персонажі казок мисткині!

Ганс-Албін Ларсон

Астрід-Анна-Емілія Ліндґрен є найпопулярнішою письменницею у Швеції. Вона народилася 14 листопада 1907 р. в м. Віммербю (Швеція). У шведів існує традиція давати своїм помешканням імена, тому батьківський будиночок Астрід має назву Нес. Нині там музей мисткині, а в її рідному містечку створено казкову атмосферу, що нагадує про її твори.

У всьому світі Астрід Ліндґрен люблять за веселі й добрі книжки: «*Пеппі Довгапанчоха*» (1945), «*Міо, мій Міо*» (1954), «*Малюк і Карлсон, який живе на даху*» (1955) та ін.

Більшу частину свого життя письменниця прожила у м. Стокгольмі. Це столиця Швеції, де є Шведська академія, яка визначає лауреатів на Нобелівську премію. У міській ратуші традиційно

Будинок Нес, де народилася А. Ліндґрен. м. Віммербю (Швеція)

м. Стокгольм (Швеція).
Сучасне фото

м. Стокгольм (Швеція). Сучасні фото

відбуваються урочистості на честь нобелівських лауреатів. Серед улюблених місць письменниці були не лише ці пам'ятки, а й старовинний королівський замок, вулички старого міста й узбережжя острова Меларен у західній частині Стокгольма.

У 1958 р. Астрід Ліндгрєн отримала Премію імені Г.-К. Андерсена за літературні досягнення. Вона є також лауреаткою інших національних і міжнародних премій. Окрім творчої діяльності, опікувалася питаннями захисту природи, виступала на телебаченні про культуру й мистецтво, допомагала дітям, які залишилися без батьків. Твори мисткині сповнені щирості й гумору, водночас спонукають замислитися над складними життєвими проблемами, вихід із яких, на її думку, завжди є. Важливо, щоб людина не впадала у відчай і не втрачала надії, мужності й фантазії.

У країні вікінгів

Швеція розташована в Північній Європі на Скандинавському півострові. Саме цей півострів дав назву Скандинавія історичній території, до якої належать, окрім Швеції, Данія та Норвегія. Пращури шведів — вікінги, які були дуже сміливими й мужніми. Живучи біля моря, вони багато плавали на своїх човнах, досягаючи навіть історичних територій України — Київської Русі. Дехто з київських князів веде свій родовід від вікінгів. Чимало вікінгів служили в київському війську й розселилися по українських землях. Вікінги називали їх Гардарика, що означає «країна міст» (в Україні-Русі було багато міст, замків, фортець). Подорожі в далекі краї, боротьба з важкими обставинами, формування сильного характеру — традиційні теми шведської літератури.

Кадри з документального фільму «Остання подорож вікінгів» (Швеція, 2020)

ри. Вони є і в казкових творах Астрід Ліндгрєн. Її персонажі нерідко вирушають у далекі країни, щоб там вступити в поєдинок із темними силами й здобути перемогу.

«Міо, мій Міо» (1954)

Це історія про мужність, про те, як самотній і ображений долею хлопчик подолав свої страхи і став справжнім героєм, як він разом зі своїм другом зуміли перемогти зло й звільнити дітей і дорослих з неволі чорного лицаря Като. Але шлях до подвигу був тривалим.

Головний герой повісті-казки — шведський хлопчик, який мешкає у Стокгольмі. Його звали Бу Вільгельм Ульсон, але для всіх він Буссе. У нього є друг Бенгт, або просто Бенко. Вони жили й гралися на Упландській вулиці. Проте Бенко був радіснішим за Буссе, бо мав родину. А Буссе почувався нещасним, адже в нього не було ні тата, ні мами. Його взяли із сирітського притулку тітка Едла і дядько Сікстен. Вони надто суворо ставилися до хлопчика й нічого йому не дозволяли — ані голосно розмовляти, ані сміятися, ані запрошувати товаришів. А ще з нього нерідко знущалися хлопці з Упландської вулиці, і нікому було його захистити. Тому Буссе часто почувався самотнім і сумним. Однак навіть тоді, коли здається, що немає жодного виходу, відчиняються двері в новий світ. Буссе так багато мріяв про те, щоб у нього з'явилися тато і теплий, затишний дім, що його мрія здійснилася! На крилах своєї фантазії він вирушає в Країну Далеку, де на нього чекає той, хто його давно шукав, — тато-король. Там Буссе стає зовсім іншим — казковим королевичем Міо, справжнім лицарем, доля якого вивела на

героїчну дорогу. У звичайному житті його більше не побачать ані тітка Едля, ані дядько Сікстен. А в казковому світі Міо (Буссе) мандруватиме, відкриватиме нові землі, здійснюватиме сміливі вчинки. Поруч із ним буде його вірний друг Юм-Юм (Бенко) і чарівний кінь Міраміс. Із хлопцями в повісті-казці трапилися незвичайні події, але вони не розгубилися і попри страх та сумніви перемогли. Ці казкові персонажі допоможуть вам нічого не боятися і ставати сильнішими. Тож уперед, слідом за ними!

presentation

МІО, МІЙ МІО

(Уривки)

ВІН У ДОРОЗІ ДЕНЬ І НІЧ

1. Як ставилися тітка Едля і дядько Сікстен до Буссе? Чого йому бракувало в родині прийомних батьків?
2. Про що найбільше мріяв хлопчик?

(...) Я був годованцем у тітки Едлі й дядька Сікстена. Опинився в них, коли мені було всього рік. А до того жив у сирітському притулку. Мене взяла звідти тітка Едля. Власне, вона вибирала дівчинку, але не було такої, як їй хотілося, тому взяла мене. Хоч ні тітка Едля, ні дядько Сікстен не любили хлопчаків, принаймні восьмирічних чи дев'ятирічних. Їм здава-

audiobook

Кадри з кінофільму «Міо, мій Міо». Швеція, Норвегія та ін. (1987). Автор сценарію — Вільям Елдрідж. У головній ролі — Нік Піккард (Велика Британія)

лося, що через мене в їхньому помешканні стало надто гамірно: я, мовляв, приношу надто багато бруду з парку Тегнера, коли граюся там, розкидаю скрізь по кімнаті свій одяг, надто голосно розмовляю і надто голосно сміюся. Тітка Едля раз по раз казала:

— Проклятий той день, коли ти з'явився в нашому домі!

А дядько Сікстен мовчав. Хоч ні. Інколи він казав:

— Ану гайда з-перед моїх очей, щоб я тебе не бачив!

Я здебільшого сидів у Бенка. Його тато завжди розмовляв із ним, допомагав йому будувати моделі літаків, позначав карбами на одвірку в кухні, скільки він виріс, тощо. Бенкові не забороняли сміятися, розмовляти й розкидати одяг, скільки він хотів. І однаково тато його любив. І всім хлопцям можна було приходити гратися до Бенка. А до мене не дозволяли нікому приходити, бо тітка Едля сказала, що в них не дитячий майданчик. А дядько Сікстен додавав:

— Досить з нас і одного шибеника.

Вечорами, коли я вже лежав у ліжку, мені часто хотілося, щоб Бенків тато був і моїм татом. І тоді я розмірковував, хто мій справжній тато і чому я не мешкав у нього і своєї матері, а в притулку і в тітки Едлі та дядька Сікстена. Тітка Едля якось сказала мені, що моя мати померла, коли я народився. А хто мій батько, нікому не відомо.

— Та можна собі уявити, який то поганець, — додала вона.

За ці слова про мого тата я її зненавидів. (...)

Упландська вулиця і парк Тегнера

Упланд (або Упландія) — назва історичної провінції на східному узбережжі Швеції, на півночі від Стокгольма. У давнину тут селилися шведські королі. У казковому світі Буссе — син короля, тобто королевич. А ще в Упланді збереглося найбільше рунічних каменів вікінгів — аж 1196! Руни — це письмена, які вікінги залишали на камінні (про мандри, події життя, родичів тощо). Отже, Буссе, який на перший погляд є слабким і ображеним, Астрід Ліндгрєн насправді зображує нащадком вікінгів і сином короля. Протягом розвитку сюжету він відчував, що стає внутрішньо сильнішим. Тільки спочатку сам не знав, яка сила в ньому прихована.

Парк Тегнера (або Тегнерлунден) — реальне місце в Стокгольмі, де любила гуляти Астрід Ліндгрєн. Він існує з 1890 р. У цьому парку встановлено скульптуру на її честь. Відвідувачі спостерігають, як вона зігріває хлопчика-сиро-

ту. А на плечі Астрід — пташка, бо про зачарованих птахів теж ідеться в повісті «Міо, мій Міо». У парку Тегнера розпочалася подорож Буссе в казку.

Продавчиня садовини тітка Лундін, яка добре ставилася до Буссе, дала йому яблуко і попросила вкинути в скриньку пошто-ву картку.

1. Знайдіть у тексті елементи чарівної казки. Які звичайні предмети стали чарівними?
2. Як потрапив Буссе в Країну Далеку? Якою він її побачив?

(...) Я не втримався і прочитав картку, яку мені дала тітка Лундін. На ній було написано:

«Королю Країни Далекої.

Той, кого ти так довго шукаєш, у дорозі. Він у дорозі день і ніч і несе в руці знак — осяйне золоте яблуко».

Я нічого не втямив. Але мене чомусь обсіпало морозом, і я квапливо вкинув картку до скриньки. Хто в дорозі день і ніч? І хто несе в руці золоте яблуко? Та ось я глянув на яблуко, яке мені дала тітка Лундін. І побачив, що воно золоте. *Воно золоте*, сказав я сам до себе. В мене в руці було осяйне золоте яблуко.

Я мало не заплакав. Власне, не заплакав, а мало не заплакав. Бо відчув себе дуже самотнім. Я пішов до парку Тегнера і сів на лавку. Там не було ні душі. Стояв присмерк і сіявся дрібний дощ. Але в будинках навколо світилося. (...) Мабуть, скрізь, де світилось, діти сиділи зі своїми батьками. Тільки я сидів надворі в темряві. Сидів сам. Сам із золотим яблуком і не знав, що з ним робити.

Поки що я обережно поклав його біля себе на лавку. Поблизу стояв ліхтар, і світло падало на мене й на яблуко. Але те світло осявало ще щось на землі. Виявилось, що то звичайна пляшка з-під пива, певна річ, порожня. (...) Я підняв пляшку... І раптом помітив, що в пляшці щось ворухнеться.

У книжці «Тисяча й одна ніч», яку я позичав у бібліотеці, писали про духа, замкненого в пляшці. Але ж то було в далекій Арабії і тисячі років тому. (...) Я ще ніколи не мав справи з духами і трохи боявся витягати затичку. Але врешті-таки витяг, і дух, страхітливо загуркотівши, вилетів із пляшки й почав рости так швидко, що скоро став вищий за найвищі будинки навколо парку Тегнера. (...)

— Хлопчику, — сказав дух, — ти врятував мене з моєї в'язниці. Скажи, як тобі віддячити.

Але я не хотів ніякої віддяки за те, що витяг затичку з пляшки. (...) Я зважився запитати його:

— Духу, а звідки ти прибув?

На мить запала тиша. Потім він сказав:

— Я прибув із країни Далекої. (...)

— Візьми мене з собою! О, візьми мене до Країни Далекої! Там хтось чекає на мене.

Дух похитав головою. Та коли я простяг йому золоте яблуко, він вражено скрикнув:

— У твоїй руці знак! Ти той, кого я маю забрати. Ти той, кого так довго шукає наш король!

Дух нахилився, взяв мене в обійми, навколо нас засвистіло й загуло, і ми полинули в простори. (...) Я, Бу Вільгельм Ульсон, мчав у високості під зорями. (...) Нарешті дух простяг руку удалину на щось зелене. Воно ніби плавало на чистій блакитній воді, освітлене сонцем.

— Це Країна Далека, — мовив він.

Ми почали знижуватися до тієї зеленої плями. Виявилось, що то острів, який плавав у морі. Повітря над ним було напоєно пахощами тисяч троянд та лілей, у ньому бриніла дивовижна музика, краща за будь-яку музику на світі.

На морському березі височів великий білий замок, і ми опустилися біля нього. Вздовж берега хтось ішов. І це був мій *тато-король*. Я впізнав його, як тільки побачив. Я знав, що це мій тато. Він простяг руки, і я кинувся йому в обійми. Він довго не відпускав мене від себе. Ми тоді нічого не казали один одному. Я лише обіймав його за шию і мовчав. (...)

Йоган Егеркранс.
Ілюстрації
до твору
А. Ліндгрена
«Міо, мій Міо».
2020 р.

Я вже давно живу в Країні Далекій. Дні мої всі як один веселі й радісні. І кожного вечора тато-король приходив до моєї кімнати, ми будувемо разом моделі літаків і розмовляємо. (...)

— Міо, мій Міо, — каже він, і голос у нього ласкавий і ніжний.

Виявляється, я зовсім не Буссе.

— Я шукав тебе цілих дев'ять років, — каже мій тато-король. — Я не раз довго не міг заснути і все проказував: «Міо, мій Міо!». Бо я знав, що тебе так звати.

Отож-бо, Буссе — не справжнє моє ім'я, як і все моє життя на Упландській вулиці. А тепер воно справжнє. Я люблю свого тата-короля, і він мене також любить. (...)

У ТРОЯНДОВОМУ САДКУ

Чому Міо (Буссе) трохи сумував у Країні Далекій? Чого йому не вистачало?

(...) Ніхто не чув і не бачив нічого кращого за те, що я чув і бачив у садку свого тата-короля. Я стояв непорушно, не відпускаючи його руки, бо хотів відчувати, що він поряд. Сам би я не мав сили дивитися на таку красу. А мій тато-король погладив мене по щоці й спитав:

— Міо, мій Міо, тобі подобається цей садок?

Я не мав сили відповісти, бо мене опанував ніби якийсь смуток, хоч я зовсім не був сумний, а навпаки.

Я вже хотів сказати своєму татові-королю, щоб він не думав, ніби мені сумно. Але не встиг, бо він сам мовив:

— Добре, що ти веселий. Будь такий і надалі, Міо, мій Міо. (...)

Я почав бігати сам по садку й роздивлятися на все. У мене аж у голові запаморочилось від тієї краси... Мої ноги так раділи, що не могли встояти на місці, а руки були дужі, як ніколи. От якби тут був Бенко, щоб затіяти з ним бійку, тільки жартома! Так, я хотів, щоб тут був Бенко. Мені потрібен був товариш, не старший за мене, щоб ділити з ним усе це. (...)

audiotext

Ілон Вікланд.
Ілюстрація до твору
«Міо, мій Міо». 1978 р.

Раптом я підвів очі. Переді мною на стежці стояв... я спершу навіть подумав, що то Бенко. То був Юм-Юм. Хоч, звичайно, я не знав, що то Юм-Юм. То був хлопчик з таким самим каштановим чубом і з такими самими карими очима, як у Бенка.

— Хто ти? — спитав я.

— Я Юм-Юм, — відповів хлопчик. (...) — Мій тато — садівник нашого короля. Хочеш побачити, де я мешкаю?.. (...)

Міо і Юм-Юм будували курінь у трояндовому садку, слухали спів пташок і весело сміялися. Цей сміх дуже подобався татові-королю, бо його син був щасливим. Тато-король знав, що найбільше любить Міо. А любив він коней. І тато-король подарував йому найкращого коня у світі — білого із золотою гривею. І назвали його Міраміс. Міо і Юм-Юм часто сідали на коня й мандрували різними куточками Країни Далекої.

МІРАМІС

1. Де мандрували Міо і Юм-Юм?
2. Чому тато-король наказав підводити вночі міст Вранішньої Зорі?

(...) Королівство мого тата дуже велике. Країна Далека — найбільше з усіх королівств. Вона простягається на схід і на захід, на північ і на південь. Острів, де стоїть палац мого тата-короля, називається Островом Зелених Лук. І він — тільки невеличка частка всього королівства.

— Земля Заморська і Земля Загірна також належать нашому королеві, — сказав мені Юм-Юм, коли ми гасали луками перед трояндовим садком. (...)

Ми побачили пастушка, що грав на сопілці. Мелодія була якась дивна, мені здалося, що я її колись чув, тільки не пам'ятав, де саме. Але напевне не на Упландській вулиці. Ми зупинилися й погомоніли з пастушком. Він звався Нонно. (...)

— Я й вам можу змайструвати сопілки, — сказав Нонно. — Звичайно, якщо ви хочете.

Ми відповіли, що дуже хочемо. Поблизу протікав струмок, і над ним звисла своє гілля плакуча верба. Нонно побіг туди й відрізав з верби гіллячку. Ми посідали над струмком, бовтаючи ногами у воді, а Нонно тим часом зробив нам сопілки. Юм-Юм також навчився грати ту дивну мелодію. Нонно сказав, що це старовинна

Кадр із
кінофільму
«Міо, мій
Міо». Швеція,
Норвегія та ін.
(1987).
Автор
сценарію —
Вільям
Елдрідж.
У ролі Като —
Крістофер Лі
(Велика
Британія)

мелодія, яка з'явилася на світ раніше за всі інші мелодії. Її грали на луках пастухи тисячі й тисячі років тому. Ми подякували йому за те, що він зробив нам сопілки й навчив своєї дивної мелодії. Потім ми сіли на Міраміса й поїхали далі. І ще довго чули, як Нонно грав на своїй сопілці.

— Ми збережемо ці сопілки, — сказав Юм-Юм. — І якщо колись розлучимося, то гратимемо цю мелодію.

Юм-Юм міцніше вчепився за мене, щоб не впасти з коня. Він притулювся головою до моєї спини і сказав:

— Так, Міо, збережімо ці сопілки. І як ти почувеш мою сопілку, то знай, що я кличу тебе. (...)

— А як можна потрапити в Землю Заморську і в Землю Загірну? — спитав я.

— Через міст Вранішньої Зорі, — відповів Юм-Юм.

— А де ж той міст?

— Ми скоро його побачимо, — відповів Юм-Юм.

І ми справді побачили його. Він був високий і довгий, ми не бачили йому кінця. Він весь мерехтів у ранковому сонці, і здавалося, що його зіткано з золотого сонячного проміння.

— Це найдовший міст у світі, — сказав Юм-Юм. — Він з'єднує Острів Зелених Лук із Землею Заморською. Але на ніч наш король наказує підводити його, щоб ми тут, на острові, могли спокійно спати.

— Чому? — здивувався я. — Хто може прийти сюди вночі?

— Лицар Като, — відповів Юм-Юм.

І коли він сказав ці слова, навколо ніби дмухнуло крижаним холодом, і Міраміс затремтів. Так уперше я почув ім'я лицаря Като. Я проказав його вголос:

— Лицар Като.

І мене теж обсіпало морозом, коли я вимовив ці слова.

— Атож, жорстокий лицар Като, — сказав Юм-Юм, а Міраміс заіржав так, що голос його став схожий на крик. Ми пригнічено замовкли. (...)

Мелодія з кінофільму «Міо, мій Міо»

У 1987 р. кінематографісти Швеції та Норвегії створили фільм «Міо, мій Міо» (автор сценарію Вільям Елдрідж). Композитори стрічки — Бенні Андерссон і Андерс Ельяс. У фільмі вперше прозвучала пісня «Міо, мій Міо», яку виконала учасниця шведської групи «Gemini» Карін Гленмарк. Згодом ця мелодія стала дуже популярною. Слова до неї написала Астрід Ліндгрєн:

Я їду разом із татом і міцно тримаю його за руку.

І з високих дерев я чую самотню пташку,

Яка співає про жорстокий світ зовні.

Мое серце щемить, коли я чую голос тата:

«Міо, мій Міо!».

У садку троянд сутеніє, і я бачу мою пташку,

яка прагне до неба.

На своїх широких крилах вона летить прямо в небеса,

Летить до темного світу зовні,

І мое серце щемить, коли я чую голос тата:

«Міо, мій Міо!».

За допомогою інтернету перегляньте кінофільм і послушайте пісню «Міо, мій Міо» у виконанні Карін Гленмарк. Висловте враження. Визначте подібності й відмінності між книжкою та фільмом.

За межами Країни Далекої була розташована Країна Чуженецька. Там володарював лицар Като, який мав кам'яне серце і залізний пазур. Він забирав до себе в полон дітей і перетворював їх на зачарованих птахів. Тому в тій країні було багато зачарованих птахів. А ще він своїм залізним пазуром виривав у людей серце і замість нього вставляв камінь. Тому в Країні Чуженецькій було багато людей із кам'яними серцями. Усе, до чого торкався Като, ставало чорним, мертвим. Тому в його країні були Мертвий Ліс, Мертве озеро і чорний замок. Усі остерігалися лицаря Като, але Міо і Юм-Юм не боялися поїхати в Країну Чуженецьку.

audiotext

ВІН ЇХАВ ПУЩЕЮ...

Що почув у пісні Жалібника Міо? Які почуття охопили його під впливом тієї пісні?

(...) Ми поїхали далі Пущею, і сотня білих коней подалися за нами. Я відчував, що в повітрі висить таємниця. (...) Раптом серед лісу ми побачили казкову білу хатинку під солом'яною стріхою. Навколо неї росли яблуні. Проти місяця білів яблуневий цвіт. Вікно стояло відчинене, і з хатини долинали клацання. Наче хтось ткав на ткацькому верстаті. (...) Ми зайшли до кімнати й побачили ткалю за верстатом. Вона ласкаво, привітно кивнула нам головою.

— Чого ви тчете вночі? — спитав я.

— Я тчу чарівне полотно, — відповіла вона. — А його треба ткати вночі.

— А з чого ви його тчете, що воно таке гарне?

Вона не відповіла, а почала знов ткати. Вона клацала лядою і стиха наспівувала сама собі:

Місячне сяйво, серця червона кров,
місячне сяйво, срібло й багрянець,
цвіт яблуневий роблять м'яким,
ніжним, як легіт у нічній траві.
Та Жалібник співа свою пісню над лісом. (...)

— Чого той Жалібник співає? — перепитав я.

— Він співає про мою любу доню, яку вкрали в мене.

— Хто вкрав вашу любу доню? — спитав я, але відразу ж і сам здогадався, хто той грабіжник. (...)

— Не назву, бо тоді погасне місяць, — відповіла ткаля. — Місяць погасне, а білі коні заплачуть кривавими слізьми.

— Чого ж вони заплачуть кривавими слізьми? — спитав я.

— Із жалю за своїм лошатком, яке теж украдено, — відповіла ткаля. — Послухай, що співає Жалібник над лісом!

Я стояв серед кімнати й слухав крізь відчинене вікно, як надворі співав Жалібник. Він не один вечір співав мені в трояндовому садку, але я не розумів, про що він співає. А тепер раптом зрозумів. Він співав про всіх, кого вкрали: про любу доню ткалі, про братів Нонно, і про сестричку Їрі, і про багатьох інших дітей, яких полонив жорстокий лицар Като й забрав до свого замку.

Ось чому люди сумували у своїх хатинах на Острові Зелених Лук, і в Землі Заморській, і в Землі Загірній! Вони побивалися

за дітьми, за своїми вкраденими дітьми. Навіть білі коні в Пущі мали чого сумувати і плакати своїми кривавими слізьми, тількино чули ім'я жорстокого грабіжника.

Лицар Като! Я боявся його! Дуже боявся! Та поки я стояв там, у кімнаті, й слухав спів Жалібника, зі мною сталося щось дивне. Я раптом збагнув, чого проїхав уночі в Пущу. За Пущею починалася прикордонна смуга Країни Чуженецької. Саме туди я й хотів потрапити. Хотів поїхати туди і стати на герць із лицарем Като, хоч страшенно боявся його. Так боявся, що мало не плакав, коли думав, що мені треба зробити. (...)

Звільнити світ від лицаря Като міг тільки королевич Міо. Так йому було призначено долю. Спочатку він того не знав, навіть не здогадувався, що саме для того народився. Але про це знав казковий тато-король. Він знав, що його син має поїхати до Країни Чуженецької й стати на шлях героя.

ЗАЧАРОВАНІ ПТАХИ

Чи страшно було Міо, коли він потрапив у Країну Чуженецьку? Знайдіть цитати на підтвердження вашої думки.

(...) — Країна Чуженецька, — прошепотів Юм-Юм. — Це вхід до Країни Чуженецької.

Міраміс завзято опирався. Він ставав дибки й так іржав, що нам важко було слухати його. Ми чули тільки те страхітливе іржання. Бо за ущелиною була глуха пітьма. Глуха, а однаково небезпечна. (...) Я знав, що мушу їхати в ту пітьму. Але вже не боявся. Тепер, коли я довідався, що мені тисячі й тисячі років тому визначено проїхати в ту темну ущелину, я посміливішав. Адже це моя доля. Може, я й не повернуся з цієї мандрівки, та однаково такого страху, як перше, в мене вже не було.

Я погнав Міраміса в пітьму. Кінь збагнув, що я не дозволю йому повернутися назад, тому блискавично проскочив крізь вузьку браму й помчав далі темними шля-

Ілон Вікланд. Ілюстрація до твору «Міо, мій Міо». 1978 р.

хами Країни Чуженецької. Ми їхали крізь ніч, нас огортала чорна пільма, ми не знали, куди веде нас дорога. Та зі мною був Юм-Юм. Він сидів позаду, міцно тримався за мене, і я любив його, як ніколи. Бо я був не сам, я мав із собою друга, як і визначено тисячі років тому. (...)

Зненацька Міраміс зупинився. Ми досягли озера. І воно було страшніше за найстрашніший сон. (...) То була наймертвіша, найчорніша вода на світі. Круг озера здіймалися тільки високі, чорні, голі скелі. Над водою літало багато птахів: їх не було видно, тільки чутно. Я зроду не чув нічого сумнішого за їхній крик. О, як мені було їх шкода! Вони ніби благали допомоги. В їхньому крикові бриніла розпука і ридання.

На другому боці озера, на найвищій скелі стояв великий замок. У ньому світилося лише одне вікно. Воно скидалося на лихе око, жорстоке, небезпечне, моторошне око, що дивилося на нас із ночі і бажало нам зла.

Замок лицаря Като! Там, на другому боці чорної води, мешкав мій ворог, і я приїхав сюди, щоб стати з ним на герць. Лихе око, що дивилося з-за озера, вжахнуло мене, хоч я твердо поклав собі не боятися. Але ж як я, такий малий, міг перемогти лихого, жорстокого лицаря Като?

— Тобі потрібен меч, — сказав Юм-Юм. (...)

Для боротьби героям потрібна зброя, бо без неї не можна виграти поєдинок. У повісті-казці Астрід Ліндґрен для Міо знаходиться зброя. Старий дідок Ено, з яким хлопці поділилися хлібом, показав їм шлях (через Мертвий Ліс) до Зброяра, котрий мав

Йоган Еґеркранс.
Ілюстрації
до твору
А. Ліндґрен
«Міо, мій Міо».
2020 р.

дати Міо чарівний меч, що розсікає камінь, бо в Като кам'яне серце. Ще Ено попередив героїв, що в Країні Чуженецькій за всіма стежать вивідувачі — шпигуни, нишпорки Като. Вони вишукують «ворогів», щоб Като їх знищив. Тому їх треба остерігатися.

У МЕРТВОМУ ЛІСІ

1. Як втрата Міраміса вплинула на Міо? Які почуття він переживає?
2. Хто і як допомагає йому морально?

Не встигли ми зачинити за собою двері Енонової хатини, як почули іржання Міраміса, гучне й розпачливе. Кінь неначе кликав мене: «Міо, допоможи мені!». (...)

— Вивідувачі спіймали мого Міраміса! — крикнув я, не думаючи про те, чи мене хтось почує, чи ні.

— Кажу тобі, цить! — прошепотів Юм-Юм. — А то й нас спіймають.

Але я не слухав його. Міраміс, мій любий кінь! Вони спіймали мого коня і хочуть забрати його від мене! А він же найкращий кінь на світі! (...)

Він шалено іржав і ставав дибки, щоб звільнитися. Та його оточило п'ятеро чорних вивідувачів, і двоє тримали за уздечку. (...) Ми з Юм-Юмом підкралися до них скільки було змоги й залягли за каменем, тому чули кожне їхнє слово.

— Переправимо коня в чорному човні навпростець через Мертве Озеро, — сказав один із них.

— Так, навпростець через Мертве Озеро до лицаря Като, — сказав другий.

Мені дуже кортіло крикнути, щоб вони не чіпали мого коня, але я мусив стриматися. Бо коли й мене спіймають вивідувачі, хто тоді стане на герць із лицарем Като? Ох, чому якраз мені судилося стати з ним на герць? Лежачи за великим каменем, я щиро жалкував, що не залишив-

audiotext

Ілон Вікланд. Ілюстрація до твору «Міо, мій Міо». 1978 р.

ся вдома в свого тата-короля, де б у мене ніхто не вкрав коня. Я й далі чув квиління зачарованих птахів над озером, але вже не переймався ними. Нехай собі залишаються зачарованими, аби тільки я повернув свого золотогривого Міраміса.

— Хтось, мабуть, перейшов кордон, — сказав один вивідувач. — Хтось, мабуть, приїхав цим білим конем. Серед нас є ворог.

— То й добре, що серед нас, — мовив другий. — Нам буде легше його спіймати. І лицареві Като буде легше його розтоптати й знищити.

Від цих слів я здригнувся. Це ж я ворог, що перейшов кордон! Це ж мене лицар Като хоче розтоптати й знищити! Я ще дужче пожалкував, що приїхав сюди. Я тужив за своїм татом-королем. Я б так хотів, щоб він прийшов сюди й допоміг мені. Я б сказав йому: «Я знаю, що ви хочете, щоб я став на герць із лицарем Като, але прошу вас, дозвольте мені не змагатися з ним! Допоможіть мені повернути Міраміса, і ходімо звідси! (...) Я не хочу тут довше залишатися! Я хочу бути з вами. Хочу повернутися додому на Острів Зелених Лук разом із Мірамісом».

І ось коли я лежав за скелею і думав так, мені здалося, наче я почув голос свого тата-короля. Може, я тільки уявив собі це, а проте мені справді здалося, що я почув татів голос.

— Міо, мій Міо, — сказав він.

І більше нічого. Та я збагнув, що він хотів, щоб я був відважний, не лежав за каменем і не плакав, як дитина, хоч вивідувачі й забрали в мене Міраміса. Адже я був уже не той Міо, що будував курені в трояндовому садку, мандрував пагорбами Острова Зелених Лук і грав на сопілці, а лицар. Я був лицар, але *добрий* лицар, не такий, як Като. А лицар повинен бути мужній і не плакати. Тому я не плакав, хоча вивідувачі потягли Міраміса до озера й завели у великий чорний човен. (...) Потім човен зник, але я не плакав. Бо я був лицар.

Не плакав? Ще й як плакав! Лежав і ридав ридма. Добрий лицар повинен казати правду, то я плакав. Плакав за Мірамісом. (...)

Юм-Юм нахилився і поклав руку мені на плече.

— Годі тобі плакати, Міо, — сказав він. — Пора йти до Зброяра. Тобі потрібен меч.

Я ще не наплакався, але проковтнув сльози. Проковтнув через силу, і ми рушили шукати Зброяра. (...)

На героїчному шляху на Міо і Юм-Юма чигатиме ще чимало небезпек. За хлопцями погналися вивідувачі, але старе дерево за-

хистило їх. Коли слуги Като знов наздогнали їх, скеля розступилася і вони опинилися всередині гори. Потім юні герої загубилися в темній печері і страх повернувся до Міо. Але у важкий момент несподівано надійшла допомога.

НАЙГЛИБША ПЕЧЕРА В НАЙЧОРНІШІЙ ГОРІ

Як Міо і Юм-Юм знайшли один одного в печері?

(...) Ми з Юм-Юмом узялися за руки й рушили в глиб гори. Ми відчували себе малими й заблуканими, а до найглибшої печери, мабуть, треба було далеко йти.

— Якби ця гора не була така моторошна, — сказав Юм-Юм. — І якби ці ходи не були такі темні, а ми не були такі малі й самотні.

Ми йшли і йшли. Ходи розгалужувалися на всі боки. Вони утворювали ціле плетиво. (...) Я зупинився, щоб напитись. Напившись, я обернувся до Юм-Юма, але його ніде не було. Він зник. Мабуть, не помітив, що я зупинивсь напитися води, й пішов собі далі. (...)

— Юм-Юме, де ти? — щосили крикнув я.

Але мій голос прозвучав тільки якимось страхітливим шепотом. Це була дивна гора. Її стіни вбирали мій голос, приглушували його до шепоту. А той шепіт вертався назад. Багаторазовою луною котився в порожнистій горі. (...)

О, як я злякався! (...) Тепер у мене не було вже ані Міраміса, ані Юм-Юма. Я залишився сам-один. Я плакав і жалкував, що приїхав

Йоган Еґеркранс.
Ілюстрації
до твору
А. Ліндґрен
«Міо, мій Міо».
2020 р.

сюди. Я не розумів, як мій тато-король міг захотіти, щоб я поїхав у Країну Чуженецьку і став до бою з лицарем Като. (...) Я вперше подумав, що мій тато-король не зовсім справедливий, бо це він послав мене в таку небезпечну подорож. Та поки я лежав і плакав, отак собі думаючи, мені здалося, ніби я почув татів голос. Я знав, що це мені тільки здалося, а однаково я виразно почув, як він сказав:

— Міо, мій Міо.

І більше нічого. Але цими словами тато ніби хотів сказати мені, щоб я так не побивався, не занепадав духом. І я подумав, що, може, все-таки знайду Юм-Юма.

Я підвівся з кам'яної долівки. А коли підводився, з моєї кишені щось випало. То була сопілка, яку мені вирізав Нонно. (...) І я подумав: а що, як я й тепер заграю на сопілці? Що, як я заграю стародавню мелодію пастухів, якої нас навчив Нонно? (...) І я заграв стародавню мелодію. Ох, як дзвінко, чисто вона зазвучала! (...) Я дограв її до кінця, тоді прислухався. І дуже далеко почув у відповідь таку саму чисту мелодію. Вона звучала неголосно, та я знав, що це Юм-Юм відповідає мені. Ох, як я зрадів! Зроду так не радів! (...) Його гра помалу ближчала, і я намагався йти в той бік, звідки вона долинала. Мелодія озивалася на мою гру дедалі ближче, чіткіше й голосніше. І враз у темному ході переді мною з'явився Юм-Юм. Юм-Юм, мій найкращий друг! Я простяг руку і доторкнувся до нього. Тоді поклав руку йому на плече, бо хотів переконатися, що це справді він. І то був він. Мій найкращий друг! (...)

На шляху до перемоги Міо і Юм-Юму допомагає сама природа — ліс, озеро, гори. А ще зачаровані птахи. Одна зачарована пташка пожертвувала собою і загасила крилами смолоскип,

Кадр із
кінофільму
«Міо, мій Міо».
Швеція,
Норвегія та ін.
(1987).
Автор
сценарію —
Вільям Елдрідж.
У головних
ролях —
Нік Піккард і
Крістіан Бейл
(Велика Британія)

щоб вивідувачі не побачили хлопців. Це була донька ткалі — Мілімані, яка згоріла у вогні.

Зброяр дав Міо чарівний меч, яким герой мав убити Като. Але хлопці потрапили у в'язницю, і Като викинув меч Міо в озеро. Міо і Юм-Юм умирали з голоду, та знов сталося диво: ложечка сестрички Ірі виявилася чарівною й нагодувала їх. Зачаровані птахи дістали з озера меч, а плащ Міо зробив його невидимим. У цьому плащі він пробрався в покої Като.

СТРАШНІШОГО МЕЧА Я ЩЕ НЕ БАЧИВ У СВОЄМУ ЗАМКУ

Що дивне помітив Міо в очах лицаря Като під час вирішального поєдинку?

(...) Я накинув плаща на плечі. Чарівна тканина блищала так яскраво, що могла освітити весь замок лицаря Като. Проте Юм-Юм сказав:

— Я тебе не бачу, Міо, хоч і знаю, що ти біля мене. Я почекаю тебе тут, поки ти повернешся.

— А якщо я ніколи не повернуся? — сказав я і замовк. Адже я не знав, хто переможе в цьому останньому бою: я чи лицар Като.

У нашій в'язниці (...) запала тиша. Потім Юм-Юм сказав:

— Якщо ти ніколи не повернешся, Міо, ми будемо думати один про одного. Будемо думати один про одного, скільки нам вистачить сили.

— Так, Юм-Юме. Своєї останньої години я думатиму про тебе і про свого тата-короля.

Я махнув мечем, і він розітнув залізні двері. (...) Скрізь і в залах, і в коридорах, і на сходах стояли його вивідувачі. Весь темний, понурий замок був повний чорних вивідувачів. Та вони мене не бачили. І не чули. А я поспішав до покою лицаря Като.

Я вже не боявся. Ніколи ще я не відчував такої відваги. Я вже був не тим Міо, що споруджував курені в трояндовому садку і грався на Острові Зелених Лук. Я був лицар на бойовій стежці й чимдуж біг до покою лицаря Като. Я поспішав. Мій чарівний плащ маяв у мене за плечима, маяв і яскрів у темному замку, а я мчав до покою лицаря Като.

Меч у моїй руці палахкотів, мов полум'я, яскрів і мінився. Я не відпускав руків'я і мчав до покою лицаря Като. Я думав

audiotext

про свого тата-короля. І знав, що й він думає про мене. Ось-ось почнеться бій. Він мене не лякав. Я був безстрашним лицарем з мечем у руці. І я мчав до покою лицаря Като. (...)

Я відчинив двері. Лицар Като сидів біля кам'яного столу спиною до мене. Навколо нього повітря було просякнуте злом.

— Обернися, лицарю Като! — сказав я. — Зараз почнеться твій останній герць!

Він обернувся. Я зірвав із себе плаща і став перед ним з мечем у руці. Його страшне обличчя скривилось і посіріло, а в страшних очах заблиски ляк і ненависть. Він квапливо схопив свого меча, що лежав біля нього на столі. І так почався його останній герць.

Лицар Като теж мав страшного меча. Але не такого страшного, як мій. Мій меч дзвенів, яскрів і палахкотів, розтинав повітря, мов блискавка, і безжально відбивав удари лицаря Като.

Цілу годину тривав той герць, на який чекали тисячі й тисячі років. (...) Мій меч блискавкою літав у повітрі й стинався з мечем лицаря Като. Та нарешті я вибив меча з його руки. Лицар Като стояв переді мною без зброї і знав, що двобій скінчився. Тоді він роздер на грудях свою чорну оксамитову куртку і крикнув:

— Дивись, щоб ти влучив у серце! Дивись, щоб ти влучив просто в моє кам'яне серце! Воно мене так довго муляло й так мене ятрило!

Я глянув йому у вічі й помітив щось дивне. Помітив, що лицар Като прагне позбутися свого кам'яного серця. Може, найдужче ненавидів лицаря Като сам лицар Като.

Я, не зволікаючи, підняв свого полум'яного меча, підняв на таку висоту, що прохромив наскрізь страшне кам'яне серце лицаря Като. Тієї миті він зник. Так, наче його й не було. Але на підлозі лишилася купа каміння. Тільки купа каміння і залізний пазур. (...)

Кадри з кінофільму «Міо, мій Міо». Швеція, Норвегія та ін. (1987). Автор сценарію — Вільям Елдрідж. У ролі Като — Крістофер Лі (Велика Британія)

МІО, МІЙ МІО

Які дива відбулися після загибелі лицаря Като?

Настав ранок... Ясно світило сонце, й легенькі подмухи літнього вітру ворушили мені чуба. Я вихилився з вікна і глянув на озеро. Воно радісно синіло, і в ньому віддзеркалювалося сонце. (...) Я уявив собі, як бризнула б вода, якби я щось кинув у неї з такої висоти. Я не мав чого кидати, крім меча, і я кинув його. Приємно було дивитися, як він летів у повітрі і як бризнула на всі боки вода, коли він упав у неї. Меч зник у глибині... Треба було вертатися до Юм-Юма. Я знав, що він тривожиться й чекає на мене.

Я побіг тим самим шляхом, що годину тому мчав сюди. (...) Скрізь було тихо й порожньо, і я злякався, що Юм-Юм також зник. Я побіг ще швидше. Та коли наблизився до вежі, то почув, що Юм-Юм грає на сопілці. Я зрадів і заспокоївся. Я відчинив двері до нашої в'язниці й побачив на долівці Юм-Юма. Він увесь засяяв мені назустріч, схопився з долівки і сказав:

— Я дуже тривожився, тому весь час грав на сопілці.

— Тепер уже нема чого тривожитися, — відповів я.

Ми обидва були такі раді, що тільки дивились одне на одного й сміялися. Ми взялися за руки й вибігли із замку лицаря Като. Ми опинилися на подвір'ї. І хто б, ви думали, кинувся мені назустріч? Міраміс! Мій золотогривий Міраміс! Побіч нього бігло біле лошатко. Міраміс підскочив до мене. Я обняв його за ший, пригорнувся до його чудової голови... Посеред подвір'я стримів стовп, а біля нього лежав ланцюг. І я збагнув, що Міраміс теж був зачарований. Він був тим чорним конем, що вночі стояв тут, прив'язаний ланцюгом. А лошатко було не інакше як те, що його лицар Като викрав із Пущі. Це через нього сто білих коней плакали кривавими сльозами. Тепер їм уже не доведеться плакати. (...)

Ми сіли на Міраміса, а лошатко чимдуж побігло за нами. Ми виїхали з замку, і тієї миті почули щось дивне й страшне. Почули позад себе такий жахливий гуркіт, що аж земля задрижала. То розвалився замок лицаря Като, за одну мить обернувся у величезну купу каміння. Не було вже вежі, не було порожніх зал, не було ні темних кручених сходів, ні вікон галереї, не було нічого. Була тільки величезна купа каміння. (...)

На кам'яній плиті під самою кручею стояла зграйка дітей. Вони, видно, чекали на нас, бо кинулись нам назустріч, і їхні обличчя засяяли.

— О, та це ж брати Нонно! — вигукнув Юм-Юм. — І сестричка Ірі, і всі решта! Зачарованих птахів уже немає!

Ми зіскочили з Міраміса. Діти оточили нас. Вони трохи бентежились, але були радісні й привітні. (...)

Я обвів поглядом дітей і спитав:

— А хто з вас ткалина дочка?

Запала тиша. Діти мовчали.

— Хто з вас ткалина дочка? — спитав я вдруге, бо хотів сказати їй, що мій плащ підшитий тканиною, яку виткала її мати.

— Ткалина дочка звалась Мілімані, — озвався брат Нонно.

Діти розступилися. На кам'яній плиті біля самої води лежала дівчинка. Я підбіг до неї і став навколішки. Дівчинка не ворушилася і не розплющувала очей. Вона була мертва. Її личко було біле, як сніг, і маленьке, а тіло геть обпалене.

— Вона налетіла на смолоскип, — пояснив брат Нонно.

Мене охопив розпач. Мілімані загинула через мене! Як я міг радіти, як міг тішитись, коли Мілімані загинула через мене!

— Не сумуй, — сказав брат Нонно. — Мілімані сама цього хотіла. Вона зумисне налетіла на смолоскип, хоч знала, що її крила спалахнуть. (...)

— Загорнімо її в мій плащ, загорнімо в ту тканину, яку виткала її мати.

Я загорнув Мілімані у свій плащ, підбитий чарівною тканиною. Та тканина була м'якша за яблуневий цвіт, ніжніша за нічний легіт, що пестить траву, тепліша за червону кров серця, і її виткала мати Мілімані. (...) І сталося диво! Мілімані розплющила очі й глянула на мене. Хвилину вона ще лежала нерухомо і тільки дивилася на мене. Потім сіла і вражено повела очима навколо. Мабуть, побачене дуже вразило її, бо вона сказала:

Кадри з кінофільму «Міо, мій Міо». Швеція, Норвегія та ін. (1987). Автор сценарію — Вільям Елдрідж. У головних ролях — Нік Піккард і Крістіан Бейл (Велика Британія)

— Яке блакитне озеро!

Тільки це й сказала. Тоді скинула з себе плаща й підвелася. На тілі в неї не лишилося жодного опіку. Ми дуже зраділи, що вона ожила. (...)

Я глянув на гору по той бік озера... На озері з'явилося більше човнів. Вони один за одним випливали з ущелини та заток, і в них сиділи незнайомі люди. Бліді, виснажені люди, що вражено, захоплено дивилися на сонце й на блакитну воду. Адже вони досі ніколи не бачили сонця. А тепер воно ясно світило над озером, над навколишніми скелями, і всюди було гарно й весело. Тільки велика купа каміння на замковій скелі була негарною. Та я подумав собі, що колись вона заросте мохом. (...)

Тепер ми мали сто коней, тож не було потреби йти далі пішки. Кожна дитина мала коня. Сам я сів на Міраміса, а Юм-Юм, як завжди, позад мене, бо не хотів їхати на жодному коні, крім Міраміса. Одна дівчинка, найменша з усіх, їхала на лошатку. Ми мчали Пущею, і яка ж гарна була та сотня білих коней у місячному сяйві! (...)

Був уже ранок, коли ми досягли мосту Вранішньої Зорі. (...) Вартові спустили його, і сто білих коней, витягнувши шиї, метляючи гривами, помчали ним, як вітер. Вартові стояли й тільки вражено дивилися на нас. Раптом один із них схопив риг і засурмив так, що луна покотилася по цілому Острову Зелених Лук. І з усіх хатин вибігали люди, ті, що сумували й тужили за своїми викраденими дітьми. Вони побачили, що діти повертаються на білих конях, що жодне з них не пропало, всі повернулися додому. (...)

І враз я побачив його. Побачив свого тата-короля. Він стояв на тому самому місці, де я його залишив, коли їхав до пущі й до Країни Чуженецької. Він простяг до мене руки. Я кинувся в його обійми, міцно обхопив його за шию, а він пригорнув мене до себе і прошепотів:

— Міо, мій Міо!

Бо мій тато-король дуже любить мене, а я дуже люблю його. (...)

(Переклад Ольги Сенюк)

● Теорія літератури

Порівняння (у художній літературі) — зіставлення одного предмета, явища, події з іншими, у яких особливості означуваного виявлені більш яскраво й виразно. Порівняння глибше розкривають сутність предмета, явища, події, містять оцінювання або емоційне ставлення.

Ілон Вікланд і Астрід Ліндгрєн

Шведська художниця та ілюстраторка Ілон Вікланд, яка живе в Стокгольмі, ще у двадцятирічному віці зустрілася з Астрід Ліндгрєн. Це стало початком тривалої співпраці. «Міо, мій Міо» — перша книжка, яку проілюструвала 1954 р. Ілон Вікланд. Вона створила ілюстрації й до інших творів письменниці: «Карлсон, який живе на даху», «Роня, дочка розбійника», «Брати Лев'яче серце» тощо. 2006 р. Ілон Вікланд передала майже 800 ілюстрацій Музею дитячого будинку в м. Хаапсалі.

Роздивіться ілюстрації Ілон Вікланд до твору «Міо, мій Міо». Як ви думаєте, чому мисткиня виконала їх у чорно-білій гамі?

express

CLASSROOM

Усно

1. Про що мріяв Міо і як здійснилися його мрії?
2. Які загрози несли людям лицар Като і його країна?
3. Хто і яким чином міг подолати лицаря Като?
4. У які моменти твору звучать слова тата-короля «Міо, мій Міо»? Прокоментуйте.
5. Розкажіть про подвиги персонажів твору. Які сили їм допомагали?

Аналіз та інтерпретація

6. Охарактеризуйте образ Міо до того і після того, як він потрапив у казковий світ. Як змінювався характер героя? Що вплинуло на ці зміни?
7. Порівняйте Країну Далеку і Країну Чуженецьку.
8. Знайдіть у творі порівняння (в описах коня Міраміса; тканини, у яку загорнули мертву Мілімані; старовинної мелодії; Країни Далекої; Країни Чуженецької). Яку роль відіграють порівняння в тексті?

Письмово

9. Напишіть твір-роздум на тему «Як народжується мужність?» (10—12 речень) за повістю-казкою «Міо, мій Міо».

Цифрові технології

10. Створіть пост для соцмереж про літературний твір або кінофільм «Міо, мій Міо».

Дослідження

11. Дослідіть значення виразу «стати на герць». Чому перекладачка твору використала саме цей вислів у творі? Знайдіть епізоди, у яких його вжито. Прокоментуйте.

Ваша творчість

12. Намалюйте персонажів (1—3) повісті-казки «Міо, мій Міо» та опишіть (словами) особливості їхніх характерів.

Проект

13. Створіть карту казкової подорожі Міо і Юм-Юма. Прокоментуйте.
14. Створіть модель замку тата-короля або лицаря Като (одну за вибором). Прокоментуйте.

У команді

15. Об'єднайтеся у дві команди. Гра «Хто і де?». Кожна команда добирає уривки з твору (7—8) про місця подій. Коли одна команда виразно читає уривок, іншій команді необхідно назвати, де відбувається подія і хто з персонажів у ній бере участь.

Життєві ситуації

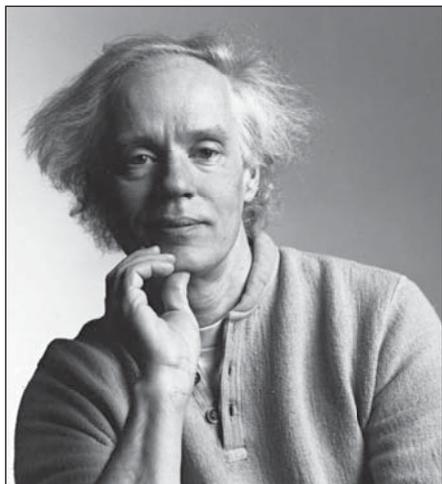
16. Коли й чому Міо відчував страх? А що викликає страх у вас? Напишіть 3—5 порад на тему «Як боротися зі своїми страхами».
17. Чому Міо не помилував лицаря Като? Як би ви вчинили на місці хлопчика?
18. Що для вас означає поняття «захист Вітчизни»? Як потрібно захищати Батьківщину?

Перевірте себе

<https://academia-nikolenko-6klas.com.ua/check-yourself/>

Ульф Старк (1944–2017)

Зарубіжна література дарує усвідомлення того, що діється довкола, за межами власного світу, а також того, що відбувається з душею і тілом.

Ульф Старк

Ульф Старк народився 12 липня 1944 р. в м. Стокгольмі (Швеція). Його дебютом стала книжка *«Петер і червоний птах»* (1975). Як дитячий письменник світове визнання здобув із публікацією повісті для підлітків *«Диваки і зануди»* (1984). За цей твір Ульфа Старка було відзначено дипломом переможця Премії в галузі дитячої літератури Бонніра-молодшого, що є однією з найпрестижніших у Швеції.

У 1989—1998 рр. Ульфа Старка обирали членом Шведської академії дитячої книги. 1998 р. він став лауреатом Скандинавської літературної премії. Двічі був номінований на Премію Ганса-Крістіана Андерсена (1996, 2000). Має й інші міжнародні премії та відзнаки.

У 2016 р. Ульф Старк став почесним гостем Дитячої програми Книжкового Арсеналу в м. Києві, де презентував українські переклади книжок *«Чи вмієш ти свистати, Юганно?»* та *«Диваки і зануди»*. Написав понад 30 творів, які перекладено десятками мов світу. А в Японії перекладено й видано всі книжки Ульфа Старка. Тож рівняймося на японців і читаймо цікаві книжечки!

Ольга Гринюк. Обкладинка видання твору У. Старка *«Чи вмієш ти свистати, Юганно?»*. 2016 р.

«Чи вмієш ти свистати, Юганно?» (1992)

У творі йдеться про різні покоління — дітей і людей похилого віку. Кожен із них переживає стан самотності, але коли вони опиняються разом, самотність зникає і всі — малі й дорослі — відкривають у собі те, що називають словом «любов». У повісті троє головних героїв: двоє маленьких хлопчиків Ульф (що нагадує автора в дитинстві) і Берра (повне ім'я — Бертіль, друг Ульфа), а також дідусь Нільс, який живе в притулку для самотніх людей похилого віку.

Сюжет починається з розмови хлопчаків про Ульфового дідуса. Ульф щотижня відвідує свого дідуса, який пригощає його кавою та цукерками. Вони разом ходять рибалити, жартують і розважаються. Але такої радості позбавлений хлопчик Берра, бо в нього немає дідуса. І от Ульф придумав, як допомогти другові: потрібно піти в притулок для людей похилого віку й вибрати йому дідуса. Несподівано, чи не так? Що ж із того вийшло? Хлопці вибрали дідусем для Берри старенького Нільса, який одразу підтримав дитячу гру, оскільки й сам почувався самотнім. Його дружина Юганна померла, і він доживав у притулку свої останні дні.

Мелодія пісні, яку насвистував Нільс, — єдине, що лишилося йому від минулого життя, коли він почувався щасливим. Це його спогад про кохану, якої не стало, і водночас свідчення вірності їй. Нільс не зміг більше нікого покохати. Можна тільки здогадуватися, як важко було дідусеві, бо ніхто до нього не приходив, ніхто ним не цікавився і не дбав про нього. Із появою хлопчиків життя Нільса змінилося. Адже любов змінює все довкола і самих героїв. Поступово вони стали близькими, духовно рідними людьми.

Ульф Старк у творі зображує дбайливе ставлення дітей до людей похилого віку. Вони зав'язують Нільсові шнурки на черевиках, несуть його сумку, бо йому важко. Наполягають, щоб він не голівся сам, бо може порізатися, і голять його. У таких простих речах і виявляється повага до людей.

Але життя Нільса раптово обірвалося. Після його смерті Берра й Ульф запускають повітряного змія. І тепер вони будуть робити зміїв так, як навчив Нільс. І дарувати людям добрі справи, як Нільс. І свистіти так, як свистів Нільс. Його душа залишилася жити в мелодії «Чи вмієш ти свистати, Юганно?» і в серцях Ульфа та Берри назавжди.

presentation

ЧИ ВМІЄШ ТИ СВИСТАТИ, ЮГАННО?

(Уривки)

1. *Які деталі свідчать про те, що Берра дуже хотів мати дідуся?*
2. *Як Нільс сприйняв несподівану появу «онука»?*

По обіді, коли ми з Беррою гойдаємося на своїй саморобній гойдалці, я йому хвалюся, що збираюся до дідуся. Мовляв, увечері я йду до нього їсти торт. Бо сьогодні в дідуся день народження.

— І там він дасть мені п'ять крон, — кажу я.

— Невже на свій день народження він дає тобі гроші? — дивується Берра.

— Авжеж, — кажу я. — Він дає мені гроші щоразу, як я його провідую.

— Ти ба! Ото він такий добрий? — питає Берра.

— Ага, — я киваю. — А в мене для нього теж є подарунок.

Тоді Берра зводить зажурений погляд на хмару.

— Мені також хотілося б мати дідуся, — бурмоче він. — Цікаво, що такі дідусі, як твій, роблять?

— Ну, вони частують онуків кавою, — відповідаю я. — А самі наминають свинячі ніжки.

— Ти жартуєш, еге? — не йме віри Берра.

— Ні, чистісінька правда, — відповідаю я. — Вони люблять холодець зі свинячих ніжок. А часом водять онуків на ставок, де ловлять разом із ними рибу.

— Чого в мене немає дідуся? — питає Берра.

— Хтозна, — відповідаю. — Та я достеменно знаю, де його тобі взяти.

— І де ж? — допитується Берра.

— Завтра побачиш, — обіцяю я. — Бо зараз мені ще треба забігти додому, вдягнути сорочку й причесатись.

Я злізаю з гойдалки, а Берра сповзає на самий її край і забиває об дошку підборіддя.

Наступного дня я заходжу по Берру. Він умився, мов на свято. На підборідді в нього приліплено чистий пластир, а в руках — нагідка, зірвана в Густавсоновому саду.

— Ну, який у мене вигляд? Нічогенький? — питає він.

Я киваю, адже мало кому випадає бачити Берру таким чепурним. Ми проходимо повз кондитерську, звідки пахне хлібом,

і повз гайок, де в деревах виспівують пташки. Тоді минаємо каплицю... І ось ми майже прийшли.

— Там, — кажу я. — Там ти можеш знайти собі дідуся. Там повно усяких стареньких дідів.

Я тицяю пальцем у бік притулку для старих людей. Ми прямуємо темним коридором, на стінах якого висять картини. Ми йдемо, аж поки доходимо до напіввідчинених дверей.

— Зазирнімо туди, — шепочу я Беррі.

У кімнаті сидить дідусь, вбраний у штани на підтяжках. (...)

— Мене звати Бертіль, — каже Берра. — Сьогодні я прийшов вас провідати. І приніс вам квітку.

Берра показує нагідку, яку досі тримав за спиною. Квітка така жовтогаряча, що, здається, аж горить.

— Ой, як добре, — усміхається дідусь. — Заходь, будь ласка.

Ми заходимо в кімнату. Берра простягає дідусеві квітку й каже:

— Прошу, дідусю!

Дідусь дивиться спершу на квітку, а потім — на Берру. Тоді чухає свою голову з ріденьким сивим чубчиком.

— Га? — перепитує він. — Хіба я твій дідусь?

— Так, — усміхається Берра. — І ось я перед вами. Досі якось не випадало прийти.

Дідусь обіймає Берру.

— Неймовірно, як ти виріс, — каже він, утираючи кінчиками пальців очі. — Скільки ж тобі років?

— Сім, — відповідає Берра.

— Гарзд, я тобі скажу таке, — мовить дідусь. — До того, як ти оце з'явився, мені тут було дуже самотньо.

— Атож, — каже тямущий Берра.

— А це хто? — питає дідусь, киваючи на мене. — Може, він також мій онук?

Тоді Берра заходиться сміхом — аж стає видно, що в нього випали передні зуби.

— Ні, — каже він. — Це Ульф, він уже має дідуся.

— А мене звати Нільс, — мовить дідусь і подає мені руку. (...)

Ольга Гринюк. Ілюстрація до твору «Чи вмієш ти свистати, Юганно?». 2016 р.

Нільсові нічого дати хлопчикам, він може хіба що порозмовляти з ними й подарувати веселу прогулянку в парку. Нільс відкриває для Ульфа і Берри світ як новий, незвичайний і напрочуд цікавий. Це світ спільних радощів людей, які стали необхідними одне одному. Але й для себе Нільс відкриває децю нове.

1. Чому Нільс вирішив змайструвати повітряного змія із шовкової хустки своєї дружини, адже ця хустка була дуже дорогою його серцю? Чому він легко прощається зі своєю краваткою заради «хвоста» змія?
2. Поясніть, чому Нільс пішов в інший бік, аніж йому було треба.

(...) Минає кілька тижнів, перш ніж дідусь щось придумає. І от одного дня ми заходимо до його кімнати і застаємо дідуса, вбраного в пальто.

— Сьогодні, хлоп'ята, гайнемо надвір! — радісно гогоче він.

Ми допомагаємо йому зав'язати шнурки на черевиках. Беррі доводиться нести сумку, яку зібрав дідусь.

Ми простуємо в парк. Нараз дідусь зупиняється й мружить проти сонця, що сяє в небі над велетенським димарем, який стримить на даху притулку для старих людей.

— Я майже забув, що це таке, — каже він.

— Ви про що? — торопіє Берра.

— Чуєте, як співають пташки? — питає дідусь.

— Так, — відказуємо ми.

— А чуєте, як усе пахне? — питає він.

— Атож, — відказує Берра.

— Ніколи цього не забувайте, — каже дідусь.

Потім ми йдемо далі. Минаємо майданчик, де стоять запасні візочки для хворих. Скрадаємося повз тітоньку Тору, яка сидить на лавці й годує горобців.

І невдовзі розташовуємося на широченній лаві.

— Бачите? — питає дідусь, розкривши сумку.

Він виймає з неї всяку всячину. Цебто — ножиці, ножа з червоною ручкою, волосінь, шнур, голку й котушку ниток. І врешті дістає те, що лежить на самому споді. То — хустка в троянди з тонкої блискучої тканини.

— Колись я подарував її своїй дружині, — каже він. — Відчуваєте, яка вона м'яка?

audiotext

— Так, ми відчули, яка вона м'яка.

— А яка легка? — вдоволено питає він.

Ми пробуємо вагу у своїх руках. Вона легесенька, мов пух.

— Це справжній шовк, — каже дідусь. — Найтонша у світі тканина. З неї найкраще робити повітряного змія.

— То ми робитимемо повітряного змія? — скрикує Берра.

З гілочок, знайдених біля куща, ми складаємо каркас повітряного змія. А дідусь натягує на нього хустку й гарненько її пришиває.

У верховіттях дерев чути пташиний свист. Дідусь і собі починає насвистувати. Він насвистує прегарну мелодію на пісню «Чи вмієш ти свистати, Юганно?».

— Мою дружину звали Юганна, — пояснює він.

Далі він розповідає, що в його дружини були руді коси та блакитний капелюшок, а Берра каже, що і йому хочеться навчитися свистати. Трішки перегодом дідусь піднімає повітряного змія вгору.

— Ось і все, — задоволено каже він. — То як вам?

— У нього ж немає хвоста! — вигукує Берра.

Тоді дідусь знімає з шиї краватку й міцно прив'язує її до змія.

— Нехай літає у моїй краватці, — каже він.

Ніхто у світі не бачив красивішого повітряного змія!

Та, на жаль, він не може літати, бо на той час надворі немає вітру. Хоч скільки ми підстрибуємо й закидаємо його в небо — ніщо не допомагає.

— Запустите іншим разом, — каже дідусь. — Мені вже пора вертатися додому і відпочити.

Він бере свою сумку і йде в зовсім інший бік, ніж йому треба. (...)

Кадри з кінофільму «Чи вмієш ти свистати, Юганно?» (режисер Румле Хаммерих, Швеція, 1994)

Ніхто не знав, коли в Нільса день народження, та він і сам його уже давно не святкував. Берра й Ульф випитують у дідуся, коли ж його день народження. Вони вирішили влаштувати для Нільса веселу вечірку.

1. *Чи вдалася вечірка, влаштована Ульфом і Беррою для Нільса? Доведіть.*
2. *Поясніть слова Берри: «То найкраще серце у світі».*

(...) До дідуся ми приходимо вже як смеркло. Він сидить на стільці посеред кімнати у своєму найкращому костюмі. Його підборіддя геть заросло щетиною.

— Ти ба, ви все-таки прийшли, — каже він. — А я вже, було, подумав, що ви про мене забули.

— Цього ніколи не буде, — запевняє його Берра. — З днем народження, дідусю!

— Слава дідусеві Нільсові! — підхоплюю я.

Потім ми співаємо «Многая літа».

А тоді заходимося голити дідусеві бороду.

Берра намилює йому щіткою підборіддя, аж воно стає схоже на вершковий торт. А я помаленьку воджу лезом по бороді, так що шкіра стає гладенька й ніжна, як шовк.

— Ну ось, — каже Берра, коли ми витираємо дідуся вогким рушником. — Отепер можемо святкувати!

— Їдальня вже, напевно, зачинена, — зажурено каже дідусь.

— Очевидно, — погоджуюсь я.

— Ну то й що? — питає Берра. — Сьогодні вечерятимемо на свіжому повітрі!

У коридорі ми зустрічаємо медсестру в білому халаті. Вона помічає на голові в дідуся брунатний капелюх і питає:

— Куди це ви, пане Нільсе, зібралися?

— Святкуватиму з онуком та його найкращим приятелем свій день народження, — усміхається дідусь. — Це саме сьогодні.

— Я не знала, — дивується медсестра.

— Бо це таємниця, — пояснює Берра.

Тоді медсестра злегка плескає долонею дідуся по щоці й каже:

— Вітаю! Бажаю гарно розважитись. І побережіть його серце, хлопці. У нього воно не дуже здорове.

— То найкраще серце у світі, — каже Берра.

Потім ми мандруємо до парку, де стільки чудових пахоців і де в повітрі літають чорні стрижі.

audiotext

— А що тепер будемо робити? — питає дідусь. — Може, трохи поїмо?

— Ні, спершу зробимо щось веселіше, — відповідає Берра.

— Еге ж. Щоб захопило дух, — додаю я.

Ми йдемо до Густавсонового саду. Там так темно, що Берра виймає з кишені свій кишеньковий ліхтарик. (...) Він освітлює стовбур могутньої Густавсонової вишні. Ген-ген угорі, під самим небом, виблискували кетяги, важкі від спілих ягід.

— Тепер ми поліземо туди, — каже Берра.

Але дідусь хитає головою.

— Нічого не вийде, — каже він.

— Звичайно, вийде, — захоочує його Берра. — Аби щось вишло, треба весь час пробувати.

— Тут на всьому стовбурі сучки, — додаю я.

Тоді дідусь ставить ціпок біля дерева.

А потім він пробує лізти. Лізе дуже повільно. Хапається тремтливими руками за гілки. Здолавши трохи шляху, робить перепочинок. Бо не здужає переставити ногу на іншу гілку.

— Може, спустайтесь вниз? — питаю я.

— Нізащо в світі! — пирхає дідусь. — Підійми-но, голубе, мені ногу!

Врешті-решт він всідається на гілляці поруч із нами. Тоді починає метеляти ногами, як хлопчисько.

— Я заліз! — гогоче він. — Ви бачили?

— Так, — відповідає Берра. — Дідусь Ульфа зроду б так не впорався.

— Таки ні, — визнаю я. — Він зроду не впорався б!

— Годі вже теревенити, — каже дідусь. — Пора цупити вишні!

Він знімає з голови капелюх. І ми кидаємо в нього найбільші й найсоковитіші вишні, які можемо дістати. Тоді сидимо мовчки

Ольга Гринюк.
Ілюстрація до твору
«Чи вмієш ти свистати,
Юганно?». 2016 р.

й тільки плямкаємо. Ми дивимося вниз на землю й випльовуємо кісточки додолу. І дідусь нізащо не хоче звідси вилазити.

— Тут сидиться, мов на небі, — каже він, беручи зі свого капелюха останню червону вишню. (...)

Нільс навчав Берру свистіти мелодію «Чи вмієш ти свистати, Юганно?». Тривалий час у Берри ніяк не виходило. Проте Нільс дав йому урок мудрості: якщо довго тренуватися й не полишати справу, то обов'язково навчишся. І Берра наполегливо вчився.

1. Чому Берра тривалий час не хотів ходити в притулок для людей похилого віку?
2. Як Берра відреагував на звістку про смерть Нільса? Спробуйте уявити його почуття.
3. Поясніть поведінку Берри під час відправи Нільса в каплиці.

(...) Після того вечора ми з Беррою довгенько не бачимося. Та якось по обіді я надібую його під деревом. Він сидить у траві й складає губи в дудочку.

— Чи скоро ми провідаємо твого дідуса? — питаю я.

— Ні-і, не скоро, спершу мені треба навчитися свистати, — відповідає він і надимає щоки.

Я йду собі своєю дорогою, бо розумію, що він хоче, аби йому не заважали тренуватися. Так збігає кілька тижнів. І ось одного дня, коли надворі похолоднішало, а листя на Густавсоновій вишні пожовкло, з'являється Берра. Очі в нього стомлені й щасливі. На radoщах він тусає мене кулаком у живіт.

— Тепер уже можна йти до дідуса, — каже він.

Усю дорогу Берра підстрибує. Він підстрибує аж до дверей дідусевої кімнати.

— А ось і я! — кричить він, відчиняючи двері.

Та коли ми зазираємо в кімнату, то бачимо, що дідуса там немає. Немає ні золотого годинника, ні опудала птаха, ні фотографії жінки в блакитному капелюшку. Ліжко заслано. У кімнаті пахне милом.

— Дивно, — кажу я. — Може, він у парку?

У парку на всі лади виспівують пташки. Линуть прегарні пахощі. Але дідуса ніде не видно. Тоді ми прямуємо до тієї їдальні, що в притулку для старих людей. Там ми бачимо тітоньку Тору.

— Хлопці, хочете випити кави? — питає вона.

— Ні, — каже Берра. — Ми шукаємо дідуса.

І тут тітонька підводиться з місця. Втирає обличчя серветкою. Потім кладе руку Беррі на плече.

— Його тут більше немає, — каже вона. — Він нас покинув.

— Певно, заблукав, — мовить Берра. — Він завжди блукає.

Тітонька Тора пригортає Берру до грудей. Тоді повідомляє, що його дідусь тепер на небі. Вона каже, що можна буде попроситися з ним у суботу в каплиці.

Берра стає такий сердитий, що очі йому наливаються слізьми. Він виривається з тітоньчиних обіймів.

— Як же так?! Я ж навчився свистати! — ридає він.

Усю дорогу додому він не промовляє ані слова. Тільки підгилує ногою камінчики.

У суботу здіймається вітер. Він шумить у гіллі дерев і гонить високо в небі білі хмари. Отоді Берра приходить до мене. Він убрався в гарну сорочину веселих кольорів і прилизав куценький чубчик.

— Ходімо прощатися з дідусем, — каже він.

Але спершу ми заходимо в сад до Густавсона й зриваємо там найкрасивішу троянду.

Біля каплиці стоять автомобілі з похоронного бюро. Всередині вже почалася відправа. Якийсь дідусь грає на органі. А на лаві сидить тітонька Тора в чорному вбранні, медсестра та ще хтось — усі вони не зводять очей з білої домовини посеред каплиці.

— Сядьмо тут, — каже Берра. — Звідси гарно видно.

Ми сідаємо на лаві якнайближче до дверей. Коли музика стихла, з'являється пастор і виголошує промову. Зовсім коротесеньку промову.

— Нільс був веселою людиною. Особливо перед відходом, — каже він. — Ми всі його любили. Він ніколи не був самотнім, хоч і не мав родичів.

І тут Берра підіймає руку. Він махає нею так, що всі обертають на нього свої погляди.

— Він був моїм дідусем, — каже Берра.

Потім люди підходять і кладуть на домовину квіти. Ми з Беррою підходимо останні. Схиляємо голови. І Берра кладе Густавсонову троянду поверх усіх квітів.

Він не сходить з місця і не зважає на те, що я сіпаю його за рукав.

— Я навчився свистати, — каже він. — Ось послухайте, дідусю.

Берра починає свистати, і від його свисту каплицею розкочується відлуння. Він насвистує мелодію пісні «Чи вмієш ти свистати, Юганно?». (...)

(Переклад Галини Кирпи)

Фільм, який викликає сльози

Щороку шведське телебачення показує на Різдво кінофільм, знятий за книжкою «Чи вмієш ти свистати, Юганно?» (режисер Румле Хаммерих, Швеція, 1994). *За допомогою інтернету перегляньте стрічку і поясніть, чому саме цей кінофільм, над деякими моментами якого хочеться плакати дітям і дорослим, демонструють у Швеції у святкові дні. Визначте провідну ідею фільму.*

express

Кадри з кінофільму «Чи вмієш ти свистати, Юганно?» (режисер Румле Хаммерих, Швеція, 1994)

CLASSROOM

Усно

1. Чому Ульф і Берра вирішили шукати дідуся в притулку для людей похилого віку?
2. Як хлопчики дбали про Нільса? Наведіть приклади з тексту.
3. А як Нільс дбав про них?
4. Розкажіть життєву історію одного з героїв (за вибором) від його імені.

Аналіз та інтерпретація

5. Що кожен із персонажів отримав для себе завдяки спільному знайомству? А що кожен із них подарував іншим (маємо на увазі не лише матеріальні подарунки)?

Письмово

6. Напишіть твір-роздум на тему «Як можна допомогти самотнім літнім людям?» (8—12 речень).

Цифрові технології

7. Знайдіть в інтернеті та прочитайте одне з інтерв'ю Ульфа Старка (у перекладі українською мовою). Які думки письменника вам особисто сподобалися? Що вам видалося цікавим у його висловлюваннях про книжки?

Дослідження

8. З'ясуйте творчу історію пісні «Чи вмієш ти свистати, Юганно?». Знайдіть і прочитайте текст пісні, послухайте мелодію. Яку роль відіграє пісня в повісті? Які ідеї вона втілює?

Ваша творчість

9. Придумайте власне продовження повісті «Чи вмієш ти свистати, Юганно?».

Проект

10. Підготуйте проект на тему «Як і з чого можна зробити повітряного змія». Намалюйте вашого повітряного змія.

У команді

11. Робота в парах «Різдвяна колекція». Доберіть 1—2 книжки або кінофільми/мультфільми про людяність, які варто всім подивитися на Різдво. Поясніть ваш вибір.

Життєві ситуації

12. Які позитивні приклади ставлення до старих людей демонструє повість У. Старка «Чи вмієш ти свистати, Юганно?»
13. Як ви ставитеся до людей похилого віку? Що конкретно робите для них?

Перевірте себе

<https://academia-nikolenko-6klas.com.ua/check-yourself/>

З

[https:// academia-nikolenko-6klas.com.ua](https://academia-nikolenko-6klas.com.ua)

Не здаватися в життєвих випробуваннях

Джек Лондон (1876—1916)

Справжнє призначення людини — жити, а не існувати.

Джек Лондон

Ім'я Джека Лондона в американській літературі є втіленням мужності, сили духу й прагнення до свободи. Він народився 12 січня 1876 р. в м. Сан-Франциско (США, штат Каліфорнія). Дали йому ім'я Джон-Гріффіт-Чейні. Незабаром його мати, учителька музики, вийшла вдруге заміж за збіднілого фермера, ветерана громадянської війни, і хлопчик отримав нове ім'я — Джон Лондон. Пізніше став підписувати свої твори як Джек Лондон.

Унаслідок погіршення економічних умов і безробіття, що наставали тоді в США, Джекові довелося змалку шукати роботу. Щоб допомогти родині, працював на консервній фабриці, продавав газети, займався виловлюванням устриць. У 1893 р. найнявся матросом на судно, яке вирушило на полювання морських котиків до берегів Японії в Берингове море. Враження від першого плавання були взяті за основу нарису «Тайфун біля берегів Японії» (1893), за який Джек Лондон отримав премію однієї з газет Сан-Франциско.

Джек Лондон. Фото 1890-х рр.

м. Сан-Франциско (США). Сучасне фото

У 1896 р. вступив до Каліфорнійського університету, але через брак коштів був змушений полишити навчання. Проте він ніколи не розлучався з книжками, самотужки здобуваючи знання. Наприкінці 1890-х років Джек Лондон став професійно займатися літературою. Протягом життя написав сорок книжок, серед яких найпопулярнішими стали збірки *«Син вовка»* (1900), *«Віра в людину та інші оповідання»* (1904), романи *«Морський вовк»* (1904), *«Мартін Іден»* (1909) та ін.

Джек Лондон помер 22 листопада 1916 р. в м. Глен-Еллені (США, штат Каліфорнія). 1920 р. вийшов друком ще один його роман *«Серця трьох»*.

У пошуках скарбів

У 1896 р. Америкою поширилися чутки, що на Алясці знайдено великі запаси золота. Джек Лондон, як і тисячі інших людей, охоплених «золотою лихоманкою», вирішив

Золотошукачі на Алясці. Фото 1897 р.

на далеку Північ. Аляска — це вузький і довгий півострів на північному заході Північної Америки між Брістольською затокою Берингового моря і Тихим океаном. Разом із прилеглими землями вона стала принадливим об'єктом для багатьох шукачів золота, які згодом почали освоювати північні регіони Канади. Ловці скарбів жили в жахливих умовах, нерідко гинули, не витримуючи суворих природних обставин. Джек Лондон не розбагатів, але знайшов там сюжети й образи для своїх «північних» оповідань.

«Жага до життя» (1906)

Пошук покладів золота, або «золота лихоманка», є однією з провідних тем циклу «Північні оповідання» Джека Лондона. Його твори стали документами доби, що демонструють боротьбу людей за виживання в суворому світі. У скрутних ситуаціях хтось підставляв плече іншому, а хтось зраджував і йшов далі, не озираючись, не помічаючи того, хто впав. Зустрічаючись із тими, хто освоював далекі землі, Джек Лондон пізнавав справжню ціну людського життя й гідності. Тому у своїх творах він писав не тільки про сніжні зими й північне сяйво, а й про те, як люди виявляли духовну сутність у важких обставинах. Сама природа вчила їх. Хто не сприймав тих уроків, той уже ніколи не повертався додому.

Оповідання «Жага до життя» продовжує цикл «Північних оповідань» Джека Лондона. Хоча його було написано пізніше, аніж попередні («північні») твори, але за своїм задумом воно продовжує тему «золотої лихоманки». Після мандрів Аляскою золотошукачі освоювали інші регіони, зокрема північно-західну частину Канади, де відбувається дія твору.

Джек Лондон порушив у творі важливі проблеми — життя і смерті, людини і природи, матеріальних і духовних цінностей, дружби і зрадництва. Він доводить, що найцінніший скарб, важливіший за все золото світу, — це життя людини. Проте щоб вижити, потрібно виявити не лише фізичну силу, а передусім силу духу й людяність. Провівши персонажів твору заплутаними стежками Півночі, автор утверджує думку про те, що в скрутній ситуації перемагає той, хто долає в собі жагу до наживи. А той, хто втрачає милосердя та гідність, гине. За екстремальних умов виявляються сутність людини й справжні цінності. Оповідання «Жага до жит-

presentation

Клондайк
(Канада).
Сучасне фото

тя» й нині спонукає нас замислитися над тим, якими ми є насправді, як ставимося до природи й до тих, хто йде поруч із нами.

● Теорія літератури

Проблема (літературного твору) — важливий аспект змісту твору, на якому акцентує свою увагу автор або авторка.

Проблематика (літературного твору) — коло проблем, порушених у творі.

ЖАГА ДО ЖИТТЯ

(Скорочено)

Випробування героїв оповідання починаються з перших рядків твору. Які з випробувань були найскладнішими? Про які людські якості йдеться у творі?

Хто добре жив і кинув все,
лиш той здобуде гарту, —
і виграти потрапить той,
хто ставить все на карту.

(Переклад Н. Дубровської та Галини Яр)

Вони ступали, кульгаючи, до річки; сходячи вкритим каменюками берегом, передній заточився і мало не впав. Обидва були стомлені й виснажені, з облич їм не сховався вираз тупого терпіння, що його карбують тривалі знегоди. На спині вони несли важкі клунки, загорнені в укривала і підтримувані ремінцями, які вони накинули на лоби. Кожен ніс рушницю. Вони ступали,

схиливши низько плечі, а ще нижче голову, втупившись очима в землю.

— Якби нам бодай два патрони з тих, що в схованці, — промовив задній.

Голос його звучав одноманітно, без усякого виразу. Він говорив байдужно, і перший, заходячи в молочно-білий потік, що шумував між каміння, не озвався ні словом.

Слідом за ним у річку ступив другий. Вони не роззувалися, хоч вода була холодна, як крига, — така холодна, аж кості нили і затерпали ноги. Подекуди шумливий вир сягав їм до колін, і обидва вони втрачали опору.

Той, що йшов позаду, посковзнувся на гладенькому валуні й ледве не впав, але в останню мить утримався на ногах, голосно зойкнувши з болю. Мабуть, у нього запаморочилась голова; заточившись, він випростав вільну руку, ніби шукав опертя. Ставши рівно, він спробував ступити вперед, але знов похитнувся і мало не впав. Тоді він поглянув на товариша, котрий навіть не озирнувся.

Цілу хвилину він стояв нерухомо, ніби щось обмірковуючи. Потім гукнув:

— Агов, Біле! Я підвернув ногу!

Біл шкандибав далі через молочно-біле шумовиння. Він так і не оглянувся. Товариш дивився йому вслід, і, хоч його обличчя ніяк не пожвавилось, очі засвітилися тугою пораненого оленя.

Біл вийшов, кульгаючи, на той берег і подався далі, не повертаючи голови. Чоловік, що стояв серед потоку, вдивлявся йому вслід. Губи його злегка тремтіли, і давно не голені руді вуса заворушилися. Він механічно облизав їх.

— Біле! — гукнув він ще раз.

Це був благальний крик дужої людини, що потрапила в біду, але Біл не обернувся... Потім одвів погляд і озирнув те коло світу, в якому його покинув Біл.

Побіля обрію дотлівало сонце, ледве проглядаючи крізь запону туману й мли, що налягали на землю без чітких обрисів, наче гуща. Перенісши всю свою вагу на здорову ногу, він витяг годинника. Була четверта. Уже тижнів зо два він не лічив днів, знав тільки, що зараз кінець липня або початок серпня і що, отже, сонце сідає на північному заході. Він перевів погляд на південь — десь там, за цими похмурими горбами простяглося Велике Ведмеже озеро; в тім краї Полярне коло застережно накреслило свій кордон по канадській Безплідній Землі. Потік, серед якого він стоїть, — це притока річки Копермайн, що тече на північ і впадає в Льодовитий

audiotext

океан у затоці Коронації. Йому не доводилось там бувати, але він одного разу бачив ті місця на карті Компанії Гудзонової затоки.

Він знову озирнув те коло світу, в якому залишився. Невесела картина. З усіх боків, аж до обрію, одноманітна пустеля, пагорби всі пологі й низькі. Ані деревця, ані кущика, ні травинки — нічого, крім безкрайньої страшної пустки; і в його очах нараз проблиснув страх.

— Біле! — прошепотів він і знову повторив: — Біле!

Він зіщулювся, стоячи посеред молочно-білого шумовиння, так ніби вся оця неозора безодня пригнітила його своєю нездоланною силою й жаским спокоєм. Він затремтів, як у лихоманці. Рушниця випала з рук у воду. Зачувши плескіт, він отямився, переборов страх, опанував себе, намацав на дні рушницю й витяг її з води. Потім пересунув клумак ближче до лівого плеча, щоб не так давило на ушкоджену ногу, і побрів до берега, невідомо, обережно, кривлячись із болю. (...)

Він не заблукав, дарма що zostався один. Він знав, що незабаром дістанеться до берега озерця, порослого усохлими ялинами й соснами, низенькими й миршавими. Індіанці називали цю місцевість «Тічінічілі», тобто «Країна патичків». В озерце впадає струмок, вода в ньому некаламутна. Струмок поріс рогозом — він добре це пам'ятав, — але на берегах немає жодної деревини; він піде понад струмком аж до джерела на горбі, що править за вододіл. По той бік горба починається інший струмок, що тече на захід. Він ітиме за водою до річки Діз. Там під перевернутим каное, що привалене каміняччям, їхня схованка. Він знайде там набой для своєї рушниці, гачки й ліски, невеличку рибальську сітку — одне слово, все начиння, щоб добувати собі харчі. Також там є борошно — правда, небагато, — шматок бекону й трохи бобів.

Кадр із
кінофільму
«Жага до
життя»
(режисер
Кевін
Суайгерт,
США, 2012)

Біл чекатиме на нього біля схованки, і вони вдвох попливуть по Діз на південь, до Великого Ведмежого озера, а потім через озеро до річки Макензі. І далі й далі на південь — хай женеться за ними зима, хай вкриваються кригою потоки, хай дні стануть морозні — вони пливтимуть собі на південь, поки дістануться до якоїсь факторії Компанії Гудзонової затоки, де ростуть високі й здорові дерева і де вдосталь усякого харчу.

Ось про що думав він, силкуючись іти вперед. Але чим дужче він напружував тіло, то більше мусив напружувати розум, переконуючи себе, що Біл не кинув його напризволяще, що Біл неодмінно чекатиме біля схованки. Він був примушений так думати, інакше для чого тоді силкуватися — лягай і вмирай одразу! І в той час, як тьмяне кружало сонця повільно ховалося на північному заході, він устиг розрахувати — вже вкотре — кожен дюйм тієї дороги, яку з Білом доведеться подолати, тікаючи на південь від зими. Він знов і знов лічив у думці запаси харчів у схованці й запаси у факторії Компанії Гудзонової затоки. Два дні в нього не було й рїски в роті, і вже хтозна-відколи він не наїдався досхочу. Раз у раз він нахилявся, зривав блїді болотяні ягоди, клав їх у рот, розжовував і ковтав. Пожива з тієї ягоди кепська — сама водичка та сім'я. Ягода одразу танула в роті, лишалося тільки гірке тверде сім'я. Чоловік знав, що з ягід нема ніякого наїдку, проте жував і жував, сподїваючись наїстися всупереч власному досвідові. (...)

О дев'ятій годині він боляче забив об каменюку пальця на нозі, заточився і впав од страшної утоми й виснаги. Довгенько він лежав на боці не рухаючись. Потім зняв ремені й насилу сїв. Ще не смеркло, і в напівсутінках він почав нишпорити між камінням, шукаючи моху. Склавши його в купу, він розпалив вогонь — мох затлівся, закурїв — і поставив на нього бляшаний казанок з водою.

Країна патичків. Сучасне фото

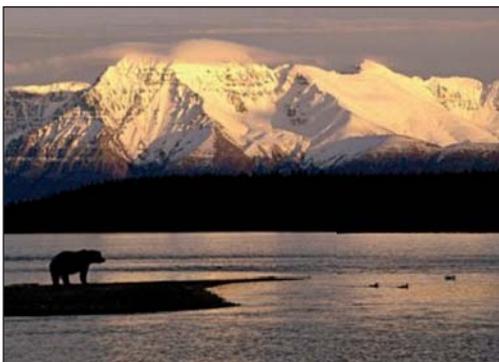
Річка Макензі. Сучасне фото

Він розв'язав свого клумака і передусім полічив сірники. Їх було шістдесят сім. Щоб пересвідчитись, він перелічив їх тричі. Тоді розділив сірники на три пучечки, загорнув кожен у промашений папір і сховав — один пучечок у порожній кисет, другий — за внутрішній обідок приношеного капелюха, а третій — за пазуху, під сорочку. Коли він упорався з цим, його раптом посів ляк; він витяг і порозгортав усі пучечки й ще раз перерахував сірники. Їх усе так само було шістдесят сім. (...)

Голод давався взнаки. Він підвівся, спираючись на лікоть, і несподівано почув голосне пирхання — перед ним стояв олень карибу, що розглядав його з настороженою цікавістю. Тварина була всього за якихось п'ятдесят футів, і йому вмить привидівся соковитий шматок оленини, що шкварчав на вогні, смачно пахнучи. Він механічно схопив незаряджену рушницю, націлювався і натиснув спуск. Олень захропів і помчав геть, цокотячи копитами.

Чоловік вилаявся і відкинув рушницю. Стогнувши, він через силу звівся на ноги. Суглоби неначе заіржавіли. Вони аж скрипіли, і зігнути їх можна було лише великим зусиллям. Коли він урешті звівся на ноги, то ще з хвилину випростував спину, щоб стати прямо, як належить людині.

Він видерся на пагорок і розглянувся довкола. Ніде ані деревця, ні кущика — саме тільки сіре море моху, серед якого розкидано сірі скелі, сірі озерця та сірі струмки. Небо теж було сіре. А на небі ні сонця, ні навіть проблеску сонця. Він не знав, де північ, і забув, якою дорогою прийшов сюди минулого вечора. Але він не заблукав. Він був певний цього. Незабаром він дістанеться до Країни патичків. Він відчував, що вона десть тут, ліворуч, недалеко — може, навіть он за тим горбком. (...)

Велике Ведмеже озеро. Сучасне фото

Річка Копермайн. Сучасне фото

Він повернув ліворуч і пішов, раз у раз пристаючи зірвати болотяну ягоду. Нога набрякла, і він кульгав дужче, але цей біль був за дурницю проти болю в шлунку. Голод гриз йому нутроці. Він так допікав, аж забив йому памороки, і чоловік уже не знав, у який бік треба йти, щоб дістатися до Країни патичків. Болотяні ягоди не вгамовували гострого голоду... (...)

Надвечір того ж дня він дістався до болота, де дичини було більше. Повз нього пробіг табун оленів, голів з двадцять, так близько, що їх легко вдалося б підстрелити. Він відчув дике бажання погнатись за ними і мав певність, що наздожене їх. Назустріч йому вибіг чорний лис із куріпкою в зубах. Чоловік закричав. Крик був страшний; переляканий лис дременував навітки, але куріпки не випустив. (...)

Страшна втома змагала його, кортіло лягти й заснути, але бажання дістатись до Країни патичків, а надто ще голод гнали його вперед. Він шукав у озерцях жаб і розгрібав пальцями намул, сподіваючись виколупати хробака, хоча й знав, що ні жаби, ні черви не живуть так далеко на Півночі.

Він зазірав у кожную калюжу, і зрештою, коли настав тривалий присмерк, помітив у одній такій калюжі рибку з пічкура завбільшки. Він занурив руку аж по плече, але рибка втекла. Тоді він узявся ловити її руками й скаламутив воду. Він так запалився, що впав у калюжу й промок до пояса. Вода геть скаламутніла, і йому довелося чекати, поки вона всядеться.

Він ще раз почав ловити рибу, але невдовзі вода скаламутніла знову. Та він уже не міг чекати: одв'язав бляшане відерце й став вичерпувати калюжу. Води не залишилось, але рибка зникла. Між камінням він завважив ледь помітну шпарину, через яку вона прослизнула в сусідню, куди більшу калюжу — такої йому й за цілу добу не вибрати. Якби знаття, що там шпарина, він би з самого початку затулив її камінцем і напевно спіймав би рибу.

Збагнувши свою помилку, він безсило простягнувся на вологій землі. Спершу він плакав тихенько, далі вголос, і його ридання розлягалися над байдужою пустелею довкола; опісля він плакав без сліз, конвульсивно схлипуючи. (...)

Ернест Блюменшайн.
Ілюстрація до твору
«Жага до життя». 1905 р.

Ще одна ніч; уранці, міркуючи розважливіше, він розв'язав шкіряну шворку, що нею засупонював лосячу торбинку. З неї полився жовтий потік зернистого золотого піску й самородків. Він розділив золото надвоє: одну половину, зав'язавши в шмат укривала, заховав біля примітивного кам'яного виступу, а другу згріб назад у торбинку. Він уже почав рвати своє останнє укривало, щоб замотувати ноги. Але рушницю він ще не кинув, бо в сховищі на Дізі лежали набої. (...)

День знов був туманний. Половина останнього укривала пішла на стріпки завивати ноги. Білів слід йому не пощастило відшукати. Та це вже нічого не важило. Голод владно гнав його вперед. А що... що коли Біл теж заблудився? Опівдні він відчув, що нести клумак йому несила. Він знову поділив золото, цього разу висипав половину просто на землю. Трохи згодом він викинув і решту, залишивши при собі укривало, бляшане відерце й рушницю.

Його почали мучити галюцинації. Він чомусь був певний, що в рушницю ще є один патрон — просто він його не помітив. І він знав, що патронник пустий. Але омана тривала. Він годинами боровся з нею, врешті відкрив затвор — патронник з'яв порожнечю. Його охопило гірке розчарування, так ніби він і справді сподівався знайти там патрон.

Він продибуляв ще з півгодини, і знову його пойняла оманлива думка. Знову він відгонив її, та вона вперто не відступала, аж поки він у відчаї ще раз одкрив затвор, аби пересвідчитись, що патрона таки немає. Іноді його думки блукали десь далеко-далеко, дивні примхливі образи точили його мозок, мов ті шашлі, а він знай ішов усе вперед, як автомат. Але такі виправи тривали недовго — муки голоду щоразу повертали розум до дійсності. Одного разу він прийшов до тьми від фантастичного видовища. Він ледве не зомлів і заточився, як п'яний, насилу втримавшись на ногах. Перед ним стояв кінь. Він очам своїм не вірив. Їх заволокло густою імлюю, яку пронизували блискотливі цяточки. Він почав несамовито терти очі й урешті побачив, що то не кінь, а здоровий бурий ведмідь. Звір роздивлявся його з ворожою цікавістю.

Чоловік уже підніс був рушницю, але зразу і згадав, що її не заряджено. Опустивши її, він витяг з оздоблених бісером піхов мисливського ножа. Перед ним було м'ясо і життя. Провів пальцем по лезу. Лезо було гостре. Вістря теж гостре. Зараз він кинеться на ведмедя і вб'є його. Але серце застерезливо стукотнуло, потім шалено підскочило й дрібно-дрібно затріпотіло, голову стягло мов обручем, мозок оповила млість.

Одчайдушну хоробрість змило хвилиною страху. А що коли звір нападе на нього, слабосилого? Він хутко випростався, щоб прибрати показного вигляду, міцніше затис у руці ножа і подивився у вічі ведмедеві. Ведмідь ступив незграбно вперед, став на задні лапи й вичікувально рикнув. Якби чоловік побіг, ведмідь погнався б за ним, але чоловік не втік. Осмілілий зі страху, він теж загарчав, дико, люто, вкладаючи в це гарчання весь свій страх, як невіддільний від життя, переплетений з найглибшими його коріннями.

Ведмідь одступив убік, погрозово рикаючи: він і сам злякався цієї загадкової істоти, що стояла прямо й не боялась його. Та чоловік не рухався. Він стояв і далі, як статуя, поки небезпека минула, і лише тоді, не годен більше стримати дрожі, осів на вогкий мох. (...)

Настали жаскі дні зі снігом та дощем. Він уже не зважав на час, коли спинявся на ночівлю і коли вирушав у дорогу. Ішов він як удень, так і вночі. Відпочивав там, де падав, і насилу плентався вперед, коли в ньому знов спалахувало притьмяніле життя. Своєю волею він уже не боровся. Це просто життя в ньому не хотіло вмерти й гнало його вперед. Він не страждав. Нерви його притупіли, зацімпили, уява сповнилась моторошними видами й солодкими мріями. (...)

Позаду почулось якесь сопіння — хтось наче зітхнув чи кашлянув. Дуже повільно, бо був украй виснажений і зовсім закоцюб, перевернувся він на другий бік. Поблизу він нічого не побачив і терпляче став чекати. Знов почулося сопіння й бухикання — між двома визубленими каменями, не далі як за двадцять кроків од себе він угледів вовчу голову. Гострі вуха не стирчали догори, як у інших вовків; очі були тьмаві й налиті кров'ю, голова понурилася. Звір безперестану кліпав од яскравого сонця. Він чи не був хворий. За мить він знову засопів і бухикнув.

«Оце в усякому разі не омана», — подумав чоловік і перевернувся на другий бік, щоб побачити, який насправді той світ, що його досі застувала мара. Однак море так само сяяло вдалині, і на ньому чітко вирізнявся корабель. А може, це таки справжнє? Він довгенько лежав, заплющивши

Ернест Блюменшайн.
Ілюстрація до твору
«Жага до життя». 1905 р.

очі, і думав. Урешті йому все стало ясно. Він ішов на північний схід, у протилежний бік від річки Діз, і потрапив у долину річки Копермайн. Оця широка й повільна ріка і є Копермайн, іскристе море — Льодовитий океан, а корабель — китобійне судно, що запливло на схід, дуже далеко на схід від гирла річки Маккензі. Воно стоїть на якорі в затоці Коронації. Він пригадав карту Компанії Гудзонової затоки, яку колись бачив, і все стало ясно й зрозуміло.

Він сів і почав міркувати про те, що слід зробити найперше. Постоли з укшивал протерлися наскрізь, ноги стали суцільною раною. Останнє укшивало він подрав доценту. Рушницю й ножа загубив. Шапка теж пропала, і разом з нею — сірники, сховані за обідком, але пучечок сірників за пазухою в кісеті, загорнутий у промашений папір, зберігся сухий. Чоловік глянув на годинника. Він показував одинадцять і ще цокав. Мабуть, він його коли не-коли накручував.

Він був спокійний і мислив ясно. Хоч він і охляв до краю, проте болю не відчував. Їсти не хотілося. Думка про їжу була йому навіть неприємна, і до всього, що він робив, його спонукав лише розум. Він одірвав штанини до самих колін і обмотав ними ноги. Якимсь дивом він не загубив бляшаного відерця. Треба випити окропу, перш ніж вирушати в страх яку тяжку — він це відчував — подорож до корабля.

Рухи його були повільні. Він трясся, неначе паралітик. Хотів був назбирати моху, але, хоч як силкувався, не зміг звестись на ноги. Він пробував знову й знову і врешті поліз рачки. Одного разу він підповз до хворого вовка, і той неохоче відсунувся, спроквола облизуючись. Язик його ледве згинався і був не червоний, як у здорової тварини, а жовтуватого-рудий, покритий напівзагуслим слизом.

Випивши з кварту окропу, він знайшов у собі силу звестись на рівні ноги й навіть іти, тобто ледь переставляти ноги, як присмертна людина. Мало не щохвилини йому доводилося відпочивати. Він ступав нетвердо й невпевнено, так само нетвердо й невпевнено плентався його слідами вовк; коли настала ніч і густа темрява загасила сяйво моря, чоловік зрозумів, що скоротив відстань до нього хіба на чотири милі.

Усю ніч він чув бухикання хворого вовка і час від часу мекання оленят. Навколо було життя, але життя, повне сил і здоров'я, і він розумів: хворий вовк іде слідом за хворою людиною, мавши надію, що та вмре раніше. Вранці, розплющивши очі, він побачив, що звір не зводить з нього тоскного, голодного погляду. Вовк стояв

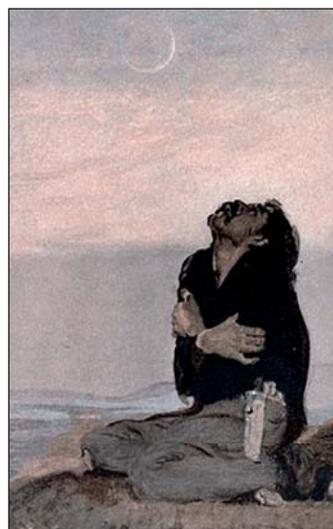
понутившись, підібравши хвоста, мов миршавий, прибитий горем пес. Він тремтів на пронизливому ранковому вітрі й понуро вишкірився, коли чоловік обізвався до нього хрипким шепотом.

Зійшло яскраве сонце, і весь ранок він шкандибав, зашпортуючись і падаючи, до корабля, що виднів на іскристому морі. Погода стояла чудова — в північних широтах настало коротке бабине літо. Воно могло тривати тиждень, а могло скінчитись і завтра або позавтра.

Пополудні він натрапив на слід. Це був слід іншої людини, що вже не йшла, а повзла навкарачки. Він подумав, що це, може, Білів слід, але подумав спроквола, байдуже. Тепер його ніщо не цікавило. Він уже нічого не відчував і не хвилювався. Він став несприйнятливий до болю. Шлунок і нерви заснули. Але життя, яке ще жевріло в ньому, гнало його вперед. Він зовсім виснажився, проте життя в ньому відмовлялось помирати. І тому, що воно відмовлялось умирати, він ще їв болотяні ягоди й пічкурів, пив окріп і сторожко поглядав на хворого вовка.

Він пішов слідами людини, що лізла навкарачки, і незабаром дістався місця, де вони урвалися, — на мокрому мохові лежали свіжообгризені кістки, а навколо видніли сліди вовчих лап. Тут же валялась торбинка з лосячої шкіри, достоту така, як і в нього, подерта гострими іклами. Він спромігся підняти торбинку, хоч її вага була майже надсильна для його слабких рук. Біл ніс її до останку. Ха-ха! Ох і посміється ж він з Біла! Він виживе і донесе торбинку до корабля на іскристім морі. Сміх його звучав хрипко й страшно, мов вороняче крикання, і хворий вовк почав тоскно йому підвивати. Чоловік одразу змовк. Як же він посміється з Біла, коли це Біл, коли ці рожевувато-білі чистенькі кості і є Біл! Він одвернувся. Що ж, нехай Біл покинув його, але він не візьме золота, не смоктатиме Білових кісток. А Біл зробив би так, якби опинився на його місці, думав він, плентаючись далі. (...)

Він лежав нерухомо на спині і дослухався до хрипкого дихання хворого вовка, який підступав до нього ближче й ближче. Воно ставало дедалі чутніше, час тягнувся нескінченно довго, а він не ворухився. Ось

Ернест Блюменшайн.
Ілюстрація до твору
«Жага до життя». 1905 р.

вовк засопів йому біля самого вуха. Шорсткий сухий язик тернув його по щоді, немов шліхтувальний папір. Він миттю випростав руки — принаймні хотів їх випростати. Пальці зімкнулись, мов пазури, але нічого не схопили. Для швидких упевнених рухів потрібна сила, а йому саме сили й бракувало.

Вовкове терпіння було незмірне, одначе таке саме незмірне було терпіння й людини. Пів дня він пролежав нерухомо, борючись із запамороченням, чигаючи на звіра, який хотів ним пожитися і яким він жадав пожитися сам. Вряди-годи через нього перекочувались хвилі млості, він бачив довгі сни, але увесь час, і снівши, і не снівши, він чекав, що почує хрипке дихання і його лизне шорсткий язик.

Дихання він не почув, але спроквола збудився зі сну, відчувши, як шорсткий язик торкнув його руку. Він чекав. Ікла злегка стиснулись, потім здавили руку дужче, вовк зібрав усю свою снагу, намагаючись устроїти зуби в поживу, якої так довго чекав. Але й людина чекала довго: рука здавила вовчу щелепу. І поки вовк кволо пручався, а рука кволо тримала його за щелепу, друга рука поволі простягнулась і схопила звіра. Хвилини через п'ять чоловік усією своєю вагою навалився на вовка. Але рукам бракувало сили задушити його. Тоді він притиснувся обличчям до вовчої горлянки, намагаючись її прокусити. Рот забився шерстю. Минуло півгодини, і чоловік відчув, як у горло потік теплий струмочок. Кров зовсім йому не смакувала. Він ковтав її, немов розтоплений свинець, насилу долаючи огиду. Потім він перекинувся на спину й заснув. (...)

На китобійній судні «Бедфорд» було кілька вчених — учасників наукової експедиції. З палуби вони зауважили на березі якусь дивну істоту. Вона повзла до води. Годі було визначити, що то за звір, отож, як справжні природники, вони сіли у вельбот і попливли до берега роздивитися зблизька. То була й справді жива істота, в якій важко було впізнати людину. Вона була сліпа, безтямна і звивалась на піску, немов велетенський хробак. Вона звивалася марно, майже не посуваючись уперед, але була вперта — корчилася, крутилася і за годину пролазила футів із двадцять.

Через три тижні, лежачи на койці в каюті «Бедфорда», зі сльозами, що котилися по запалих щоках, чоловік розповів, хто він такий та що йому довелося зазнати. Він також мимрив щось про матір, про сонячну Південну Каліфорнію, про будиночок посеред помаранчевого гаю, обсаджений квітами.

Кадр із
кінофільму
«Жага до
життя»
(режисер
Кевін
Суайгерт,
США, 2012)

Збігло ще кілька днів. Він уже сидів за столом у кают-компанії і обідав з ученими й корабельними офіцерами. Він ніяк не міг надивитися на таку силу-силенну їжі і спостерігав з тривогою, як вона зникає в чужих ротах. Він проводив поглядом кожний шматок, і на його обличчі проступав вираз глибокого жалю. Він був при своєму розумі, але проймався ненавистю до людей, котрі сиділи за столом. Його не облишав страх, що не вистачить харчів. Він розпитував кока, юнгу, капітана про запаси продуктів. Вони безліч разів заспокоювали його, однак їм не вірив і нишком заглядав у комору, щоб пересвідчитись на власні очі.

Люди помітили, що він гладшає. Він товстішав з кожним днем. Учені похитували головами й висували різні теорії. Вони зменшили йому пайку, а проте він усе круглішав, і особливо виріс у нього живіт.

Матроси посміхались. Вони знали, в чім річ. І коли вчені почали стежити за ним, то теж невдовзі дізнались. Вони побачили, як після сніданку він пробрався крадькома на бак і, мов жебрак, простяг руку до матроса. Матрос посміхнувся і дав йому шматок морського сухаря. Чоловік пожадливо схопив сухар, подививсь на нього, як на те золото, і сховав за пазуху. Таку ж милостиню приймав він і од інших матросів.

Вчені нічого не сказали й дали йому спокій, але вони обстежили нишком його койку. В ній знайшлося повно сухарів, матрац був напханий сухарями, в кожному закутку були сухарі. І все ж чоловік мався при своєму розумі. Просто він уживав запобіжних заходів на випадок голоднечі, та й годі. Вчені сказали, що це минеться; воно й справді минулося, перш ніж «Бедфорд» кинув якір у бухті Сан-Франциско.

(Переклад Петра Соколовського)

Флора і фауна Північної Канади

Джек Лондон доволі точний в описах флори й фауни північно-західного регіону Канади, у якому водяться олені карибу, куріпки, лисиці, вовки та інші звірі. У творі згадано Країну патичків — місцевість, де ростуть тільки карликові дерева. Ідеться в ньому про поєдинок героя із природою та із самим собою. Але з природою не завжди треба воювати, краще — пізнавати її закони і розумно ставитися до неї.

express

Сучасна історія на тлі суворої природи

У 2012 р. на екрани світу вийшов кінофільм «Жага до життя» (режисер Кевін Суайгерт, США). Він реалістично відтворив сюжет оповідання Джека Лондона. Вражає масштабність описів природи й точність деталей. А головне — в ньому постає образ людини, яка не здалася й не схилилася перед обставинами. *Перегляньте цю стрічку. Що вас найбільше вразило?*

CLASSROOM

Усно

1. Розкажіть про поневіряння одного з персонажів твору (за вибором) від його імені.
2. Назвіть небезпеки, які траплялися на шляху героїв оповідання. Як вони їх долали?
3. Дайте моральну оцінку вчинкам персонажів.
4. Опишіть один із краєвидів, на тлі якого розгортаються події.

Аналіз та інтерпретація

5. Які проблеми порушує автор в оповіданні? Чи актуальні вони для нас нині?
6. Що втратив і чого набув головний герой оповідання?

Письмово

7. Продовжте речення «Справжній товариш — це той, хто...».
8. Уявіть, що ви пишете лист додому від імені одного з персонажів перед далекою мандрівкою. Напишіть про його наміри і про те, куди він хотів поїхати й чого досягти.

Цифрові технології

9. За допомогою інтернету знайдіть зображення та зберіть інформацію про представників фауни, яких зустрів на своєму шляху головний герой. Підготуйте презентацію. Які тварини були небезпечними для нього? Чому?

Дослідження

10. Створіть карту пересування персонажів. Прокоментуйте. Яку мету переслідував кожен із них? Куди прагнув дійти і де насправді опинився?

Ваша творчість

11. Намалюйте 1—2 малюнки до твору, доберіть цитати.

Проект

12. Підготуйте проект на тему «Що має вміти людина, щоб жити далеко від цивілізації?».

У команді

13. Літературна гра «Хто краще знає географічні назви місць із оповідання “Жага до життя”?». Попрацюйте в командах. Кожній команді по черзі запропоновано картки із власними назвами, які згадані у творі. Команди мають показати їх на мапі й прокоментувати, яку роль ця назва відіграє у творі Джека Лондона. Географічні назви: *Велике Ведмеже озеро, Північне полярне коло, Льодовитий океан, затока Коронації, Гудзонова затока, річка Маккензі, річка Діз, Клондайк, місто Доусон, Південна Каліфорнія, Сан-Франциско.*

Життєві ситуації

14. Як ви розумієте поняття «мужність», «товариськість», «жага до життя»?

Перевірте себе

<https://academia-nikolenko-6klas.com.ua/check-yourself/>

Анна Гавальда (нар. 1970)

Книжки Анни Гавальди дарують нам величезну віру в перемогу людяності. Вони не повчають, але дають відчуття того, що все в цьому складному світі влаштується і стане на свої місця.

Ліна Костенко

Яскравою зіркою сучасної європейської літератури є французька письменниця Анна Гавальда. Вона народилася 9 грудня 1970 р. в м. Булонь-Беланкур (Франція) неподалік від м. Парижа. Добре вчилася в школі й обожнювала писати твори. Коли її батьки розлучилися, дівчинці довелося жити в тітки, яка мала тринадцятеро власних дітей. Однак Анна не втратила життєвої енергії. Здобула вищу освіту в Сорбоннському університеті. Коли була студенткою, працювала офіціанткою, касиркою, журналісткою, але ніколи не полишала художньої літератури. Після завершення навчання в університеті викладала французьку мову в коледжі, а у вільний час вигадувала й записувала різні історії.

Книжки Анни Гавальди одразу помітили у Франції. У 1992 р. вона посіла перше місце в літературному конкурсі «Кращий любовний лист». У 1998 р. здобула престижну премію Франції «Кров у чорнильниці», а у 2000 р. її було відзначено премією Гран-Прі RTL. Твори письменниці перекладено понад сорока мовами світу. За її книжками знімають фільми й ставлять вистави.

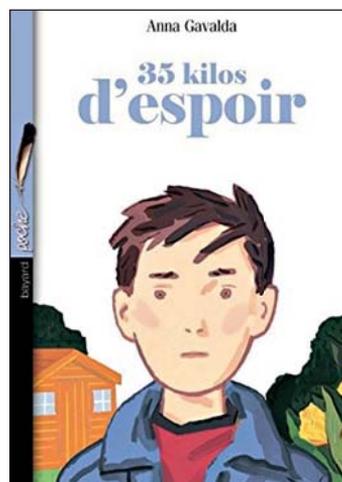
Для України Анна Гавальда стала справжнім відкриттям останніх років. Що ж так подобається читачам у її творах? Вона каже, що головне джерело її сюжетів — це сучасний світ, у якому люди живуть самі по собі. У персонажів свої проблеми, своя особиста історія і своя біда. Але всі без винятку герої та героїні Анни Гавальди прагнуть особистого щастя й шукають власне місце у складному світі. Письменниця вважає: якщо людина не втратила почуття любові й милосердя, вона обов'язково знайде те, до чого прагне.

«35 кіло надії» (2002)

Це повість про тринадцятирічного хлопчика Грегуара, який відчувається самотнім у родині та школі. Чому він самотній? Чому йому здається, що він нікому не потрібний? Чи є поруч із ним друзі й дорослі, які можуть йому допомогти? І чи вистачить сил у Грегуара здобути перемогу над самим собою та досягти своєї мрії? Ось про такі важливі для дітей і підлітків проблеми йдеться в цьому зворушливому творі.

Батьки вирішили віддати Грегуара, якому важко давалося навчання, до спеціального пансіону. А він хотів навчатися в технічному коледжі Граншан, де учні на різноманітних верстатах і пристроях виготовляли власними руками всілякі вироби. Однак туди важко було вступити. До того ж необхідно було написати мотиваційний лист для вступу. І Грегуар це зробив! Він переконав директора коледжу в тому, що його обов'язково треба прийняти на навчання. Але на долю хлопця випали нові випробування. Він, хоча навчався в омріяному закладі, не почувався щасливим, бо його дідусь Леон потрапив до лікарні. До Грегуара прийшло нове розуміння щастя — мудре, доросле, свідоме. Він збагнув, що щастя — це коли рідна або близька тобі людина здорова й поруч із тобою. Грегуар ставить перед собою неймовірні завдання заради дідуся й виконує їх. За законами казки, дід Леон одужує і повертається до онука. Щастя бути разом — ось якого висновку дійшов Грегуар. Це стало початком його дорослого життя.

Фредерік Ребена.
Обкладинка французького
видання твору
«35 кіло надії». 2012 р.

presentation

35 КІЛО НАДІЇ

(Уривки)

1. Що любив і чого не любив робити Грегуар? Поясніть його уподобання.
2. У який момент твору з'являється число 35? Що, на вашу думку, означає назва повісті?

Я ненавиджу школу.
Ненавиджу її понад усе на світі.

Ні, навіть ще сильніше...

Вона зіпсувала мені все життя.

До трьох років, напевно можу сказати, я жив щасливо.

Я погано це пам'ятаю, але мені так здається. Я грався, по десять разів підряд дивився мультик про ведмежа, малював картинки і вигадував мільйон пригод для Гродуду — це було моє улюблене плюшеве щеня. Мама розповідала, що я годинами сидів один у своїй кімнаті і не сумував, говорив безперестану, ніби сам із собою. Ось я й думаю: мабуть, щасливо мені жилося.

Тоді, в дитинстві, я всіх любив і гадав, що мене теж усі люблять. А потім, коли мені виповнилося три роки і п'ять місяців, раптом — бац! — у школу!

Першого ранку я ніби навіть радів. Батьки, напевно, все літо мені втовкмачували: «Ось, любий, ти підеш до справжньої школи!». Ну, і все таке... Вони кажуть, що я навіть не плакав. (Я взагалі цікавий, мабуть, хотів подивитись, які там у них іграшки і чи є там «Лего».) Одним словом, до обіду я повернувся задоволений, все з'їв і побіг у свою кімнату, розповісти Гродуду, як цікаво було в школі.

Якби тоді я знав, що буде далі, то належно посмакував би ті останні щасливі хвилини, бо одразу після того моє життя пішло шкереберть.

— Пішли, — сказала мама.

— Куди?

— Як куди... До школи!

— Ні.

— Що — ні?

— Я більше туди не піду.

Кадр із кінофільму
«35 кіло надії»
(режисер Олів'є
Ланглуа, Франція,
2010)

— Ось як? Чому?

— Досить уже, бачив я цю школу, нічого там цікавого немає. У мене тут повно справ, удома. Я обіцяв Гродуду зробити йому таку машинку, щоб шукати кісточки, а то він їх чимало сховав у мене під ліжком, а знайти не може, тож ніколи мені до школи ходити!

Мама присіла прямо переді мною навшпиньки. Я покрутив головою.

Вона стала мене умовляти. Я заплакав. Вона підняла мене на руки, я завищав. І тоді вона заліпила мені ляпаса.

Першого в моєму житті.

Ось так.

Ось тобі й школа.

Так почався жах.

Я мільйони разів чув, як батьки розповідали цю історію.

Своїм друзям, вихователям, учителям, психологам, логопедам і консультантові з профорієнтації. І до того часу щоразу, коли її чую, я згадую, що цей самий детектор кісточок для Гродуду я так і не сконструював.

А зараз мені тринадцять років, і я навчаюсь у шостому класі. Так, сам знаю, щось тут не так. Не треба загинати пальців, сам поясню. Два рази я залишався на другий рік і ось тепер — у шостому.

Через школу вдома були постійні сварки, самі розумієте... Мама плаче, а батько кричить на мене, або, навпаки, мама кричить, а батько мовчить. А мені погано, коли вони такі, але що я можу вдіяти? Що їм сказати? Нічого. Я нічого не можу їм сказати, бо, якщо відкрию рота, буде ще гірше. А вони товкмачать мені одне й те саме, як папуги: «Працюй! Працюй! Працюй! Працюй! Працюй!».

Та розумію я, розумію. Не зовсім я дурний. Я б і радий працювати, та ось біда — не виходить. Все, чого навчають у школі, для мене китайська грамота. В одне вухо влітає, а з іншого — вилітає. Водили мене до мільйонів лікарів, перевіряли очі, вуха, навіть мозок. Часу витратили купу, встановили, що в мене, бачте, проблема з концентрацією уваги. Насмішили! Я і сам знаю, що зі мною таке, мене б спитали! Усе зі мною в порядку. Ніяких проблем. Просто мені нецікаво. Не-ці-ка-во. І все.

Мені було добре в школі тільки один рік — у старшій дитсадковій групі. Там у мене була вихователька Марі. Ось її я ніколи не забуду.

Я гадаю, Марі пішла працювати в школу, щоб займатися тим, що їй подобалося в житті: займатися рукоділлям та майструвати

всілякі вироби. Я її відразу полюбив. Із найпершого дня. Сукні вона сама собі шила, светри сама в'язала, прикраси сама придумувала. Не було дня, щоб ми не приносили чогось додому: їжачок із пап'є-маше, кошения з пляшечкою молока, мишки в горіховій шкаралупі, вертушки, малюнки... Оце була вихователька — ми у неї не тільки перед Святком мам працювали з бажанням! Вона говорила: не даремно ти прожив день, коли щось зробив своїми руками. Тепер я думаю, що від того щасливого року й пішли всі мої нещастя, тому що саме тоді я зрозумів одну дуже просту річ: понад усе на світі мені цікаві мої руки і те, що вони здатні змайструвати.

Іще скажу про Марі таке: я добре знаю, чим їй зобов'язаний. Більш-менш задовільною успішністю в підготовчому класі — ось чим. Вона-то розуміла, з ким має справу. Знала, що я готовий розревітися, якщо мене попросять написати своє ім'я, що я нічого-гісінько не запам'ятовую і для мене навіть лічильочку прочитати напам'ять — тихий жах. В останній день перед канікулами я прийшов з нею попрощатися. В горлі стояв щем, і говорити було важко. Я простягнув їй свій подарунок — це була суперріч для олівців, з ящичками для скрепок і кнопок, які виймалися, гніздечком для гумки і ще всякими наворотами. Скільки я її клеїв і розмальовував — збожеволіти! Марі була дуже задоволена, я бачив, і, здається, хвилювалась так само сильно, як і я. Вона сказала мені:

— У мене також є для тебе подарунок, Грегуаре...

Це була товста книга.

— На наступний рік, — додала Марі, — ти підеш у підготовчий клас, до мадам Даре, і повинен будеш дуже-дуже старатися... Знаєш навіть?

Я похитав головою.

— Щоб прочитати все, що тут написано.

Кадр із кінофільму
«35 кіло надії»
(режисер Олів'є
Ланглуа, Франція,
2010)

Удома я попросив маму прочитати мені назву. Вона поклала товсту книгу на коліна і сказала:

— «Тисяча справ для умілих рук». О-ля-ля, це ж скільки всього попереду!

Мадам Доре я ненавидів. Ненавидів її голос, її кривляння, те, що вона вічно обзаводилася любимчиками. Але я все ж таки навчився читати, тому що дуже хотів зробити бегемотика з коробочки з-під яєць зі сторінки 124.

У моєї педагогічній характеристиці Марі написала: «У цього хлопчика голова — як решето, золоті руки і величезне серце. Якщо постаратися, із нього буде толк».

Уперше й востаннє за все моє життя працівник народної освіти сказав про мене добре слово.

У будь-якому разі я знаю безліч людей, яким все це теж не подобається. Ось ви, якщо я, наприклад, спитаю: «Школу любите?» — що відповісте? Похитаєте головою: ні, звісна річ. Хіба що підлабузники з підлабузників скажуть «так» або вже такі «ботаніки», яким і справді подобається щодня ходити перевіряти свої здібності. Але я не про них... Хто все це любить по-справжньому? Та мало хто. Мало, але є такі, як я: їх називають «ледарями» і «дармоїдами», і в них постійно болить живіт.

Я прокидаюсь за годину до будильника, а то і раніше. І цілу годину лежу і відчуваю цей біль у животі, як він набухає, набухає... До того часу, коли треба вставати з ліжка, мене вже нудить так, що здається, ніби я на палубі корабля у відкритому морі. Сніданок — мука. Я взагалі нічого не можу їсти, але мама вічно стоїть над душею, і хочеш не хочеш доводиться запихати в себе тости. В автобусі біль стискається у тугу-тугу грудку. Якщо я зустрічаю дорогою товаришів із класу, можна поговорити, наприклад, про «Зельде», тоді трохи відпускає, але коли їду один, грудка душить мене. А справжній жах — це увійти на шкільне подвір'я. Запах школи — ось що найгірше. Запах крейди і старих кросівок, від якого важко дихати і нудота підкочується до горла.

До четвертої години клубок починає розсмоктуватися, і я зовсім його не відчуваю, коли вдома відчиняю двері своєї кімнати. Потім скручує знову — це коли приходять з роботи батьки й починають допитувати, як минув день, і порпатися в моєму портфелі, щоб перевірити щоденник, але уже не так сильно, тому що до їхніх сварок я звик.

Ні, брешу, звісно. Я не можу звикнути до них ніяк. У будинку вічні скандали, і мені не вдається їх уникати. Важко. Батьки мої

одне одного ледь терплять, тож їм обов'язково щовечора треба знов посваритися, тільки вони не знають, до чого прискіпитися, от і користуються мною, а я з моїми поганими оцінками є дуже зручним приводом. «Це ти винен, це ти винна!» Мама кричить, що батько ніколи мною не займався, часу на сина в нього немає, а він їй відповідає, щоб не перекладала з хворої голови на здорову, вона сама, бачте, розпанькала.

Дістало, як же мене це дістало...

Мене це так дістало, що ви навіть уявити собі не можете.

Коли вони кричать, я подумки затикаю собі вуха й намагаюся думати тільки про те, що в цей момент майструю, наприклад: космічний корабель для зоряних війн із «Лего-систем», або апарат для вичавлювання зубної пасти, чи гігантську піраміду із дерев'яного конструктора «Капас» та багато чого іншого. А потім починаються тортури уроками. Якщо мені допомагає мама, це завжди закінчується тим, що вона плаче. Якщо батько — плачу я.

Оце я вам все розповідаю, бо ви можете подумати, що мої батьки погані або дістають мене. Та ні ж, ні, вони у мене класні, просто класні... Одним словом, батьки як батьки. Усе тільки через ту школу. Я, поміж іншим, через це весь минулий рік записував у щоденник тільки половину завдань — щоб менше було скандалів і сліз вечорами. Чесне слово, тільки через те, але в мене язик не повернувся сказати це директрисі, коли я заливався сльозами в її кабінеті.

Взагалі-то я правильно зробив, що не сказав. Що вона може зрозуміти, індичка надута? Все одно за місяць вона мене відрахувала.

Відрахувала через фізкультуру.

Цього ви ще не знаєте: спорт я ненавиджу майже так само, як школу. Не зовсім до такого ступеня, але майже. Якби ви мене

Кадр із кінофільму
«35 кіло надії»
(режисер Олів'є
Ланглуа, Франція,
2010)

тільки побачили, ви б зрозуміли чому. Татамі і я, як кажуть, — речі несумісні. Я не вдався ані зростом, ані мускулатурою, ані силою. Скажу вам більше: я натуральний хлюпик, чи слабак, чи хиряк — як вам більше подобається.

Буває, я стою — руки в боки, груди вперед — перед дзеркалом і дивлюся на своє відображення. Вигляд ще той, вилитий черв'як на заняттях з бодібілдингу. (...) На уроках фізкультури у мадам Берлюрон я посміявся так, як не сміявся ніколи в житті.

Ось як це почалося.

— Дюбоск Грегуар, — сказала вона, втупившись у журнал.

— Я.

Я знав, що знову не зроблю вправу і стану посміховиськом.

Стояв і думав, коли ж це все скінчиться.

Отже, тільки я вийшов уперед, всі вже почали сміятися.

Але сміялися цього разу не над моєю незграбністю — просто я в той день досить безглуздо виглядав. (...)

А відрахували мене через коня. Треба було стрибнути через цю шкіряну машину з ручками, і, коли прийшла моя черга, я мало-мало недоскочив і боляче вдарився... Ясна річ, хлопці подумали, що я прикидаюся і ворлаю «У-у-у-уйййййййй!», щоб їх посмішити, а мадам Берлюрон потягла мене одразу до директорки.

Я від болю зігнувся, але не плакав.

Не хотів давати їм такого задоволення.

Батьки теж мені не повірили, а коли дізналися, що мене виключили зі школи, то вони кричали не одне на одного, а вже хором на мене і відвели душу.

Коли вони відпустили мене в мою кімнату, я зачинив двері й сів на підлогу. А потім сказав собі: «Одне з двох. Можеш лягти на ліжку і ревіти. Є привід: життя в тебе кепське, і сам ти дурень, і якщо зараз помреш, усім буде краще. А можеш встати і що-небудь змайструвати». Того вечора я зробив диво з усякого непотрібу, який підібрав на будівництві, і назвав його «Опудало-Берпугало».

Не сказати щоб дуже розумно, сам знаю. Але мені стало легше, хоч подушку не промочив.

Тільки одна людина мене тоді втішила — мій дідусь. Воно й не дивно, тому що дідусь, дід Леон, завжди мене втішав: з того часу, як я навчився ходити, він став пускати мене у свій закуток.

Закуток діда Леона — це все моє життя. Моя схованка і моя печера Алі-Баби. Коли бабуся починає нас трохи діставати, він нахиляється до мене і шепоче на вухо:

audiotext

— Що, Грегуаре, чи не прогулятися нам з тобою в Леоленд?

І ми потихеньку тікаємо під бабусине бурмотіння:

— Давай, давай! Задурюй голову дитині...

А дід здвигує плечима:

— Та досить тобі, Шарлотто. Ми з Грегуаром усамітнімося, нам треба спокійно подумати.

— А про що це ви будете думати, цікаво?

— Я — про своє життя, яке позаду, а Грегуар — про своє, яке попереду.

Бабуся відвертається і бурмотить, що краще б їй оглухнути, аніж чути таке. На це дід завжди відповідає:

— Дорогенька, ти й так уже оглухла.

Мій дід Леон — майстер на всі руки, як і я, тільки в нього до того ж ще і голова тямовита. У школі він був відмінником, першим у класі з усіх предметів і, поміж іншим, зізнався мені якось, що ніколи не сидів за підручниками у вихідні («Чому?» — «Та просто не хотів, і все»). Він був першим з математики, з французької, з англійської, з історії, з літератури — з усіх предметів, чесне слово! У сімнадцять років він вступив до Вищої політехнічної школи, а це, між іншим, був найважчий для навчання заклад у Франції. А потім він будував мости, транспортні розв'язки, тунелі, греблі. Коли я запитую, що саме він робив, дід починає розмірковувати вголос:

— Важко сказати. Я ніколи не знав, як називалася моя посада... Бувало так: мені показували креслення, щоб я сказав свою думку — впаде ця річ чи ні.

— І все?

— І все, і все... Це не так уже й мало, хлопче! Наприклад, скажеш ти «ні», а гребля візьме й посунеться — тоді сядеш у калюжу, повір мені!

Кадр із кінофільму
«35 кіло надії»
(режисер Олів'є
Ланглау, Франція,
2010)

Дідів закуток — це місце, де мені наймиліше в світі! Хоча, здавалося б, що там такого особливого — сарайчик із дощок і листового заліза в садовому куточку, взимку в ньому холодно, влітку — спекотно. Я намагаюся забігати туди якомога частіше. Що-небудь змайструвати, взяти напрокат інструмент чи деревину, подивитись, як працює дід Леон (він зараз робить на замовлення меблі для ресторану), порадитися з ним чи просто так посидіти. Мені тут подобається, моє це місце, от і все.

Пам'ятаєте, я говорив, що від запаху школи мене нудить? Такот, тут — навпаки: входячи у цей захаращений — і не повернутися — сарайчик, я роздуваю ніздрі, щоб глибше вдихнути запах щастя. Запах гарячої змазки, електронагрівача, пайки, клею і ще багато чого. Чудово! Я давно вирішив, що коли-небудь виділю цей запах в чистому вигляді, створю парфуми й назву їх «Закуток». Щоб нюхати, коли стає нудно від цього життя. (...)

Коли дід дізнався про шостий клас, він чомусь не відповів на моє «добридень». Поїли ми мовчки, після кави він ніби й не збирався нікуди виходити.

— Діду?

— Що?

— Підемо в закуток?

— Ні.

— Чому?

— Тому що я дізнався від твоєї мами погану новину.

— ...

— Я тебе не розумію! Ти ненавидиш школу і робиш усе, щоб затриматися в ній якомога довше.

Я мовчав.

— Адже не такий ти все ж таки дурний, яким тебе вважають! Чи такий?

Голос у нього був сердитий.

— Так.

— Ох, терпіти цього не можу! Звичайно, легко тобі сказати, що ти ні на що не здатний, щоб нічого не робити! Ще б пак! Таким уже я народився! Як легко! А далі що? Які твої плани? Залишишся на другий рік у сьомому, восьмому, дев'ятому, і якщо пощастить, свідоцтво про навчання отримаєш до тридцяти років!

Я тримався за краєчок диванної подушки, не сміючи підняти очей.

— Ні, справді, не розумію тебе. Отже, так, на діда Леона можеш більше не розраховувати. Я люблю самотійних людей, які

вміють досягати своєї мети, зрозуміло? Терпіти не можу ледарів, які тільки й знають, що скаржитися, і, на додачу, вилітають зі школи за погану поведінку! Вітаю! Подумати тільки, а я завжди тебе захищав... Завжди! Батькам твоїм говорив, що я в тебе вірю, виправдовував тебе, та ще й підтримував! Ось що я тобі скажу, друже: нещасним бути куди легше, аніж бути щасливим, а я не люблю, чуєш, не люблю людей, які шукають легкі шляхи. Ненавиджу скигліїв! Будь щасливий, чорт забирай! Роби що-небудь, щоб бути щасливим!

Він так кричав, що аж закашлявся. Прибігла бабуся, а я потиеньку вислизнув у садок.

Пішов я, звісно, в закуток. Мені було дуже холодно. Я сів на іржаву каністру і став думати, як же мені хоча б чогось у житті добитися.

Я б усе зробив, та тільки як будувати, якщо немає ані креслень, ані матеріалів, ані інструментів, нічого. Тільки тягар на серці, який гнітить і від якого навіть заплакати не можеш. Своїм складаним ножем надряпав декілька слів на дідовому верстаку і пішов у дім, не попрощавшись.

Дома був скандал, довше, голосніше, аніж зазвичай. Закінчувався червень, і в жоден коледж із вересня мене не хотіли приймати. Батьки рвали на собі волосся. Сил не було це витримувати. А я тільки ніби стискався з кожним днем, щоби мене якнайменше помічали. Я говорив собі, що якщо так зменшуватися, зменшуватися, то можна врешті-решт зовсім зникнути, і тоді всі проблеми відпадуть самі собою.

Виключили мене зі школи 11 червня. Спочатку я цілими днями був удома. Зранку дивився «П'ятий канал» або «Телемага-

Кадр із кінофільму
«35 кіло надії»
(режисер Олів'є
Ланглуа, Франція,
2010)

зин» (там такі цікаві речі показують — збожеволіти!), після обіду перечитував старі комікси або збирав помаленьку головоломку з 5000 деталей, подарунок тітки Фанні.

Але довго я так не витримав. Захотілося хоча б чимось зайняти руки... Я став оглядати будинок щодо того, аби щось покращити. Мама часто скаржилася при мені на гори прасування і казала, що її мрія — прасувати сидячи. Ось я і взявся вирішити це завдання.

Розібрав ніжки прасувальної дошки — там був упор, але зробити нижче її не вдавалося, тоді вирахував потрібну висоту й встановив дошку на чотири дерев'яні ніжки, як звичайний стіл. (...)

Я шукав собі різні заняття до кінця червня. Новим сусідам допоміг розчистити сад. Я виполов там стільки бур'янів, що пальці в мене набрякли й позеленіли.

Сусідів звали месє і мадам Мартіно. У них був син Шарль, усього на рік старший за мене, але я з ним не затоварищував. Він не відходив від своїх комп'ютерних ігор і коміксів, а якщо починав говорити зі мною, то обов'язково питав одне й те саме: у який клас я піду на наступний рік. Мене це почало трохи дратувати.

Мама, як і раніше, висіла на телефоні в пошуках навчального закладу, який би виявив нам велику милість і погодився би прийняти мене у вересні. Щоранку ми вигрібали з поштової скриньки чимало рекламних проспектів. Яскраві фотографії на глянцево-му папері розхвалювали переваги того чи іншого коледжу.

Це було красиво — і брехливо. Я гортав їх, хитаючи головою, і думав: цікаво, як це примудрилися сфотографувати усміхнених учнів? Чи то їм заплатили, чи то повідомили, що їхній учитель французької мови впав у прірву? Тільки одна школа мені сподобалась. Учні на світлинах не сиділи за партами і не усміхалися на камеру. На одній світлині діти пересаджували рослини в оранжереї, на іншій — розпилювали дощечки за верстатом і навіть не думали усміхатися — вони були зайняті справою. Виглядало привабливо, але це був технічний ліцей. (...)

Я сів писати мотиваційний лист... Порвав одинадцять чернеток. А лист-таки видався зовсім короткий...

Ось він, я переписав його для вас.

«Шановний директоре школи Граншан!

Я дуже хотів би вчитися у Вашій школі, але знаю, що це неможливо, тому що в мене дуже погана успішність. Я бачив у рекламі Вашої школи, що у Вас слюсарні й столярні майстерні, кабінет інформатики, теплиці й таке інше.

Оцінки, на моє переконання, — це не головне в житті. Важливіше знати, чого ти хочеш у житті. Мені дуже хочеться вчитися у Вас, тому що в Граншані мені буде найкраще — так я думаю. Я не дуже гладкий, у мені 35 кіло надії.

З найкращими побажаннями, Грегуар Дюбоск.

P. S.: Я вперше в житті прошуся до школи, сам не розумію, що це зі мною, мабуть, захворів.

P.P.S.: Посилаю Вам креслення машинки для чистки бананів, яку я сам зробив, коли мені було сім років».

Я перечитав лист, вийшло трохи дурнувато, але в мене не вистачило духу переписувати його тринадцятий раз. Я уявив собі, з яким обличчям директор буде його читати... «Звідки взявся такий дурень?» — мабуть, подумає він, пожмакає лист і запустить паперову кульку в кошик для сміття. Мені й відсилати лист уже не хотілося, але я обіцяв дідові, отже, відступати було нікуди. (...)

Завдяки мотиваційному листу й наполегливості Грегуара Дюбоска прийняли в коледж Граншан. Проте незабаром захворів його дідусь Леон... Що робити? Як допомогти?

Чим Грегуар міг допомогти дідусеві Леону? Поясніть учинки хлопця.

(...) Мені жилося непогано, але щасливим я не був. Я мучився від того, що нічим не можу допомогти дідові Леону. Я б гори звернув для нього, я б дав, якщо треба, розрізати себе на шматки й підсмажити на повільному вогні. Я ладен був нести його на руках через усю землю, притискаючи до грудей, я б усе що завгодно стерпів, тільки б врятувати його, та все одно зробити нічого було не можна. Тільки чекати.

Це було нестерпно. Він прийшов мені на допомогу в найважчий момент, коли мені це було дуже треба, а я що? Ніякої від мене користі.

Так я думав до того уроку фізкультури. В меню цього разу був канат з вузлами. Жах. З шести років намагаюсь, але так жодного разу і не зміг на нього залізти. Ніяк. Канат із вузлами — мій вічний сором. (...)

Я подивився на верхівку стовпа, до якого був прив'язаний канат, і прошепотів: «Дідусю, послухай! У мене вийде. Я це зроблю для тебе. Для тебе, чуєш?».

audiotext

На третьому вузлі я зрозумів, що більше не можу, але тільки міцніше стиснув зуби і напружив свої дохлі руки, повні сиркової маси. Четвертий вузол. П'ятий. Все, зараз випущу. Мені це не під силу. Ні, не можна, адже я обіцяв! Я сильніше уперся ногами. Ні, все, не можу. Руки вже розмикалися. І тут я побачив хлопців — увесь клас стояв навколо стовпа, далеко внизу. Хтось крикнув:

— Тримайся, Дюбоск! Давай!

Прийшлося ще напружитися. Піт заливав очі, руки горіли.

— Дю-боск! Дю-боск! Дю-боск! — кричали товариші, підтримуючи мене.

Сьомий вузол. Більше не можу. Зараз втрачу свідомість.

А вони там, унизу, скандували...

Вони підбадьорювали мене, але цього було мало.

Лишилось всього два вузли. Я поплював на руку, потім на другу. «Дідусю, ось він я, дивись! Я посилаю тобі мою силу. Я посилаю тобі мою волю. Візьми їх. Візьми! Вони тобі потрібні. Ти того разу допоміг мені своїм знанням, а я поможу тобі тим, що в мене є: візьми мою молодість, моє завзяття, моє дихання, мої м'язи. Візьми їх, дідусю! Візьми все... Будь ласка! Живи!» (...)

(Переклад Євгенії Кашуби)

Історія Грегуара Дюбоска на екрані

У 2010 р. на екрани світу вийшов кінофільм за твором Анни Гавальди «35 кіло надії» (режисер Олів'є Ланглуа, Бельгія, Франція). Особливу роль у стрічці відіграють речі, які інколи «говорять» більше за самих персонажів. *Переглянь-*

express

Кадр із кінофільму
«35 кіло надії»
(режисер Олів'є
Ланглуа, Франція,
2010)

те цей фільм за допомогою інтернету. Які речі привернули вашу увагу? Як вони розкривають емоційний стан головного героя, його прагнення?

CLASSROOM

Усно

1. Чому, на вашу думку, Грегуар ріс нещасним і самотнім?
2. Поясніть ставлення Грегуара до школи.
3. Які труднощі й випробування спіткали Грегуара в житті? Як він їх подолав?
4. Хто вірив у Грегуара і як ця віра допомогла йому досягти мети?

Аналіз та інтерпретація

5. Як батьки ставилися до Грегуара? Чому стосунки батьків і сина були напруженими?
6. Як слова дорослих впливали на поведінку Грегуара? Наведіть приклади.

Письмово

7. Напишіть слова, які міг би надряпати Грегуар складаним ножом на дідовому верстаку після розмови з дідусем Леоном (після відрахування зі школи).

Цифрові технології

8. За допомогою інтернету віднайдіть 2—3 цікаві факти про організацію навчання в закладах середньої освіти Франції. Який досвід Франції був би корисним в Україні? А що цікавого зі шкільного досвіду українці могли б запропонувати для світу?

Дослідження

9. Які підходи до дітей демонструють учителі в повісті «35 кіло надії»? Поясніть сутність кожного з них, порівняйте. Який із цих педагогічних підходів, на вашу думку, найпродуктивніший?

Ваша творчість

10. Створіть 1—2 сторінки зі щоденника Грегуара Дюбоска. Прикрасьте записи малюнками.
11. Грегуар Дюбоск прагнув створити парфуми «Закуток» із тих запахів, які йому полюбилися в майстерні дідуся Леона. А які парфуми із запахів, що вам подобаються, створили б ви? Опишіть їх складники.

Проект

12. Створіть проект школи своєї мрії. Представте власний проект.

У команді

13. Рольова гра «Ток-шоу». Уявіть, що ви берете участь у телевізійній програмі, присвяченій проблемам виховання дітей. Розкажіть про життєву історію Грегуара з позиції:
  - а) його мами або тата;
  - б) діда Леона;
  - в) учительки Марі;
  - г) самого хлопчика.«Експерти в студії» мають оцінити вчинки персонажів і дати їм поради.

Життєві ситуації

14. Грегуар пише: «Оцінки, на моє переконання, — це не головне в житті. Важливіше знати, чого ти хочеш у житті». Наведіть 2—3 аргументи на підтвердження або спростування цієї думки.
15. Напишіть мотиваційний лист до навчального закладу, до якого ви мрієте вступити. Спробуйте переконати директора/директорку закладу взяти вас на навчання.
16. Напишіть поради (4—5) для вчителів на тему «Як варто навчати в школі, щоб дітям і підліткам хотілося вчитися». Обговоріть у класі.

Перевірте себе

[https://academia-nikolenko-6klas.com.ua/
check-yourself/](https://academia-nikolenko-6klas.com.ua/check-yourself/)

Міхаель-Андреас-Гельмут Енде (1929–1995)

І я, і мої друзі — всі ми з дитинства знали цю книжку і з радістю стежили за пригодами Джима, Лукаса, Емми та інших персонажів.

Вони долають перешкоди завдяки винахідливості та справжній дружбі.

А в кінці добро обов'язково перемагає!

Ганс-Вернер Хунке

Одним із найпопулярніших письменників сучасної Німеччини є Міхаель-Андреас-Гельмут Енде. Книжку *«Джим Гудзик і машиніст Лукас»* знає кожен німець і німкеня. А іграшки, виготовлені за цією книжкою, є в кожній дитячій кімнаті.

Народився він 1929 р. в сім'ї художника Едгара Енде в мальовничій місцевості Гарміш (Німеччина). У дитячі роки жив у м. Мюнхені, де навчався в гімназії. Йому було трохи більше 10 років, коли почалася Друга світова війна. То були важкі часи для Німеччини. Опинившись під владою фашизму, німецький народ був змушений воювати проти країн Європи. Після 1943 р. Німеччина почала зазнавати військових поразок, нерідко потрапляла під повітряні обстріли. Тому гімназію, де навчався Міхаель Енде, було евакуйовано. Однак за кілька тижнів до закінчення війни Міхаеля, як й інших німецьких підлітків, мали забрати до лав так званих «юних захисників Німеччини». Міхаель не хотів воювати на боці фашистів, тому переховувався.

По закінченні війни Міхаель Енде продовжив навчання у Вальдорфській школі в м. Штутгарті, де поглиблено вивчав мистецтво. А в Академії прикладних мис-

Франц Трипп. Обкладинка німецького видання твору *«Джим Гудзик і машиніст Лукас»*. 2004 р.

тецтв у м. Мюнхені опановував акторське мистецтво і режисуру. Відтак працював актором, сценаристом, режисером у різних театрах, пізніше — кінокритиком на Баварському радіо.

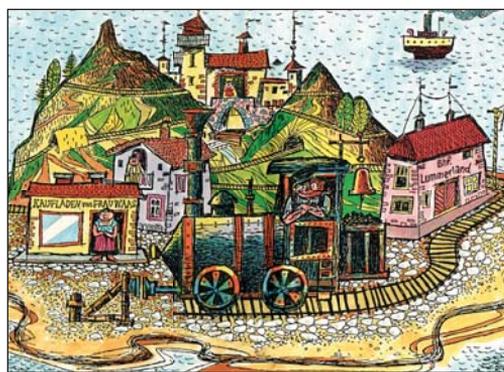
У 1960 р. вийшла друком його перша книжка для дітей «Джим Гудзик і машиніст Лукас», яка одразу полонила серця читачів. 1973 р. було опубліковано роман «Момо», а 1979 р. — роман «Не-скінченна історія», які дуже люблять читати діти й підлітки в усьому світі. Невдовзі ви їх теж прочитаєте.

«Джим Гудзик і машиніст Лукас» (1960)

«Джим Гудзик і машиніст Лукас» — весела й мудра книжка. Вона про дружбу, яка допомагає долати зло, про єдність, яка є шляхом до свободи, про взаємодопомогу, яка творить добро та змінює все довкола. У творі змальовано країну, яку Ігор Андрущенко у своєму перекладі назвав *Недогадія*.

Розташована вона на острові, де була гора з двома вершинами. Там живуть король Альфонс За Чверть Дванадцятий, пан Неталан, пані Штоцкер (її так називають, бо вона постійно запитує «Що це?»), а також машиніст Лукас, який працює на залізниці й дуже любить свою роботу. У нього був паротяг, а точніше — паротяжуха з ніжним ім'ям Емма. Раптом на острів прибула посилка із дивною адресою: «Пані Кутняк у хмарафон Старра вулиця 133 третій повелх». Мешканці Недогадії не змогли пояснити ні помилки в написі, ні появу хлопчика з темною шкірою, що був у поштовому відправленні. Недогадійці обурились, що хтось так жорстоко поставився до дитини, і вирішили дбати про хлопчика. Пані Штоцкер стала йому мамою і взяла жити до себе додому.

Франц Тріпп. Ілюстрації до роману М. Енде «Джим Гудзик і машиніст Лукас». 2004 р.

Хлопчика назвали Джимом Гудзиком. У нього постійно рвалися штанці, і пані Штоцкер урешті-решт обметала йому латку, а з одного боку пришила великого гудзика.

presentation

Джим Гудзик ріс кмітливим і розумним хлопчиком. Згодом у нього з'явився дорослий друг — машиніст Лукас. Вони скрізь були разом, незважаючи на різницю у віці. А ще з ними була паротяжика Емма, яку вони обидва дуже любили й доглядали. Джим хотів стати машиністом, як Лукас, а також мріяв про власний паротяг.

Несподівано ці веселі й дружні герої зіткнулися з труднощами й випробуваннями. Джим Гудзик і машиніст Лукас разом із Еммою мали вирушити в далеку мандрівку, де на них чекали різні несподіванки й небезпеки. Невдовзі вони потрапили до страшної країни *Недоладії*. Там розташоване Драконове місто, де жила зла дракониха пані Кутняк, яка тримала в неволі дітей різних народів. Її так називали, бо вона мала великий і страшний кутній зуб. Джим Гудзик і машиніст Лукас разом із Еммою, як справжні герої, перемогли дракониху, звільнили дітей із полону й щасливо повернулися додому. А ще вони розгадали таємницю напису на поштовому відправленні. Як це сталося? Читайте!

Пісенька про Недогадію

У 1960—1970-ті рр. на німецькому телебаченні вийшов серіал за участю Аугсбурзького лялькового театру. Особливо сподобалася глядачам весела пісенька «Острів із двома горами», яку з того часу співають у Німеччині діти й дорослі. *За допомогою інтернету знайдіть і послушайте цю пісню. Які персонажі книжки беруть у ній участь?*

Кадр із мультсеріалу «Джим Гудзик і машиніст Лукас». Ляльковий театр «Augsburger Puppenkiste» (режисер Манфред Єннінг, Німеччина, 1976—1977)

Фільм про справжню дружбу

У 2018 р. в Німеччині було створено кінофільм «Джим Гудзик і машиніст Лукас» (режисер Денніс Ганзель). У всьому світі полюбили його за яскравість пейзажів і щирість акторів. *За допомогою інтернету перегляньте цю стрічку й назовіть місця, де відбуваються події казки. Як ви гадаєте, у яких регіонах світу їх знімали? З якими фантастичними та реальними персонажами зустрічаються головні герої?*

Кадр із кінофільму «Джим Гудзик і машиніст Лукас» (режисер Денніс Ганзель, Німеччина, 2018)

● Теорія літератури

Портрет (у літературному творі) — зображення (або опис) літературного персонажа чи групи персонажів. У портреті важливого значення набувають деталі зовнішності героя або героїні. Часто автори/авторки використовують психологічні акценти, які розкривають внутрішній світ персонажів, їхню глибинну сутність.

ДЖИМ ГУДЗИК І МАШИНІСТ ЛУКАС

(Уривки)

У країні Недогадії всі жили спокійно й весело. Мешканці любили маленький острів, ніколи не сварилися і займалися своїми справами. Коли Джим Гудзик виріс, то почав допомагати машиністу Лукасу на залізниці. Але згодом на острові стало замало місця для всіх...

audiotext

РОЗДІЛ ТРЕТІЙ,
у якому приймається майже сумне рішення,
на яке Джим не пристає

1. Кого з персонажів можна назвати справжнім другом?
2. Поясніть слова автора: «Джим почувався щасливим і нещасним разом».

(...) Роки спливали, і Джим Гудзик вибився у напівпіддані. У якійсь іншій країні хлопець, певно, сидів би за шкільною партою і потроху вчився читати, писати й рахувати, та в Недогадії про школу і не чули. А коли немає школи, то кому спаде на думку, що саме час відправляти кудись хлопця, щоб той учився читати, писати й рахувати. Джим і сам не брав це собі до голови і день у день розкошував. Пані Штоцкер міряла малого щомісяця. Ставила його босоніж коло одвірка на маленькій кухні й дивилася, наскільки він виріс. А тоді проводила риску на одвірку — і щоразу та піднімалася бодай на дрібку вище.

Пані Штоцкер тішилася, що малий росте. А хтось інший тим часом тривожився: король, який мав правувати країною й відповідав за добробут своїх підданих. Якось увечері він покликав машиніста Лукаса до себе в палац між двох вершин. Лукас увійшов, зняв картуза, витягнув з рота люльку й мовив:

— Доброго вечора, мій королю!

— Здоров був, дорогенький Лукасе, машиністе паротяжики! — відказав король, сидячи коло золотого телефону, і вказав рукою на порожній стілець.

— Прошу, сідай!

Лукас уместився.

audiotext

Кадр із мультсеріалу
«Джим Гудзик і машиніст
Лукас». Ляльковий театр
«Augsburger Puppenkiste»
(режисер Манфред Єннінг,
Німеччина, 1976–1977)

— Отож-бо, — звів голос король і кілька разів кахикнув. — Достоту, дорогенький Лукасе, не знаю, як тобі про це сказати. Проте сподіваюся, що ти й так усе зрозумієш.

Лукас мовчав.

Пригнічений вигляд короля його спантеличив.

Король ще раз кахикнув, скинув на Лукаса розгублений та сумний погляд і почав знову:

— Ти ж недаремно носиш голову на плечах, Лукасе.

— А що сталося? — спитав Лукас обережно. Король скинув свою корону, хукнув на неї, а тоді відполірував рукавом свого домашнього халата. Він хотів у такий спосіб вигадати час, адже почувався ні в сих ні в тих. Тоді знову рішуче посадив корону собі на голову, ще раз відкашлявся й мовив:

— Мій дорогий Лукасе, я оце довго снував думки і, врешті, надумав, що інакше діла не буде. Нам треба це зробити.

— Що нам треба зробити, Ваша Величносте? — спитав Лукас.

— Хіба я не сказав? — пробелькотів король розчаровано. — Мені здавалося, що я сказав.

— Ні, — заперечив Лукас. — Ви щойно сказали, що нам треба щось зробити.

Король замислено дивився перед собою. За якийсь час він здивовано похитав головою і мовив:

— Дивно, голову даю на відсіч, що це я сам сказав, ніби нам треба здихатися старої Емми.

Лукас не повірив своїм вухам, отож вирішив перепитати:

— То що нам треба зробити з Еммою?

— Треба її позбутися, — мовив король і серйозно кивнув. — Звісно, не зразу, проте якнайшвидше. Певна річ, я знаю, що немає нічого важчого, ніж отак узяти й відмовитися від Емми. Проте слід це зробити.

— Нізащо, Ваша Величносте! — рішуче кинув Лукас. — А крім того, навіщо?

— Бачиш-но, — мовив король спокійно, — Недогадія — невеличка країна; навіть надто маленька, порівняно з іншими країнами й континентами, скажімо, Німеччиною, Африкою чи Китаєм. Королеві, паротягові, машиністові паротяга і двом підданим місця, звісно, вистачить. Але варто з'явитися ще одному підданому...

— Але ж це тільки половина підданого, — завважив Лукас.

— Отож, отож, — відказав заклопотаний король, — та чи надовго? День у день хлопець росте. Я маю думати про майбутнє нашої країни, бо ж я — король. Недалеко той день, коли Джим Гудзик

стане повноправним підданим. І тоді хлопцеві закортить збудувати власний дім. Тепер скажи мені, будь ласка, де йому той будинок поставити? Місця в нас більше не лишилося, куди не кинься, всюди — самі колії. (...) Наша країна просто потерпає від перенаселення. Майже всі країни у світі потерпають од цього, проте Недогадії особливо не пощастило. У мене душа не на місці. Що нам робити?

— Звісно, я теж про це знаю, — мовив Лукас.

— Нам доведеться або відмовитися від Емми, або когось із нас вислати з острова, щойно Джим Гудзик дійде повних літ. Але ти — друг Джима, дорогий Лукасе. Як ти дивишся на те, щоб хлопець поїхав із Недогадії, коли виросте?

— Ніяк, — мовив Лукас сумно. — Але ж не можу я так просто залишитися без Емми. Що то за машиніст паротяжих без паротяжихи?

— Отож, — завважив король, — поміркуй-но над цим. Я знаю, що розуму тобі не позичати. У тебе є трохи часу, щоб усе зважити. Треба ухвалити рішення та й годі.

І він простягнув Лукасові руку, даючи машиністові зрозуміти, що авдієнція скінчилася.

Лукас устав, натягнув свого картуза й, похнюпившись, пішов з палацу. Король зітхнув, знову сів у свій фотель і обтер піт з лоба шовковим носовичком. Розмова дуже втомила правителя.

Лукас звільна пішов до своєї маленької станції, де на нього чекала паротяжиха Емма. Він постукав їй по товстому черевцю й дав кілька крапель оливи, без якої вона не могла жити. Тоді сів край перону і спер голову на руки. Це було в один із тих вечорів, коли круг острова лагідно плескалося море. Призахідне сонце дивилося на себе в неозоре океан-

Франц Тріпп. Ілюстрації до роману М. Енде «Джим Гудзик і машиніст Лукас». 2004 р.

ське люстро й мостило золотим промінням осяйну дорогу від обрїю до ніг машинїста.

Лукас дивився на цю дорогу, що вела ген-ген, у незнанї країни й континенти, ніхто не міг сказати куди. Він бачив, як поволї спускалося за обрїю сонце і помалу згасала світла дорїжка, аж зникла з-перед очей. Тут-таки залїзничник сумно кивнув і тихо мовив:

— Гаразд. Підемо вдвох.

З моря подув легкий вітерець і війнуло прохолодою. Лукас підвівся, підійшов до Емми й довго розглядав її. Емма, напевно, помітила: щось сталося. Не те щоб у паротягів була світла голова — навіщо б їм здався тоді машинїст!? — але вони мають дуже ніжну вдачу. І коли цієї митї Лукас тихо й печально прошепотїв їй:

— Моя гарненька стара Еммочко! — їй защемїло на душі, так що вона покинула пихкотїти й завмерла.

— Еммо, — мовив Лукас тихо геть чужим голосом, — менї несила розлучитися з тобою. Ні, ми залишимося вдвох. Завжди і всюди, на землі чи на небї — якщо туди взагалї можна потрапити.

Емма не розумїла нічого з того, що казав Лукас. Але вона дуже любила свого машинїста і просто не могла дивитися на те, як він сумує. Емма заходилася ревіти, так що серце краялося. Насилу Лукас її заспокоїв.

— Розумїєш, це через Джима, — мовив він заспокійливо. — Скоро він стане підданим на всї сто, і тоді для одного з нас не буде бїльше мїсця. А що підданий для країни важить бїльше за товстий старий паротяг, то король ухвалив, що тобі треба зникнути. Проте якщо не стане тебе, тоді маю зникнути і я, це ясно як Божий день. Чого я варт без тебе?

Емма глибоко вдихнула і вже хотїла було знову заревїти, коли раптом тоненький голосок спитав:

— Що трапилося?

Це озвався Джим Гудзик, який чекав Лукаса і врештї-решт загнув на тендерї з вугїллям. Щойно Лукас звїв голос до Емми, хлопчик прокинувся й мимоволї почув усе, про що вони говорили.

— Привїт, Джиме! — крикнув вражений Лукас. — Власне, тобі не конче було все це слухати. Але, як на мене, чому б тобі й не дїзнатись?! Авжеж, Емма і я, ми вдвох їдемо з острова. Назавжди. Так буде краще.

— Через мене? — спитав Джим налякано.

— Якщо придивитися пильнїше, — мовив Лукас, — то король таки має слухнїсть. Недогадїя справдї замала для нас усїх.

— То коли ж ви хочете їхати? — спитав Джим.

— Ліпше не відтягувати прощання, коли вже до цього дійшло, — серйозно мовив Лукас. — Гадаю, сьогодні ж увечері й поїдемо.

Джим на якусь хвилюку замислився. А тоді ні з того ні з сього рішуче кинув: «Я їду з вами».

— Але, Джиме! — заперечив Лукас. — Так не піде. Що скаже пані Штоцкер? Вона ж нікуди тебе не пустить!

— Краще її взагалі не чіпати, — відказав Джим. — Я напишу їй листа, де все поясню. І залишу його на столі в кухні. Коли вона знатиме, що я подався з тобою, то не надто цим перейматиметься.

— Не впевнений, — завважив Лукас і замислився. — До того ж ти не вмієш писати.

— А я намалюю листа, — вперся Джим.

Проте Лукас серйозно похитав головою:

— Ні, хлопче, я не можу тебе взяти з собою. З твого боку це люб'язно, і я б залюбки тебе прихопив. Але так не піде. Врешті-решт ти ще геть мацьопик, і нам з тобою тільки...

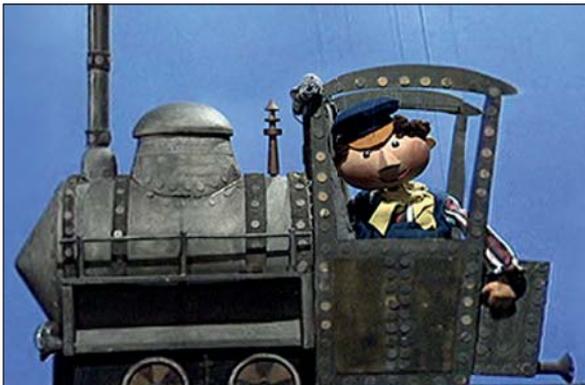
Він тримався щиро, та Джим раптом повернув до нього своє обличчя, і на ньому читалися рішучість і безпорадність водночас.

— Лукасе, — тихо мовив Джим, — навіщо ти таке кажеш? Побачиш, як я можу стати в пригоді.

— Воно-то так, — відказав Лукас, трохи збентежений, — певна річ, хлопець ти тямущий, а інколи це навіть добре, коли ти малий. Це вже щось...

Він закурив свою люльку і довгенько мовчки пахкав нею. Вже збирався було погодитися, проте наостанок вирішив перевірити хлопця:

— Подумай-но, Джиме! Еммі доводиться забиратися з острова, щоб звільнити тобі місце на майбутнє. А якщо ти надумав іти, то Емма могла б спокійнісінько лишитися. А заразом і я.

Кадр із мультсеріалу
«Джим Гудзик і машиніст
Лукас». Ляльковий театр
«Augsburger Puppenkiste»
(режисер Манфред Єннінг,
Німеччина, 1976–1977)

— Та де там, — мовив Джим із видом затятого впертюха, — я не залишу свого найкращого друга. Або ми залишимося на острові втрьох, або разом попливемо звідси геть. Коли вже нам не випадає тут лишатися, попливемо всі троє...

Лукас посміхнувся.

— Це справді люб'язно з твого боку, друзяко Джиме, — мовив він і поклав своєму другові руку на плече. — Боюся хіба, що це не сподобається королеві. Такого він точно не уявляв.

— Мені фіолетово, — кинув Джим. — Я все одно поїду з тобою.

Лукас знову на якусь хвилю замислився, а тоді пихнув люлькою, геть сховавшись у хмарці диму. Машиніст завше робив так, коли був зворушений. Він не любив, коли хтось завважував його такої миті, проте Джим знав його як облупленого.

— Гарзд! — почувся врешті голос Лукаса з хмарки диму. — Тоді чекаю тебе тут опівночі.

— Згода, — відказав Джим.

Вони потиснули одне одному руки, і Джим уже був рушив, коли Лукас ще раз озвався до нього:

— Джиме Гудзiku, — мовив він, і в його словах чулася урочистість, — ти справді найкласніший пацан, якого я лишень бачив у своєму житті.

Відтак він обернувся й хутко почимчикував геть. Джим подивився йому вслід і рушив додому. Лукасові слова засіли хлопцеві в пам'яті, й водночас він думав про те, як добре жилося йому в пані Штоцкер. Джим почувався щасливим і нещасним заразом. (...)

Завдяки кмітливості й сміливості, а також допомозі друзів (хлопчик Фін Пон, ніби-велетень пан Ци Бань, дракон Непомук), котрі трапилися дорогою, Лукас і Джим дісталися Драконового

Кадр із кінофільму
«Джим Гудзик і
машиніст Лукас»
(режисер Денніс
Ганзель, Німеччина,
2018)

міста. Як пізніше вони дізналися, пірати (Чортова Дюжина, або число 13, що означає щось жахливе) викрадали дітей і передавали їх у Драконове місто в школу пані Кутняк. Друзі знайшли Стару вулицю, 133, й зазирнули в щілинку через таємничі двері.

express

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТЬ ПЕРШИЙ,

у якому Джим і Лукас знайомляться з недоладійською школою

1. Які жахливі явища побачили герої в школі пані Кутняк?
2. Чому і як вони вирішили боротися з ними?

(...) Коли паротяжика опинилася в місті, у друзів аж голова пішла обертом: як знайти Стару вулицю в такому величезному місті? Адже не вилізеш із паротяжихи й не запитаєш у перехожого?! Залишалося тільки одне — їздити містом, доки випадково не натрапиш на цю Стару вулицю. Так можна було їздити годинами, але нічого іншого не залишалося, і друзі вирушили на пошуки. На щастя, їм пощастило. Доїхавши до найближчого перехрестя, Лукас обережно визирнув у щілинку й побачив на розі кам'яний стовп із покажчиком: *Стара вулиця*.

audiotext

Тепер треба було тільки уважно стежити за номерами, які були вирізьблені на стінах будинків.

Незабаром він помітив потрібний номер — 133.

— Ти боїшся, Джиме? — тихенько запитав Лукас. Джим на секунду замислився й згадав про ніби-велетня, а також про те, що багато чого лише здалеку здається страшним.

— Ні, Лукасе, не боюся, — рішуче сказав він. — Може, хіба що дрібку, — докинув він, аби бути вже геть чесним.

— Ну гаразд, тоді вперед! — скомандував Лукас.

— Уперед! — відгукнувся Джим.

Лукас обережно заїхав у гігантську браму. Вони опинилися в дуже просторому під'їзді, котрий за своїми розмірами чимсь нагадував вокзал. Потужні кручені сходи вели в якесь підхмар'я. Було зовсім незрозуміло, де вони закінчуються. Примарне світло слабко освітлювало цю величезну залу. І що дивно, у сходів не було жодної сходинки, вони плавно піднімалися вгору на зразок вулиці, що йде вгору. Треба сказати, що у всій Недоладії сходи були скасовані. З цілком зрозумілої причини: коли сходи великі,

маленьким драконам (тим, що на кшталт бабаків) на них не піднятися, а маленькі сходи, навпаки, ні до чого великим драконам (тим, що нагадують вантажні потяги). Ось чому в Недоладії відмовилися від сходів. До того ж сходи без сходинок виявлялися дуже зручними з одного погляду. Ними можна було легко з'їжджати вниз. Як із гірки. Що й продемонстрував друзям один дракон, який сів на свій покритий лускою хвіст, мов на полози, і зі свистом пронісся по гладенькій спіралі.

Відсутність сходинок була дуже доречною нашим мандрівникам. Адже звичайні сходи Еммі було б нізащо не здолати. А так вони могли спокійно собі котити як по рейках. Тож вони котилися й котилися без жодної перешкоди, поки нарешті не дісталися до третього поверху.

Перед першими дверима ліворуч вони пригальмували. Двері ці були такими величезними, що в них міг легко в'їхати двоповерховий автобус. Але, на жаль, двері ці, що являли собою потужну кам'яну плиту, були щільно закриті. Посередині красувався напис: «Пані Кутняк. Стукати тричі. Відвідувачів не приймаємо». А нижче була прироблена спеціальна кам'яна ручка, щоб стукати, — череп із затиснутим у зубах кільцем. Лукас тихенько прочитав Джиму напис.

— Постукаємо? — непевно запитав Джим. Лукас похитав головою. Дотримуючись обережності, він виглянув з віконця, щоб оцінити ситуацію. Переконавшись, що поблизу нікого немає, Лукас вискочив з паротяжухи й з усією силою вперся в кам'яні двері. Йому довелося неабияк попріти, щоб зрушити плиту з місця. Вийшла досить велика щілина. Упоравшись із дверима, Лукас швидко заплигнув назад.

— Краще не залишати тут Емму саму, — пошепки пояснив він Джиму й, смикнувши за важіль, заїхав просто у помешкання, намагаючись якнайменше шуміти. Проїхавши трошки, він знову виліз із кабіни, поставив плиту на місце й махнув Джиму, щоб той теж спускався.

— А хіба можна без дозволу входити в чужу квартиру, а ще й з паротяжухою? — боязко запитав Джим.

— На жаль, іншого виходу в нас немає, — тихо відказав Лукас. — Треба спочатку з'ясувати, що тут до чого.

Вони загнали Емму в куток і звеліли їй стояти тут, як те ягнятко. А самі крадьки пішли довгим темним коридором. Біля кожних дверей вони зупинялися й обережно заглядали в кімнати. Ніде ні душі. Ні людей, ні драконів. Усі меблі в кімнатах були

зроблені з каменю — кам'яні столи, крісла, дивани з кам'яними подушками. А на одній стіні навіть висів кам'яний годинник, моторошне цокання якого гучною луною озивалося в лиховісній тиші. Вікон у кімнатах не було, тільки високо під стелею темніли дірки, крізь які проникало слабке денне світло.

Коли друзі вже дісталися майже до кінця коридору, вони раптом почули чийсь противний верескливий голос, який долинав з останньої кімнати. Там хтось лаявся на всі заставки. Потім усе стихло. Джим і Лукас напружено прислухались. Якоїсь миті їм навіть здалося, що вони виразно розрізнили дитячий голосок. Друзі багатозначно переглянулися й кинулися до таємничих дверей. Коли вони зазирали в щілинку, то побачили величезну залу, в якій рядами стояли кам'яні парти. За ними сиділо з двадцять дітей із усього світу — малі індіанці й білошкіра малеча, ескімоси й смагляві карапузи в тюрбанах, а посеред зали стояла мила маленька дівчинка з двома чорними кісками й ніжним личком, які бувають у порцелянових мандалійських лялечок. Хто б сумнівався, що це і є принцеса Лі Ши, дочка мандалійського імператора. Всі діти були прикуті до парт залізними ланцюгами, і хоча сяк-так рухатися вони ще могли, про втечу годі було й думати. У кінці зали на стіні висіла величезна кам'яна дошка, а поруч стояла велика кафедра, завбільшки з одержну шафу, вирізана із цілого шматка граніту. За кафедрою сидів напрочуд потворний дракон. Він був, мабуть, більший за Емму, але не такий угодований, навіть, можна сказати, худий. Його витягнута морда, заросла густою щетиною, була до того ж вся всяяна бородавками.

Крізь скельця блискучих окулярів дивилися маленькі колючі очки. У лапі дракон тримав бамбукову палицю, якою він увесь час розмахував, зі свистом розрізаючи повітря. На довгій худій шиї виразно стримів борлак, а з хижої пащі стирчав єдиний зуб, надаючи драконячому пискові цілком мерзенного виразу. Сумнівів не залишалося: цей дракон не дракон, а дракониха — сама пані Кутняк.

Діти сиділи тихі та сумирні й боялися поворухнутися. Слухняно склавши руки на партах, вони дивилися переляканими оченятами на дракониху.

Франц Тріпп. Ілюстрація до роману М. Енде «Джим Гудзик і машиніст Лукас». 2004 р.

— Схоже на школу! — прошепотів Лукас Джиму на вухо.

— О Господи! — тихенько вигукнув Джим, який іще жодного разу не бачив школу. — Це так завжди в школах?

— Крий Боже! — спробував його заспокоїти Лукас. — Деякі школи бувають навіть нівроку. До того ж учителями там працюють не дракони, а цілком нормальні люди, серед яких іноді трапляються й башковиті.

— Ану цить! — раптом крикнула дракониха, а тоді як стукне палицею по своїй кафедрі. — Це хто там шепчеться?

Лукас і Джим притихли і втягнули голови в плечі. У класі запанувала гнітюча тиша.

Джим не міг відірвати очі від маленької принцеси. Гляне на неї, і аж серце тремтить — так вона йому сподобалася. Ще жодного разу в житті в нього не було такого, щоб хто-небудь йому так подобався. Звісно, про Лукаса тут не йдеться. Та й узагалі він — геть інша річ. Лукаса і красенем назвати було важко. А Лі Ши — справжня красуня! Така мила й така ніжна, тендітна, що Джиму відразу ж захотілося взяти її під свій захист. Від страху не залишилося й сліду. Джим твердо вирішив за всяку ціну звільнити Лі Ши!

Поблискуючи окулярами, дракониха проймала дітей мстивим оком і волала своїм верескливим противним голосом:

— То ви тааак! Не хоччете мені відповідатти! Ну начувайтесь! Дочекаєтеся ви в мене!

Борлак знову затанцював на худій шиї. І раптом чудовисько як заверещить:

— Скільки буде сссім на віссім? Ти, відповідай!

З місця відразу підхопився маленький індіанець, на якого дракониха вказала палицею. Геть малий, він мав років чотири-п'ять, не більше. Але хлопчина вже носив національний індійський убір з пір'я — цілих три пера білили на його чорній голівці. Мабуть, малий був сином вождя якого-небудь племені. Він розгублено дивився на пані Кутняк і, затинаючись, бурмотів:

— Сім на вісім буде... буде... Сім на вісім — це...

— Буде-буде, це-це! Завів своєї! — перебила його дракониха. — Ану хутко кажи!

— Сім на вісім буде двадцять, — стрілив маленький індіанець.

— Що? — засичала дракониха із глузуванням у голосі.

— Чи добре я почувлла, у тебе виходить двадцять?!

— Ой, ні! Тобто, я хотів сказати... буде п'ятнадцять! — геть уже заплутався малий.

— Доссить! — закричала дракониха, блискаючи оком на учня. — Отжжжже, не ззнаешшш? Ти найтупіший бевзь і найбільше ледащо з-поміж усіх дітей на світі! А за дурррррність і лінь слід карррррати! — Із цими словами дракониха підвелася й рушила до хлопчика. Вона наказала йому лягти на лаву і з неприхованою насолодою відшмагала його. Закінчивши езекуцію, задоволена дракониха із сопінням знову повернулася за кафедру. Очі в маленького індіанця були повні сліз. Але він не плакав. Адже індіанці, як відомо, дуже мужній народ.

Джим просто побілів од люті (наскільки це, звісно, було можливо при його чорній шкірі).

— Яка підлість! — процідив він крізь зуби. Лукас тільки кивнув у відповідь. Він не міг говорити й мовчки стояв, міцно стиснувши кулаки.

Дракониха обвела поглядом клас і знову засичала:

— Ссскільки буде сссім на вісім? Лі Шиши!

Джимові так і тьохнуло серце. Не можна допустити, щоб дракониха відшмагала Лі Ши! А питання ж таке складне! Вона нізачо на нього не відповість. Треба щось робити!

Але Джим забув, що Лі Ши все ж мандалійська дівчинка, а діти в Китаї вже із чотирьох років задачки лускають як горішки.

Принцеса підвелася.

— Сім на вісім буде п'ятдесят шість, — відповіла вона ніжним голоском, що нагадував щебет малюсінької пташки.

— Фффу! — злобливо фиркнула дракониха. Дівчинка не помилилася. — А ссскільки буде тринадцять мінус шшшшість?

— Тринадцять мінус шість буде сім, — голосно відповіла Лі Ши.

— Гляньте-но на неї! — задихаючись од люті, зарепетувала дракониха. — Ти що, гадаєш, ніби найрозумніша? Протівне, нахабне дівчисько! Корчить тут із себе казна-що! Ну постривай, зараз я тобі покажу! Ану ж бо, розкажуй мені таблицю множення на сім, і швидше!

— Сім на один — сім, — спокійно почала Лі Ши, виспівуючи, мов соловей. — Сім на два — чотирнадцять. Сім на три — двадцять один... — і так вона відторохтіла всю таблицю до кінця, жодного разу не збившись. Джим вухам своїм не вірив. Хто б міг подумати, що така протівна річ, як таблиця множення, може звучати так красиво. Дракониха теж слухала з увагою — надто вже їй хотілося піймати яку-небудь помилку. При цьому вона нервово постукувала своєю палицею. Цієї миті Лукас тихенько покликав Джима:

— Джиме!

— Що?

— Ти не боїшся?

— Та ні.

— Ну то добре. Слухай мене. Я знаю, що ми повинні робити. Ми дамо драконисі останній шанс самохіть відпустити всіх дітей. Якщо ж вона не погодиться, то доведеться застосовувати силу, хоча я терпіти не можу насильства.

— І як нам діяти? — запитав Джим.

— Підеш у клас і спробуєш із нею домовитися. Що сказати, вирішиш на місці. Я тобі довіряю, але головне, ні слова про мене й про Емму! Ми чекатимемо за дверима і, якщо знадобиться, допоможемо. Зрозумів?

— Зрозумів, — рішуче відповів Джим.

— Ну дуй! — тихенько сказав Лукас і заквапився до паротяжки, намагаючись якнайменше шуміти.

Тим часом Лі Ши встигла дійти до кінця таблиці множення. Вона жодного разу не збилася. Але саме це розлютило дракониху. Вона підскочила до Лі Ши, тицьнула її лапою в груди й заверещала:

— Баччч чого вигадала, бридке дівчисько! Жжжжодної помилки! Це спеціально, щоб мене позззлити! Задавака з твані кряка! Наххаба! Шоооо? Яааак? Відповідай, коли тебе питттають!

Принцеса мовчала. А що вона могла на це сказати?

— А скільки буде до трьох додати чотири? — насмішкувато спитала дракониха.

— Сім, — відказала Лі Ши.

Дракониха люто зиркнула:

— А коли я тобі скажжжжу, що віссім?

— Все одно сім, — мовила мала принцеса.

— Коли я кажжжжу тобі віссім, ззззначить вісссім, — прошепотіла дракониха. — Ззззрозуміло?!

— Ні, сім, — прошепотіла Лі Ши.

— Щооооо? — засичала драконша. — Як ти сссмієш мені сссуперечити! Ссссама знаю, що сссім. А тобі сссслід слухатися! Пострррривай-но! Ти зарррррозуміла й маррррррнолюбна. А за пиху й марносластво слід карррррати!

Дракониха саме зібралася відшмагати принцесу, як раптом пролунав чийсь дзвінкий сердитий голос:

— Хвилиночку, фрау Кутняк!

Дракониха здивовано обернулася й побачила маленького чорношкірого хлопчика, що стояв на порозі й безстрашно дивився на неї своїми блискучими очами.

— Не смійте чіпати Лі Ши, — твердим голосом сказав Джим.

— Ти, чорррний смердючий хробаку, — пророхкала драконша, геть ошелешена несподіваною появою Джима. — Звідки ти взагалі узявся й хто ти такий?

— Я Джим Гудзик, — спокійно відповів Джим. — Я прибув з Недогадії, щоб звільнити принцесу Лі Ши й інших дітей теж.

По рядах пробіг піднесений шепіт. Усі дивилися на Джима великими очима. Особливо сильне враження Джим справив на принцесу Лі Ши, якій дуже сподобалося, що маленький чорний хлопчик не побоявся виступити проти такого величезного чудовиська й розмовляв при цьому дуже спокійно й стримано.

Обурена дракониха відразу як заверещить:

— Тихо! Що це ви собі дозволяєте, хулігани невиховані!

Потім вона знову повернулася до Джима й запитала його таким елеєним голосом:

— Тебе що, Чорррртова Дюжжжина до мене послала, хлопче?

— Ні, — відказав Джим, — мене ніхто не посилав.

Колючим поглядом дракониха вп'ялася в Джима. Недобрі вогники спалахували в її очах.

— Шшщо це значить? — прошипіла драконша. — Ти шшщо, ссам до мене прийшшшов? Може, сскажешш, я тобі дуже подобаюся?

— Та ні, не надто, — чесно зізнався Джим. — Просто я хочу розкрити таємницю свого походження, і тут ви можете мені прислухатися.

— А чому ссссаме я? — запитала драконша, насторожившись.

— Бо на посилці, у якій я прибув у Недогадію, була написана адреса й одержувач — пані Кутняк або щось таке. А замість відправника стояла цифра тринадцять.

— Ах, он воно що! — видихнула дракониха, не приховуючи свого здивування, і зловтішна посмішка заграла на її щетинистій фізіономії. — Виходить, це ти й є, радіссть моя! Давненько я тебе вже чекаю!

У Джима мурашва по спині побігла, проте він опанував себе й чемно запитав:

— Не могли б ви мені сказати, хто мої батьки?

— Не тривожжжся, ззолотце моє, тобі це вже ні до чого знати. Ти мій!

— Я теж спочатку думав, що я ваш, — спокійно правив Джим далі, — але тепер тверррррдо знаю, що не маю до вас жжжжжодного стоссуунку.

— Але я тебе вже купила! І заплатила Чортовій Дюжині кругленьку суму! — проговорила дракониха з неприхованою зловтіхою.

— Це мене не стосується, я ж поклав повернутися до себе в Недогадію, — заявив Джим.

— Спррравді?! — вдаючи непідроблений подив, вигукнула дракониха з лукавою усмішкою. — І тобі не жжжжаль тітки? Навіщо так жжжжартувати зі мною? Ех ти, пустун який!

— Атож, я збираюся повернутися в Недогадію, — повторив Джим, — і хочу взяти із собою Лі Ши, звісно, разом з іншими дітьми.

— Ну, а що буде, якщо я не віддам тобі дітей? — поцікавилася драконша своїм досі медоточивим голосом.

— Вам доведеться це зробити, пані Кутняк! — відповів Джим і нишком подивився на Лі Ши, яка не зводила з нього очей.

Тут уже дракониха не витримала й вибухнула диким реготом.

— Ги-ги-ги! Го-го-го! — сміялася вона. — Ну й сміхота! Бачили такого дурня! Ха-ха-ха! Ще й сам до мене прийшов! Кхи-кхи-кхи!

— І чого це ви скалите зуби?! — сердито перервав її Джим. — Віддасте дітей по-доброму чи ні? Кажіть!

Дракониха вже просто падала від сміху.

— Ні, — крізь сміх сказала нарешті. — Ні, крабе ти смердючий! Дітей я не віддам ні за яку силу в світі!

Тут люта дракониха різко замовкла. Вона скинула на Джима холодним, твердим поглядом і прогарчала:

— Усі ці діти мої, тільки мої, розумієш? Ніхто на них не має права! Тільки я! Це я купила їх у Чоррррртової Дюжини! Я заплатила за них! І тепер вони моя власність.

— Але звідки Чортова Дюжина бере всіх цих дітей, яких ви купили? — запитав Джим, твердо дивлячись просто в очі драконисі.

— Мене це не стосується, — сердито відказала та.

— Зате мене стосується, пані Кутняк, — сміло продовжував Джим. — От, наприклад, принцесу Лі Ши просто вкрали!

Дракониха вже аж задихалася з люті. Вона біла хвостом по підлозі й верещала:

— Мене це не стосується! Вона моя! І ти мій! І ніколи ти не побачиш своєї батьківщини, дуррррню нещассний! Я тебе ніколи не відпушшшчу!

Із цими словами вона почала повільно наступати на Джима.

— Фрррр! Фррррр! Фррррр! — зафиркала вона. — Для початку я тебе гарно відшмагаю, ззолотце мое! Щоб ти трррримав свого поганого яззика за зззубами!

І дракониха спробувала вхопити лапою Джима, але той вислизнув. Вона лупила своєю палицею куди прийдеться, але Джим щоразу спритно ухилявся. Він вихором гасав по класу — по партах, по стільцях, по кафедрі. Дракониха переслідувала його по п'ятах, однак їй ніяк не вдавалося піймати меткого хлопчика. Це страшно злило її, і з люті вона навіть узялася червоно-зеленими плямами, а на тілі вискочили гулі й бородавки. Прямо скажемо, вигляд у драконихи був не надто апетитний.

Від швидкого бігу Джим зрештою вхекався. Він кашляв і хапав повітря ротом, адже дракониха невпинно плювалася вогнем і жбухала димом. Ну де ж Лукас? Де він подівся? Він-бо обіцяв разом із Еммою прийти на допомогу. У класі не було вже чим дихати від диму, і Джим мало що бачив, пробираючись крізь густу завісу. Цієї миті пролунав пронизливий свист — це була Емма. Дракониха обернулася й побачила крізь непроникну завісу, як на неї суне страшне чудовисько з вогненними очима. Це чудовисько було, щоправда, не надто вже велике, проте досить огрядне й міцне.

— Чого ви бажжжаєте? — завищала дракониха, вкрай роздратована. — Хто вам доззззволив?..

На півслові вона замовкла, бо Емма, мов ураган, налетіла на неї й із усього розмаху влупила буфером. Дракониха не попустила й скористалася своїми могутніми лапами та міцним лускатим хвостом. Зав'язалася жорстока сутичка не на життя, а на смерть.

Дракониха шаленіла — вона вила, верещала, фиркала, плювалася вогнем і димом і так одчайдушно насідала на Емму, що навіть важко було з упевненістю сказати, хто візьме гору. Але паротяжиха трималася по-молодецькому. Безстрашно кидалася вона на чудовисько, не забуваючи пускати якнайбільше вогню й диму. Від маскувального костюма Емми залишилося тільки жалюгідне лахміття. І тепер було видно, що це ніякий не дракон, а звичайнісінька паротяжиха.

Діти, які були прикуті ланцюгами до своїх парт і тому не могли втекти, з жахом стежили за тим, як на їх очах розгортається коло вуха завірюха. Коли ж вони розібрались, у чому річ, радості не було меж!

Франц Тріпп. Ілюстрація до роману М. Енде «Джим Гудзик і машиніст Лукас». 2004 р.

— Паротяг! — кричали вони на всі лади. — Хай живе паротяг!
Ура паротягу!

Цієї миті Емма приготувалася завдати останнього, вирішального удару. Вона розігналася — й з усієї сили як дасть драконисі в бік! Так, що та полетіла шкереберть і впала на підлогу, піднявши догори всі чотири лапи.

Лукас вискочив з кабіни й закричав:

— Мерщій, Джиме! Треба її зв'язати, перш ніж вона очуняється!

— Але чим? — запитав Джим, який досі не отямився від біганини по партах.

— Ось наші ланцюги! — закричав маленький індіанець схвильованим голосом. — Візьміть у неї ключ. Вона носить його на шиї!

Джим підскочив до драконихи й перекусив шнурок зубами. Потім швидко відімкнув замки на ланцюгах у тих дітей, які сиділи ближче до нього. Підійшовши до принцеси, він помітив, що вона почервоніла й зніяковіло відвернулася.

— Ця шельма вже приходить до тями! — закричав Лукас. — Давай швидше!

Одним ланцюгом вони міцно стягнули писок драконихи, щоб та вже не могла відкрити свою пащу. Потім зв'язали їй лапи.

— Ну все! — видихнув Лукас і задоволено витер піт із чола. Джим тим часом звільнив інших дітей.

— Найстрашніше тепер позаду! — кинув Лукас.

Відчувши смак свободи, діти в один голос прокричали голосне «ура». Всі нетямилися від радості. Вони сміялися, веселилися, кричали всі відразу. А найменші стрибали й плескали в долоні.

Лукас і Джим з посмішкою дивилися на всю цю метушню. Потім діти оточили своїх рятівників і навперебій їм дякували. Не обійшли увагою й Емму — діти і їй дякували за сміливість та зворушливо плескали паротяжиху по товстих боках. Знайшлися навіть такі прудкі хлопчачки, котрі, недовго думаючи, залізли на паротяжиху й вирішили самотійно її обдивитися. Розчулена фізіономія Емми світила повним блаженством.

Лукас вийшов у коридор і закрив кам'яні двері на важкий засув.

— Отже, так, друзі мої, — сказав він, повернувшись у клас. — Поки що нам ніщо більше не загрожує. Ми в безпеці. Час у нас ще є. Давайте обговоримо, як нам найкраще вибратися з цього похмурого Драконового міста. Через головну браму, боюся, ми не проскочимо. Це занадто небезпечно. По-перше, від маскувального костюма Емми залишилося саме ошмаття. По-друге,

ми просто всі не вліземо в кабінку. Стражники відразу нас помітять. Треба придумати щось інше.

Усі замислилися, проте ніхто нічого не придумав. Урешті озвався Джим.

— Лі Ши, а куди ти, цікаво, кинула тоді пляшечку із запискою? — запитав він, насупивши лоба.

— У річку, що починається у дворі нашого будинку, — відказала принцеса.

Лукас і Джим здивовано переглянулися, і Лукас вигукнув:

— То річка таки існує! Чого ж нам Непомук морочив голову?

— А можна глянути на цю річку? — поцікавився Джим.

— Звісно, — відповіла принцеса, — ходімо, я покажу вам, де це.

Вона повела друзів до іншої кімнати в протилежному кінці коридору. Там стояло двадцять маленьких кам'яних ліжечок. Це була спальня, у якій дракониха щовечора замикала дітей. Якщо підсунути якесь із ліжок до стіни й піднятися на нього, то далі можна дотягтися до дірки в стінці й визирнути назовні. І справді. Там, посеред двору, котрий мав дивну трикутну форму, проглядався величезний круглий колодязь із джерелом. Це джерело було так сильно, що вода дивовижного золтаво-жовтого кольору хлюпала через край кам'яного колодязя й текла, ховаючись десь у похмурих підземеллях будинку.

Задумливо дивилися Лукас і Джим на джерело, з якого брала свій початок Жовта ріка, — а що саме звідси витікала, ні в кого не викликало найменшого сумніву. Діти тим часом теж перебралися в спальню й тепер стояли мовчки, ставши кружка біля друзів.

— Якщо пляшка із запискою від Лі Ши дісталася Мандали, то хіба нам не випадає скористатися цим шляхом? — нерішуче спитав Джим.

Кадр із кінофільму
«Джим Гудзик і
машиніст Лукас»
(режисер Денніс
Ганзель, Німеччина,
2018)

Лукас вийняв люльку з рота.

— Дідько забирай, Джиме! — промурмотав він. — А це ідея! Ні, це навіть не ідея, а вже готовий план, причому план дуже сміливий! Це буде подорож у незвідане!

Лукас зажмурився й, задоволений, запихкав своєю люлькою.

— Але ж я не вмю плавати, — жалібно проскиглила якась маленька дівчинка.

Лукас посміхнувся:

— Пусте, мила панночко. Зате в нас є чудовий пароплав. Наша товстунка Емма плаває не гірше за лебедя. Щоправда, нам незле було б дістати десь смоли або дьогтю, аби зацуркувати всі щілини.

Але це виявилось геть просто — як-не-як, дьогтю в драконихи вистачало. Від бочок із дьогтем у комірці було не пропхатися. Друзі змогли переконатися в цьому на власні очі. Бо ж дьоготь і смола — головні продукти харчування жителів Недоладії.

— Отже, так, друзі, — сказав Лукас, — найкраще дочекатися, доки спуститься ніч. У темряві ми попливемо вниз за водою, а завтра вже будемо далеко, і — шукай вітру в полі!

Діти радісно пристали на такий план.

— Гаразд, — правив далі Лукас. — Тепер найрозумніше було б трохи перепочити, треба поспати про запас. Згода?

Ніхто не заперечував. Задля надійності Джим іще замкнув класну кімнату, в якій Емма сторожила зв'язану дракониху. Потім усі якнайзручніше влаштувалися, наскільки це, звісно, було можливо, на своїх кам'яних постелях, і мало-помалу їх узяв сон. Тільки Лукас залишився сидіти в кутку спальні на величезному кам'яному кріслі. Він курих свою люльку й охороняв дитячі сни.

Маленькому індіанцеві снився його рідний вігвам і його дідусь, вождь Білий Орел, який дасть йому нову пір'їну. А кришеня-ескі-

Кадр із мультсеріалу
«Джим Гудзик і машиніст
Лукас». Ляльковий театр
«Augsburger Puppenkiste»
(режисер Манфред Єннінг,
Німеччина, 1976–1977)

мос снів круглим будинком зі снігу, над яким міниться в небі північне сяйво. А ще йому снилася його сивоволоса тіточка Улуболо, що простягає йому горнятко гарячого риб'ячого жиру. А маленька дівчинка з Голландії залітала у снах в нескінченні тюльпанові поля, посередині яких стояв маленький біленький будиночок її батьків, а в його дворі лежало кружало сиру завбільшки з ціле жорно. Ну а принцеса гуляла уві сні разом зі своїм татом по порцелянових містках. Джим Гудзик уві сні ніби знову опинився в рідній Недогадії. Він сидів на кухні в будиночку пані Штоцкер. Сонце світило у віконце, а він оповідав їй про свої пригоди. Поруч сиділа принцеса Лі Ши й теж із замилюванням слухала хлопця.

Усім снилося щось своє, рідне. Тим часом поволі сутеніло. Година відплиття наближалася. (...)

Джим, Лукас, Емма і всі діти, яких вони звільнили, вирушили додому. Ще й дракониху із собою забрали, прив'язавши її ланцюгами за зуб. Вони довго пливли по Жовтій річці, доки дісталися Мандали. Принцеса Лі Ши так зраділа, коли побачила рідну країну, що навіть поцілувала Джима. У столиці Мандали, місті Пінь, на принцесу Лі Ши з нетерпінням чекав її батько — імператор Пунь Джин. А дракониха пані Кутняк мала свою таємницю. Було таке пророцтво: «Хто переможе дракона, але при цьому його не вб'є, той допоможе драконові перевтілитись. Адже злий... не буває щасливим». Дракониха, яку перемогли, але не вбили Джим Гудзик і машиніст Лукас, мала заснути на цілий рік і перетворитися на Золотого Дракона Мудрості. Але перед тим як заснути, дракониха могла виконати одне бажання. Як ви думаєте, що забажали Лукас і Джим? Звісно, повернутися в Недогадію! На свою милу батьківщину — Луммерланд! Дракониха порадила героям знайти плавучий острів, притягти його до своєї країни й причепити кораловими паростками. Так Недогадія стане значно більшою, і всім вистачить там місця для життя. Герої так і зробили. Удома на них усі чекали з нетерпінням.

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТЬ СЬОМИЙ,

у якому справляються заручини, Джим одержує несподіваний подарунок, а відтак закінчується ця книжка

1. Які приємні події сталися в житті героїв?
2. Яка атмосфера панувала в Недогадії?

За кілька днів, гарного сонячного ранку, близько сьомої години, пані Штоцкер вийшла на поріг своєї крамнички, що її вона тільки-но відчинила. Пан Неталан цієї миті саме висунувся у віконце, щоб подивитися, брати йому з собою сьогодні парасольку чи ні.

І раптом вони обоє побачили, що на хвилях у недогадійській гавані гоїдається величезний гарний корабель.

— Що це за дивний корабель? — поцікавилася пані Штоцкер. — Поштовий корабель значно менший... (...) Що воно таке?

— На жаль, я не можу вам нічого пояснити, найдорожча пані Штоцкер, бо й сам нічого не розумію, — відказав пан Неталан. — Гляньте-но, у них цілий острів на буксирі! Страхіття! Напевно, це мисливці за островами! Невже вони важать на нашу Недогадію?!

— Ви гадаєте? — непевно запитала пані Штоцкер. — І як нам бути?

Але не встиг пан Неталан відповісти на це питання, як з корабля пролунав чийсь радісний крик, і ось уже Джим, ризикуючи скрутити собі в'язи, зістрибнув просто на берег, не чекаючи, поки матроси спустять трап.

— Пані Штоцкер! — крикнув він.

— Джиме! — вигукнула пані Штоцкер.

Вони кинулися одне одному в обійми й розцілувалися. Зрозуміло, що тривало це не одну хвилину. Тим часом Лукас, Лі Шита імператор і собі зійшли на берег, а слідом за ними матроси обережно спустили Емму й поставили на рейки, які вже встигли зарости травою й мохом. На грудях в Емми виблискував золотий орден із блакитною стрічкою, а сама вона від хвилювання тихенько посвистувала. Коли пан Неталан, який буквально остовпів з несподіванки, нарешті усвідомив, хто до нього приїхав, він прожогом метнувся в палац і заходився лупити в двері.

— Ну, йду, йду! Що там сталося? — почувся голос короля Альфонса За Чверть Дванадцятого, котрий тільки-но продер очі, проте достеменно не прокинувся і тепер, невдоволено белькотячи собі щось під ніс, спускався східцями, щоб відчинити двері.

— Ваша Величносте! — закричав не своїм голосом пан Неталан, котрий задихався від швидкого бігу. — Я покійно перепрошую, але справа надто важлива! Машиніст Лукас щойно повернувся, і Джим Гудзик, а з ними маленька дівчинка і поважний пан, дуже шляхетний на вигляд. А ще там...там корабель, а на буксирі — острів...

Але договорити пан Неталан не встиг, адже цієї миті двері палацу з тріском розчинилися і на вулицю стрілою вилетів король.

Він вибіг у самій нічній сорочці, намагаючись на ходу натягнути на себе червоний оксамитовий халат. Щоправда, корону, хоч у поспіху, він усе ж на голову насунув.

— Де вони? — схвильовано запитав король, який забув свої окуляри.

— Хвилинку, Ваша Величносте! — прошепотів пан Неталан. — Хіба Вам личить зустрічати людей у такому вигляді?

І він допоміг королеві як слід надягти халат, після чого вони разом побігли в гавань. Дорогою король примудрився посіяти свого картатого капця, так що він прибіг, стрибаючи на одній нозі. Що тут почалося! Вітання, рукостискання й нескінченні обійми! Лукас представив один одному імператора мандалійського й короля Альфонса За Чверть Дванадцятого. Джим познайомив короля з Лі Ши, ну а коли вже всі перевітались і перецілувались, то вирушили снідати до пані Штоцкер. Звісно, в маленькій кухні було тіснувато, й гості сиділи, мов оселедці в бочці. Проте коли всі щасливі — а в Недогадії цього ранку не було ні однієї нещасної або сумної людини, — то, як мовиться, воно хоч і тісно, та затишно.

— Де ж ви пропадали? — запитала пані Штоцкер, розливаючи каву в горнятка. — Мені кортить знати! Напевно, стільки всього побачили! Хто така пані Кутняк? Вона гарна? А чому вона не приїхала з вами? Ну, кажіть!

— Атож, розпочинайте! — підхопив пан Неталан і король Альфонс За Чверть Дванадцятий.

— Зачекайте! — боронився од запитань Лукас. — На все свій час. Звісно, ми розкажемо.

— Еге ж, — сказав Джим, — ось поснідаємо, тоді покажемо вам острів, який ми притягли із собою.

Кадр із кінофільму
«Джим Гудзик і
машиніст Лукас»
(режисер Денніс
Ганзель, Німеччина,
2018)

Сніданок скінчився швидко, бо від хвилювання ні в кого не було апетиту. Дорогою в гавань пані Штоцкер нахилилася до Лукаса й тихенько сказала:

— У мене таке відчуття, що Джим неабияк подорослішав.

— Воно й не дивно, — відказав Лукас. — Від таких пригод ще й як подорослішаєш.

Матроси тим часом поставили новий острів на якір і припнули його сталевими тросами до Недогадії, так що можна було легко перестрибнути з одного берега на інший. Звичайно ж, вони не забули про те, що їм казав Лукас, — отож, перш ніж чіпляти за острівець, вони посадили на дні під ним паростки коралових дерев, як загадувала дракониха. За кілька років, пояснив їм Лукас, із цих паростків виростуть справжні високі коралові дерева, які підпиратимуть острів знизу, і він стане так само міцним, як і Недогадія.

Під проводом Джима вся компанія ступила на нову землю й хвильку перейшлась острівцем. Звісно, місця було малувато, зате вигляд усе тут мало дуже симпатичний.

— Чудове вирішення проблеми! — вигукнув король Альфонс За Чверть Дванадцятий. — Хто б міг подумати! Тепер мені не треба сушити собі голову! Вперше за стільки часу я нарешті спатиму із спокійною душею.

А коли Джим повідомив, що поклав назвати острів Ново-Недогадією, радість короля хлюпнула через край. Почервонівши від гордості, він сказав:

— У майбутньому мене величатимуть «королем З'єданого королівства Недогадії та Ново-Недогадії»!

Дорогою до будинку пані Штоцкер король Альфонс За Чверть Дванадцятий відвів убік мандальського імператора й запропонував йому встановити телефонний зв'язок між Пінем, столицею Мандали, і Недогадією. Імператорові припала до душі ця ідея, бо так вони зможуть запросто базикати телефоном скільки завгодно. Він вирушив до капітана корабля й велів йому плисти в Мандалу, а поворотом у Недогадію прокласти по морю телефонний кабель. Корабель негайно ж вплив у море, а

Франц Тріпп. Ілюстрація до роману М. Енде «Джим Гудзик і машиніст Лукас». 2004 р.

імператор повернувся на кухню пані Штоцкер, де все товариство зібралось навколо Джима й Лукаса і з цікавістю слухало, як вони переповідають свої пригоди. (...)

За тиждень корабель повернувся назад. Матроси, як їм і було наказано, протягнули по дну телефонний кабель. (...) Імператор вирішив перевірити, як працює зв'язок, і для початку подзвонив Фін Пону, щоб дізнатися, чи все гаразд у Мандалі.

— Так, усе добре, — заспокоїв його Фін Пон.

Потім усі вирішували, коли справляти заручини принцеси Лі Ши і Джима. Вирішено було відсвяткувати їх за місяць. А поки що пані Штоцкер вечорами щось кроїла й шила, готувала дітям якийсь сюрприз. Адже нічого вона так не любила, як шити. (...)

(...) Ось промайнув місяць. Настав день заручин. Спочатку діти одержали подарунки, котрі приготувала їм пані Штоцкер. Джиму вона пошила блакитний комбінезон машиніста — точнісінько такий, як у Лукаса, хіба що менший. Ну й, звичайно, до нього додавався справжній кашкет. Для маленької принцеси вона пошила чудесну весільну сукню з довгим шовковим шлейфом і фатою. Ясна річ, хлопець і дівчина відразу натягнули свої обновки. (...)

Король Альфонс За Чверть Дванадцятий од імені всього З'єданого королівства Недогадії й Ново-Недогадії оголосив, що Джима Гудзика і принцесу Лі Ши заручено. Піддані заходилися кидати в повітря капелюхи, а мандалійський імператор закричав на все горло:

— Ура молодим! Ура! Ура!

А матроси набили велику гармату, що її вони привезли з Мандалі, і випалили в небо. Вся команда висипала на облавок, аби привітати нареченого й наречену. Вони радісно кричали, махали їм руками, сміялися. Тим часом Джим і Лі Ши, взявшись за руки, врочисто проходили землею З'єданого королівства. Свято тривало цілий день. Увечері молодят прийшов привітати пан Неталан. Усі були задоволені й веселі. Хіба що Лукас, здавалося, чекав на щось більше.

Франц Тріпп. Ілюстрація до роману М. Енде «Джим Гудзик і машиніст Лукас». 2004 р.

Коли стемніло, по всій Недогадії й Ново-Недогадії спалахнули сотні ліхтариків. А потім зійшов місяць. Море цього дня було спокійним, отож усі строкаті вогники відбивалися на його поверхні. Незабутнє, казкове видовище.

Пані Штоцкер з такої нагоди постаралася на славу й, крім звичайного ванільного морозива та святкового сунічного, приготувала ще й шоколадне. Усі визнали, що морозиво пані Штоцкер найсмачніше на світі. (...)

Джим саме гуляв берегом, вирішивши в тиші помилуватися ілюмінацією. Аж раптом чиясь рука лягла йому на плече. Він обернувся. Це був Лукас.

— Ходімо зі мною, Джиме, — таємниче прошепотів Лукас.

— А що таке? — спитав Джим.

— Ти давненько хотів мати свій паротяг. А тепер уже маєш і потрібний однострій, — посміхнувся машиніст.

Джимове серце тьохнуло. (...) Він чув тільки, як пихкала Емма. Аж ось ніби... А може, йому тільки привиділося? Ні, точно! Невже хтось тихенько сопе поряд? Аж тут пролунав якийсь боязкий, тоненький свисток! Джим здивовано глянув на Лукаса. Той, і далі посміхаючись, кивнув і підвів Джима до тендера Емми. Джим зазирнув усередину й побачив крихітний паротяжчик, який дивився на нього величезними наївними дитячими оченятами. Він старанно чмихкотів, тож у нього виходили справжні маленькі клуби. Схоже було, що це гарний паротяжчик, адже малий щосили намагався як слід триматися на коліщатках і навіть силкувався самотужки під'їхати до Джима, хоча дорогою раз по разу падав. Але це аж ніяк не вибивало його з колії.

Джим погладив карапуза.

— Це синок нашої Емми? — спитав хлопець тихо. (...)

Кадр із кінофільму
«Джим Гудзик і
машиніст Лукас»
(режисер Денніс
Ганзель, Німеччина,
2018)

— Атож, — відказав Лукас. — Я знав, що ти мрієш про свій паротяг. Хотів тобі зробити сюрприз, тож і не говорив.

— То це тепер мій паротяг? — задихаючись від щастя, закричав Джим.

— Ну а чий іще? — відказав Лукас. — Як же назвати малого? Трохи подумавши, Джим мовив:

— Може, Августом?

— А що, гарне ім'я для паротяга, — погодився Лукас і шепнув: — Знаєш, давай поки що його залишимо в тендері. З Еммою йому буде спокійніше.

Джим обережно поставив Густика назад у тендер, а потім разом із Лукасом повернувся до товариства й розповів, що йому тільки-но подарували.

Всім закортіло глянути на малого, і він викликав бурю захвату. Але карапуз це не обходило, бо він на той момент уже спав і солодко смоктав свою соску.

За кілька днів імператор мандалійський разом із принцесою Лі Ши вирушили у зворотну путь — адже принцеса, ясна річ, поки що залишалася жити в батька. До того ж вона мріяла, що вчитиметься в школі, — у звичайній справжній школі, а не в драконячій. А в Недогадії, як відомо, школи не було. Але дітям ніщо не заважатиме частенько бачитися, бо корабель робитиме регулярні рейси між Мандалою і Недогадією. Ну й, крім усього іншого, вони зможуть скористатися телефоном, якщо тільки, звісно, король Альфонс За Чверть Дванадцятий сам у цей момент не «висітиме на слухавці». Цілком зрозуміло, що її він підніматиме часто — як-не-як між двома країнами існуватимуть дипломатичні відносини.

І знову в Недогадії почалося звичайне мирне життя. Пан Неталан у плащі й з парасолькою під пахвою прогулювався по острову.

express

Кадр із кінофільму
«Джим Гудзик і
машиніст Лукас»
(режисер Денніс
Ганзель, Німеччина,
2018)

Лукас їздив на своїй паротяжисі звивистими коліями з одного кінця острова на інший. І час від часу вони співали на два голоси — звучало нівроку, надто в тунелях, адже там їм підспівувала луна.

Джим здебільшого займався своїм Августом, і йому було вже ніколи дражнити пана Неталана або спускатися з гори на своїх «яблучках». Потихеньку він дорослішав.

Погожої пори Лукас і Джим полюбляли посидіти ввечері на березі. Призахідне сонце відбивалося у водах безкрайнього океану, а його світло лягало блискучою золотавою доріжкою, котра тягнулась, іскриста й осяйна, аж від обрію і влягалася під ноги нашим друзям. А вони переносилися поглядом на цю доріжку і далі — ген-ген, до загадкових країн і земель, хтозна куди. (...)

І вони серйозно замислювалися над тим, що час їм, мабуть, знову рушати в дорогу. Бо ж слід розгадати стільки загадок... (...)

(Переклад Ігоря Андрущенка)

CLASSROOM

Усно

1. Чому Лукас, Джим і Емма мали полишити Недогадію? Як вони в цій непростій ситуації піклувалися одне про одного? Наведіть цитати.
2. Які пригоди сталися з героями в Недоладії?
3. Як пані Кутняк ставилася до дітей?
4. Знайдіть і виразно прочитайте портрети персонажів: 1) драконихи; 2) принцеси Лі Ши; 3) Джима Гудзика; 4) дітей у школі пані Кутняк; 5) паротяжихи Емми; 6) маленького паротяжчика Августа. Визначте деталі їхньої зовнішності й характерів.

Аналіз та інтерпретація

5. Які якості характеру допомогли Джимові Гудзику і машиністові Лукасу здолати випробування?
6. Визначте елементи казки у творі «Джим Гудзик і машиніст Лукас».

Письмово

7. Напишіть твір-роздум на тему «Дружба і єдність — запорука перемоги» (за твором «Джим Гудзик і машиніст Лукас»).

Цифрові технології

8. У Міхаеля Енде є сторінка у фейсбуці (Michael Ende), яку ведуть його шанувальники. Ознайомтеся із цією сторінкою, знайдіть 1—2 цікаві факти про митця. Напишіть у коментарях враження про його книжку або створіть пост про неї.

Дослідження

9. Дослідіть маршрут мандрівки Джима Ґудзика, машиніста Лукаса й Емми. Намалюйте карту їхньої подорожі.

Ваша творчість

10. Джим Ґудзик не вмів писати, але міг малювати листи своїй мамі. Намалюйте 2—3 листи від імені Джима пані Штоцкер. Про які пригоди він би їй розповів у листах? Прокоментуйте.

Проект

11. У книжці «Джим Ґудзик і машиніст Лукас» ідеться не лише про казкові пригоди героїв, а й про серйозні проблеми світу, що постали після Другої світової війни. Міхаель Енде у своїй книжці бореться проти расизму, ксенофобії, нацизму, захищаючи толерантність, гуманізм і мир на землі. З'ясуйте значення цих термінів і підготуйте проект на тему «Які ідеї Міхаеля Енде корисні для сучасності?».

У команді

12. Робота в групах. Який вигляд мають персонажі твору «Джим Ґудзик і машиніст Лукас»? Попрацюйте в групах: знайдіть в інтернеті (на підставі ілюстрацій, мультфільмів, фільмів, лялькових вистав тощо) зображення героїв та героїнь твору. Які із цих портретів вам найбільше сподобалися? Чому?

Життєві ситуації

13. Чому метод пані Кутняк — насильство — неприпустимий в освіті?

Перевірте себе

[https://academia-nikolenko-6klas.com.ua/
check-yourself/](https://academia-nikolenko-6klas.com.ua/check-yourself/)

4

<https://academia-nikolenko-6klas.com.ua>

Барви світової поезії

Мацуо Басьо (1644–1694)

Щастя приходять до тих,
хто любить красу.

Японське прислів'я

У японців заведено спочатку називати прізвище, а потім ім'я людини. Тому *Мацуо* — прізвище поета, який народився 1644 р. в м. Іґа-Уено (нині Іґа) на острові Хонсю (Японія). Хлопчиком дали ім'я Дзінсітіро, а коли він досяг повноліття, стали називати Мунефуса. Наприкінці життя один із його учнів, син багатого торговця, умовив батька подарувати вчителеві невелику хатинку біля озера в передмісті Едо (стара назва Токіо) — Фукаґава. Посадивши біля хижки бананові дерева і назвавши її Басьо-ан («Бананова хатинка»), поет узяв собі відповідний псевдонім — *Басьо*.

У другій половині XVII ст. в Японії стихли війни, почали розвиватися наука, ремесла та мистецтво. Колишні воїни (самураї) стали заробляти на життя не мечами, а мирними справами. Отож батько і старший брат Мунефуси, самураї за походженням, викладали каліграфію. А Мацуо Басьо дуже любив створювати вірші.

Музей Мацуо Басьо. Токіо (Японія).
Сучасне фото

Музей Мацуо Басьо. Токіо (Японія).
Сучасне фото

Він залюбки словом описував усе, що бачили його очі, — гори, озеро, птахів, дерева, квіти тощо. У пошуках нових вражень багато мандрував. Мацуо Басьо надав довершеності давньому жанру японської поезії — хайку.

● Теорія літератури

Хайку — традиційний жанр японської поезії; неримований вірш із трьох рядків: у першому — 5 складів, у другому — 7, у третьому — 5.

Характерні ознаки хайку

1. Стислість.
2. Зв'язок життя і станів людини з природою.
3. Оспівування краси природних і повсякденних речей.
4. Прийоми малювання словом (фіксація миттєвих вражень, зорові та звукові образи).
5. Філософський зміст.
6. Підтекст (прихований смисл за тим, що є зовні).
7. Юген — художній прийом (натяки).

Мацуо Басьо — поет-філософ

Значний вплив на творчість Мацуо Басьо справила філософія дзен. Цей напрям буддизму (давнє релігійно-філософське вчення, засноване на вірі в Будду й духовне пробудження людини) поширений у Японії, Китаї та інших країнах. Храми та статуї на честь Будди споруджено по всій Японії.

Храм на честь Мацуо Басьо в музеї митця. Токіо (Японія). Сучасні фото

Символом Будди вважають квітку лотоса. Філософії дзен притаманні внутрішнє самоспостереження, надання переваги духовному життю, пошук «просвітлення», що може відкрити розуміння всього суцього. У своїй поезії Мацуо Басьо прагнув розкрити глибинну сутність речей і явищ. Тому його не випадково називають поетом-філософом.

presentation

Уявлення про красу в Україні та в Японії

У кожного народу є свої уявлення про красу. Ми, українці, як й інші мешканці Європи, любимо правильні, гармонійні форми. Таке прагнення ідеалу походить із часів античності, тобто з часів існування Давньої Греції і Давнього Риму, які дали початок європейській культурі. А в Японії, що розташована в Азії, панують інші уявлення про красу. Японці вважають красивими природні, неправильні форми. Тому японські сади, де панує дика природа, дуже відрізняються від європейських, у яких усе підпорядковане чітким лініям і єдиному задуму. У Японії садом називають не лише дерева й кущі, а навіть каміння, наприклад знаменитий Сад каміння (Рьоандзі). А ще японці люблять старі речі, які мають свої історії, а також усе швидкоплинне — неповторні миті життя. Тому вони годинами милуються пелюстками сакури, цвітінням півоній, ірисів тощо. Навіть політ бджоли чи стрибок жабки викликають у них захоплення. Для японців не існує принадних чи непринадних рослин або тварин. Тому проста квітка чорто-

Пам'ятник Мацуо Басьо в музеї митця.
Токіо (Японія). Сучасне фото

Японські дівчата. Сучасне фото

полоху, ящірка чи комаха — увесь природний світ, згідно з їхніми уявленнями, є проявом краси. Українців і японців єднає любов до природи, хоча сприймаємо її по-різному.

ХАЙКУ

У японській поезії використовують «сезонні слова», що відповідають порам року. Знайдіть їх у хайку Мацуо Басьо. Які душевні стани (емоції, почуття) відтворюють картини природи в його віршах?

***

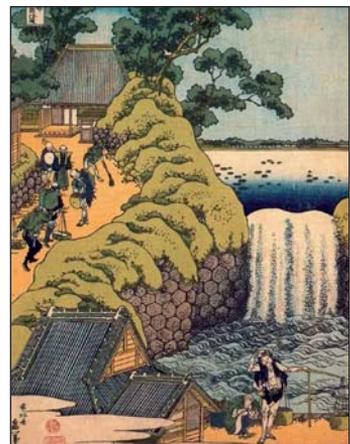
Як шумить-гуде банан,
як у кадуб капа дощ, —
чую цілу ніч.

***

Оттакий я єсть:
глянь на росяні дзвонки —
то й сніданок весь.

***

Пуцу коня вбрід —
полегесеньку впишусь
в літній краєвид.

Кацусіка Хокусай.
Водоспад Тота Аой-га-Ока.
1830 р.

***

В мандрах весь і вмру...
Вітер в душу наганя
холод і журу.

***

Чужина чужа —
знов мандрую у світи...
Мжить осіння мжа.

***

Мандрівник — і все:
це тепер моє ім'я.
Йде осінній дощ.

***

На голій гілці
самотній ворон тихо старіє.
Осінній вечір.

***

Чом так постарів
я цієї осені?
Птиці, хмари.
(Переклад Миколи Лукаша)

Кацусіка Хокусай. Храм
Каннон біля водоспаду
Кійо. 1833 р.

Утаґава Хіросіґе. Річка
Суміда крізь гілки квітучої
вишні. 1856–1858 рр.

videotext

***

Перед вродою квітів
соромно стало місяцю —
сховався за хмаркою.

***

Вище від жайворонка
відпочиваю в небі, —
гірський перевал!

***

І зимування — свято,
якщо у твоєму серці
квітуча слива!
(Переклад Геннадія Туркова)

videotext

Кацусіка Хокусай. Легкий вітерець у погожий день (Червона Фудзі). Прибл. 1830–1833 рр.

Кацусіка Хокусай. Велика хвиля в Канагаві, 1823–1831 рр.

***
Туман і мряка
застять Фудзіяму,
а все одно — не відвести очей!

***
Мій капелюше плетений, вперед!
Ти справжню сакуру
у Йосіно побачиш!

***
У той же день, що й Будда,
народилось
на Божий світ маленьке оленя!
(Переклад Івана Бондаренка)

videotext

Різновиди краси в Японії

У Японії існують особливі поняття на позначення того, що ми називаємо красивим. «Сабі» означає красу давнини, те, що має відбиток часу. «Вабі» — це принадливість буденного, звичайного. «Шібуй» — краса, у якій поєднуються природність і стримана вишуканість.

Японці цінують «неяскраву красу», тобто не таку, що «кричить» про себе яскравими кольорами чи незвичайними ефектами, а немовби приховану всередині, непоказну. Японська поезія сповнена натяків та іносказань. Цей прийом називають «юґен».

express

Токіо (Японія). Сучасне фото

Японський сад. Токіо (Японія).
Сучасне фото

CLASSROOM

Усно

1. Виразно прочитайте один із віршів Мацуо Басьо. Яка картина виникла у вашій уяві? Які емоції та почуття нав'яв вірш?
2. Назвіть образи природи в поезії Мацуо Басьо. Розкрийте зміст 1—2 образів.
3. Наведіть приклади японських різновидів краси у віршах митця.

Аналіз та інтерпретація

4. У чому полягає своєрідність японської поезії? Чим вона відрізняється від української?
5. Розкрийте ознаки хайку на прикладі вірша (за вибором) Мацуо Басьо.

Письмово

6. Самостійно складіть 2—3 хайку, дотримуючись особливостей цього жанру. Створіть малюнки до власних віршів.

Цифрові технології

7. За допомогою інтернету знайдіть інформацію про японські свята, пов'язані з милуванням природою. Підготуйте розповідь у супроводі світлин.

Дослідження

8. Дослідіть власні назви у віршах Мацуо Басьо. Розкрийте їхнє значення. Знайдіть інформацію про них, доберіть світлини.

Ваша творчість

9. Японці дуже люблять листівки, нерідко виготовляють їх власноруч, прикрашають засушеними рослинами, аплікаціями, малюнками тощо. Створіть листівку для близької людини в японському стилі з використанням хайку Мацуо Басьо або власним хайку.

Проект

10. Підготуйте проект на тему «Традиційні національні образи українців і японців». Що означають ці образи для кожного народу в контексті історії та культури? Доберіть ілюстрації або світлини.

У команді

11. Командна гра «Що ми знаємо про Японію?». Об'єднайтеся у дві команди і підготуйте по 10 запитань для іншої команди за темами: 1) географічне розташування; 2) клімат; 3) їжа; 4) помешкання; 5) національне вбрання; 6) освіта; 7) технології; 8) природа; 9) традиції; 10) література. Команди мають обмінятися запитаннями й відповідями.

Життєві ситуації

12. Як краса впливає на людей, на їхню поведінку та внутрішній стан?
13. Чи можуть люди, які цінують красу, вчинити погано щодо інших осіб, природи? Аргументуйте.
14. Які місця Японії вам би хотілося відвідати? Що б ви розповіли японцям про Україну?

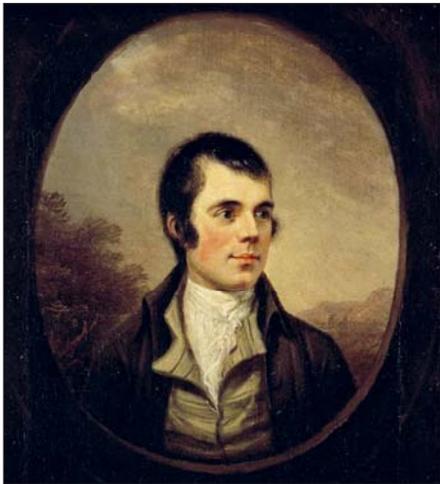
Перевірте себе

[https://academia-nikolenko-6klas.com.ua/
check-yourself/](https://academia-nikolenko-6klas.com.ua/check-yourself/)

Роберт Бернс (1759–1796)

Спогадаймо давню давнину,
Спогадаймо повість незабутню
Про далеку вільную країну,
Про стару Шотландію славутню...

Леся Українка

Минуле Шотландії, яка розташована в північній частині Великої Британії, містить багато прикладів боротьби за незалежність. А поет Роберт Бернс став виразником мрій і прагнень шотландців, закликав їх повставати проти гнобителів і захищати свободу зі зброєю в руках. Усі його вірші просякнуті великою любов'ю до Шотландії, її народу, природи та культури.

Роберт Бернс народився і виріс у с. Аллоуеї біля м. Ейра на півдні графства Ейршир (Шотландія). Його батько, працюючий та освічений фермер, мріяв про заможне життя й хорошу освіту для сімох дітей, проте бідність і виснажлива сільська праця відривали їх від навчання. Батько сам навчив дітей читати й писати. Мати розповідала їм шотландські легенди та казки, співала народні пісні. Тітонька Бетті ознайомлювала племінників із традиціями шотландців.

Незважаючи на значні перерви у шкільних заняттях, Роберт опанував французьку мову, латину, математику. Усе життя вчився, багато читав, збирав шотландські балади, легенди, пісні. Свої перші вірші створив під час роботи в господарстві, адже з 12 років працював на батьківській фермі.

Першу збірку «*Вірші на шотландському діалекті*» було видано 1786 р. Твори написані шотландською народною мовою, яку на той час вважали діалектом. Роберт Бернс захищав право рідної мови на існування і змусив світ відчутти її красу, багатство і милозвучність. Вірші принесли поетові визнання. Переїхавши до Единбурга — столиці Шотландії, певний час намагався поєднувати

Гораціо
МакКлаллах.
Озеро
Лох-Ломонд.
1861 р.

світське життя, державну службу та літературну творчість. Проте невдовзі зрозумів, що для натхнення йому потрібні рідний край, любов і підтримка сім'ї. Здійснив кілька подорожей гірською Шотландією, після чого з дружиною і дітьми оселився на фермі Еллісленд. Роберт Бернс знову взявся за віршування. А ще він, як і його батько, мріяв поєднати працю своїх дітей з їхнім духовним розвитком. Останні роки жив у м. Дамфрісі, де й був похований.

Де знаходяться Хайлендс і Лоулендс?

Шотландія розташована на двох історико-географічних частинах: Хайлендс (дослівно — верховина) і Лоулендс (дослівно — низовина). Гірська частина — це суворий край з безлюдними долинами. З давніх-давен гори захищали країну від завойовників, давали притулок, їжу й водночас загартувували мужність і волю шотландців. На цій землі народилося чимало хоробрих воїнів, видатних дослідників, політиків, винахідників. Хайлендс укритий лісами та гірськими річками. Поміж схилами розташовані озера, серед яких Лох-Ломонд, Лох-Несс.

Слова з вірша Роберта Бернса «*Мицні мури Деррі*¹» — це рядок із давньої шотландської пісні. У приспіві поєднані почуття й думки ліричного героя — безмежна любов до рідних краєвидів, пам'ять про героїчне минуле, присяга на вірність ідеям честі й гідності шотландців усіх поколінь.

presentation

¹Деррі, або Лондондеррі, — одне з найбільших міст у Північній Ірландії.

Річард Вілсон. Краєвид гори Сноудон з озера Ллін Нантле. 1765–1766 рр.

Единбурзький замок. м. Единбург (Шотландія)

МОЄ СЕРЦЕ В ВЕРХОВИНІ І ДУША МОЯ...

Які слова повторюються у вірші? Які думки, ідеї вони увиразнюють?

Моє серце в верховині і душа моя,
 Моя дума в верховині соколом буя¹,
 Моя мрія в гори лине навздогін вітрам,
 Моє серце в верховині, де б не був я сам.
 Будь здорова, верховино, любий рідний край,
 Честі й слави батьківщино, вольності розмай²!
 Хоч іду я на чужину, повернуся знов,
 Моє серце в верховині і моя любов.

Прощавайте, сині гори, білії сніги,
 Прощавайте, темні звори³ й світлії луги!
 Прощавайте, пущі дикі й тіняві гаї,
 Прощавайте, буйні ріки й бистрі ручаї!

videotext

¹Буя (від буюти) — 1) виявлятися на повну силу, бути в розквіті; 2) бути неспокойним, вирувати, буювати; 3) вільно літати, ширяти.

²Розмай — 1) те, що розвивається, в'ється, летить у різні боки; 2) квітка, яку в давнину використовували як приворотне зілля для коханого; 3) поетичний епітет, що створює піднесений настрій, відчуття польоту, широкого простору.

³Звори (в однині — звір) — 1) урочища, ущелини, міжгір'я, вузькі долини між горами (переважно з потоком); 2) непрохідне місце, провалля. Це діалектне слово, яке вживають у районі українських Карпат.

Моє серце в верховині і душа моя,
Моя дума в верховині соколом буя,
Моя мрія в гори лине навздогін вітрам,
Моє серце в верховині, де б не був я сам.

(Переклад Миколи Лукаша)

● Теорія літератури

Епітет — художнє означення (зазвичай прикметник у переносному значенні), що увиразнює ознаку явища, предмета, дії.

Метафора — художній прийом, який полягає в перенесенні ознак одного предмета чи явища на інший на основі їх подібності.

Пісні на слова Роберта Бернса співають у всьому світі

У Шотландії немає офіційного гімну. На звання неофіційного гімну претендують кілька пісень, зокрема народних. Серед них — «Квітка Шотландії», «Шотландія смілива» та ін. Не менш популярною є пісня «За молоді літа» («Старий добрий час», «Колись давно») на слова Роберта Бернса. Її співають на всіх континентах. Цією піснею в англomовному світі зустрічають Новий рік. Роберт Бернс зазначав, що він лише записав слова пісні, відомої віддавна. *Знайдіть в інтернеті й послухайте цю пісню англійською, прочитайте її слова в українському перекладі М. Лукаша. Які почуття навіяли вам мелодія і текст твору? З'ясуйте, які ще пісні на слова Роберта Бернса стали народними.*

Кадри з фільму «Роберт Брюс — король Шотландії» (режисер Річард Грей, США, 2019)

Кадр із фільму
«Роберт Брюс —
король Шотландії»
(режисер Річард
Грей, США, 2019)

Не забувається повік,
Що серце пам'ята —
І дружба перша, і любов,
І молоді літа...

(Переклад Миколи Лукаша)

Гей, шотландці! Гей, українці!

Творчість Роберта Бернса високо цінували Тарас Шевченко і Леся Українка. Українською мовою його твори переклали Іван Франко, Павло Грабовський, Василь Мисик, Микола Лукаш, Микола Бажан. Один із найвідоміших віршів Роберта Бернса «Гей, шотландці!» (1793) переклав Микола Лукаш. У творі йдеться про героїчну боротьбу шотландців за волю й заклик Роберта Брюса до війська перед Беннокбернською битвою.

Гей, шотландці!
В бій не раз
Воллес, Брюс водили вас;
Знов ударив грізний час —
До борні, брати!..

(Переклад Миколи Лукаша)

За мотивами цього вірша Леся Українка написала поему «Роберт Брюс, король шотландський» (1894), присвятивши її Михайлові Драгоманову. Роберт Брюс — шотландський король (з 1306 р.), який очолював шотландський народ у боротьбі за незалежність проти Англії. У 1314 р. під проводом Роберта Брюса шотландці розбили англійське

express

Кадр із фільму
«Роберт Брюс —
король Шотландії»
(режисер Річард
Грей, США, 2019)

військо поблизу селища Беннокберн. Це забезпечило відновлення незалежності Шотландії. У 1328 р. Роберт Брюс уклав мирний договір, за яким Англія визнала право Шотландії на самостійність. Герої не вмирають!

CLASSROOM

Усно

1. Якими ви уявляєте Шотландські гори — Хайлендс? Покажіть їх на мапі.
2. Які почуття й настрої втілено у вірші?
3. Що для ліричного героя є найдорожчим?

Аналіз та інтерпретація

4. Знайдіть у вірші контрасти, визначте їхню роль у тексті.
5. Які метафори акцентують любов ліричного героя до рідного краю?

Письмово

6. Випишіть епітети з вірша Роберта Бернса «Моє серце в верховині і душа моя...», доберіть синоніми (1—3) до них.

Цифрові технології

7. Щороку 25 січня, у день народження Роберта Бернса, шотландці збираються на святкову вечерю. Вони готують стра-

ви, які оспівував поет і які здавна люблять у Шотландії. За допомогою інтернету дізнайтеся, коли започатковано цю традицію і які національні страви готують у цей день.

Дослідження

8. Дослідіть національні символи Шотландії: *квітка чортполоху (будяку)*, *волинка*, *тартан (картатий орнамент)*, *лев*, *єдиноріг* та ін. Що вони означають? Підготуйте повідомлення, доберіть світлини, ілюстрації.

Ваша творчість

9. З якими українськими місцями, краєвидами пов'язане ваше серце? Створіть малюнки, прокоментуйте.

Проект

10. Підготуйте презентацію на тему «Пейзажі, зображені у вірші “Моє серце в верховині і душа моя...” Роберта Бернса». Зберіть інформацію про географічне розташування і ландшафт краєвидів, доберіть світлини або ілюстрації. Прокоментуйте слайди рядками поета.

У команді

11. Робота в групах. Знайдіть 1—2 цікаві факти про минуле й сучасне Шотландії, підготуйте пост для соцмереж.

Життєві ситуації

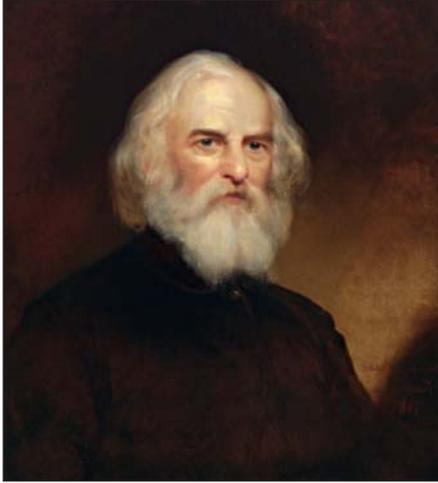
12. Прокоментуйте слова Роберта Бернса «*Хоч іду я на чужину, повернуся знов...*». Як ви вважаєте, чи варто повертатися до дому українцям, які опинилися на чужині? З якою метою?
13. Що для вас означає служити Батьківщині?
14. Які місця України, на вашу думку, варті того, щоб їх представити мешканцям інших країн? Підготуйте розповідь у супроводі світлин про одне з них.

Перевірте себе

<https://academia-nikolenko-6klas.com.ua/check-yourself/>

Генрі-Вордсворт Лонгфелло (1807–1882)

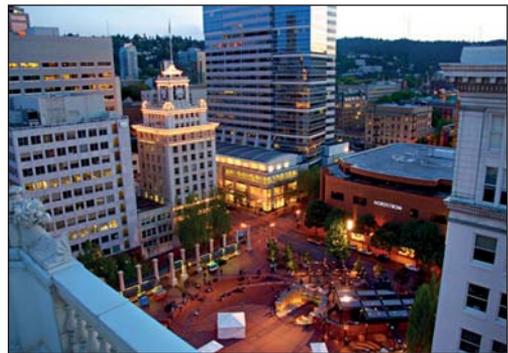

Образ Гайавати вчить будувати
мирне й прекрасне життя,
позбавлене ворожнечі та війн.

Іван Драч

Генрі-Вордсворт Лонгфелло є гордістю Сполучених Штатів Америки. Письменник, науковець, перекладач і громадський діяч, він зробив вагомий внесок не лише в художню літературу, а й у боротьбу проти рабства, війни, гніту народів. Його голос на захист миру і свободи завжди потужно звучав не тільки на американському континенті, а у всьому світі.

Генрі-Вордсворт Лонгфелло народився 27 лютого 1807 р. в м. Портленді (штат Массачусетс, США). У сім'ї було восьмеро дітей, батько представляв Портленд у законодавчих зборах штату Массачусетс, був обраний до Конгресу США. Тому Генрі-Вордсворт із дитинства був у центрі суспільних подій. Навчаючись у Боудін-коледжі, цікавився іноземними мовами і згодом поїхав до Європи, щоб удосконалити свої знання. Подорожі

м. Портленд (США). Сучасні фото

Гарвардський університет (США). Сучасні фото

Францією, Німеччиною, Італією, Іспанією та іншими країнами дали потужний імпульс до опанування культур різних народів. Водночас Генрі Лонгфелло був палким патріотом вітчизни. Він писав: «Тільки не загубить батьківщину. Життя — це зовсім не собори, не руїни замків та інші декорації Старого Світу».

Після повернення до США 1834 р. Генрі Лонгфелло запросили на посаду професора в Гарвардський університет (м. Кембридж, штат Массачусетс, США). Там протягом вісімнадцяти років він читав лекції з літератури, створював підручники з європейських мов, перекладав і писав власні літературні твори. 1845 р. вийшла збірка його перекладів «*Поети Європи*», яка ознайомила американських читачів з надбаннями європейського континенту. Наприкінці 1870-х років він видав найповнішу в США антологію «*Поезія всіх країн*», що налічує понад 30 томів.

У 1842 р. Генрі Лонгфелло написав «*Пісні про рабство*», де обстоював свободу і права афроамериканців, які в ті часи потерпали від приниження та насильства. На їхній захист став і Авраам Лінкольн, котрого 1860 р. було обрано президентом США. У 1861—1865 рр. тривала громадянська війна між північними й південними штатами (Північчю і Півднем), яка закінчилася ухваленням закону про скасування рабства (його автор — Авраам Лінкольн).

У США в ті часи була ще одна частина населення, стосовно якої вчиняли тиск і несправедливість. Це корінне населення США — індіанці. Генрі Лонгфелло вважав, що в США і в усьому світі необхідно поважати представників різних націй і народів. На його думку, усі люди повинні мати рівні права, жити в мирі й злагоді. Цій проблемі він присвятив поему про північноамериканських індіанців «*Пісня про Гайавату*».

presentation

Представники племен-
мешканців Америки.
Малюнок зі «Шведської
енциклопедії». 1904 р.

Хто такі індіанці?

Корінним народом у США є північноамериканські індіанці, тобто ті, які живуть у Північній Америці. Чому їх так називають? А тому, що Христофор Колумб, який відкрив Америку в XV ст., думав, що приплив до берегів Індії. Коли він побачив людей, які відрізнялися від європейців червоним кольором шкіри, то назвав їх індіанцями. З давніх-давен на континенті проживало багато племен індіанців. Європейці, які освоювали території США, гнобили індіанців, витісняли їх з історичних земель, убивали в протистояннях. Тому індіанців ставало дедалі менше, вони потребували захисту. На їх підтримку виступив у поемі «Пісня про Гайавату» Генрі Лонгфелло та інші громадські діячі. Нині в США налічують понад 500 індіанських племен. Для їх позначення використовують термін «суверенний народ такого-то племені». Тепер права індіанців як корінного населення закріплені державою. Найбільше індіанців проживає в штатах Каліфорнія (до 740 000), Оклахома (до 415 000), Аризона (до 400 000). Найгустіше населене індіанцями місто Лос-Анджелес.

Кого називають корінними народами?

Корінний народ — це етнічна спільнота, яка тісно пов'язана за своїм походженням з певною територією і не має свого державного утворення, тобто власної держави. Це меншість у населенні країни. Корінні народи є нащадками тих, хто населяв країну або географічну область, частиною

якої є певна країна, у період її завоювання або колонізації чи в період установлення нових кордонів. 21 липня 2021 р. Президент Володимир Зеленський підписав Закон України «Про корінні народи України». Закон визначає, що корінними народами України, які сформувалися на території Кримського півострова, є *кримські татари, караїми, кримчаки*. Документ спрямований на захист культурних і громадянських прав корінних народів України.

«Пісня про Гайавату» (1855)

За основу твору взято історичний факт — створення Ліги п'яти ірокезьких племен (прибл. 1570), до якої увійшли онейди, могауки, онондаги, сенеки і катюги, пізніше до них приєдналися тускарори. Створення Ліги поклало край чварам і внутрішньому розбрату серед племен. Північноамериканські індіанці почали разом долати проблеми, спільно діяти проти зовнішніх ворогів.

За давніми фольклорними джерелами, Гайавата теж брав активну участь в організації Ліги ірокезьких племен. Його образ, оповитий мотивами міфів і легенд, Генрі Лонгфелло зробив головним у поемі. У легендах північноамериканських племен ідеться про те, що нібито Гайавата виголосив свою знамениту промову на раді вождів і старійшин. Його слова передавали з покоління в покоління: «Ми повинні захищати спільні інтереси і думати про нашу спільну безпеку... З'єднавшись у спільному союзі або братерстві, ми це зробимо з успіхом... Якщо ми здійснимо це, то виженемо ворогів із нашої землі. Давайте з'єднаємо п'ять наших племен у єдиному інтересі, і жоден ворог не зможе нас перемогти чи підкорити... Ми щиро бажаємо об'єднатися в єдиний союз. Браття, якщо ми з'єднаємося, Великий Дух посміхнеться нам, і ми будемо жити щасливо, в достатку...». Цю легенду Генрі Лонгфелло використав у першій пісні поеми («Люлька згоди»). Однак у ній з

Гаррісон Фішер.
Обкладинка твору
Г. Лонгфелло «Пісня про
Гайавату». 1906 р.

промовою до індіанців звернувся не Гайавата, а Великий Дух (Творець світу в уявленнях індіанців) — Гітчі-Маніто. Він закликав усі племена припинити ворожнечу, називаючи у своєму зверненні Гайавату Пророком, який покаже індіанцям шлях до щастя.

ПІСНЯ ПРО ГАЙАВАТУ

(Уривок)

Перша пісня

ЛЮЛЬКА ЗГОДИ

videotext

Які племена прийшли до Гітчі-Маніто? Чи жили вони в мирі й злагоді до того, як прибули на раду?

На верхів'ї
Скель Червоних,
Скель Великого Нагір'я,
Там стояв Життя Владика,
Гітчі-Маніто могутній,
І з верхів'я Скель Червоних
Він до себе звав народи,
Звідусіль людей скликав він.

Від слідів його неслася
І тремтіла в сяйві ранку
Річка, падаючи з кручі
І займаючись мітлою.
І провів перстом Владика
Путь лучкову по долині,
І сказав, провівши, річці:
«Ось тобі навек дорога».
Від червоного бескета
Одломив рукою камінь
І зліпив із нього люльку,
І оздобив візерунком.
А над річкою він вирвав
Очеретяну стеблину
І цибух зробив для люльки.
І червоною корою
Із лози набив він люльку,

І дихнув на ліс зелений.
І від подиху у лісі
Загойдались раптом віти
І, зустрівшись, зайнялися,
І на горах на високих
Запалив їм Люльку Згоди
Гітчі-Маніто могутній
На ознаку, що на раду
Всі народи він скликає.

Вився дим поволі, тихо
В сяйві сонячного ранку:
Спочатку — мов темна смужка,
Потім — наче синя пара,
Закруглявся у повітрі,
Як зимою ліс верхів'ям,
Сніжно-білими клубками
Плив все вгору, вище й вище
І торкнувся, врешті, неба,
І розлився, розкотився
В сизих хвилях над землею.
Із долини Тавазента,
Із долини Вайомінга,
Із лісної Тоскалузи,
Від Скелястих Гір далеких,
Від озер Країни Снігу, —

Звідусіль усі народи
Дим угледіли на небі,
Дим, що йшов із Люльки
Згоди.

І пророки всіх народів
Їм сказали: «То Поквана!
Сим далеким синім димом,
Що лозою в небі в'ється,
Що рукою наче кличе,
Гітчі-Маніто могутній
Зве до себе на пораду
Всіх людей, усі народи».

По річках, лугах збігались
І збиралися народи:
Йшли Чоктоси і Команчі,
Йшли Гурони і Мендени,
Делавери і Могоки,
Йшли Шошони і Омоги,
Пони йшли і Чорноногі,
Оджибвеї і Дакоти
До Великого Нагір'я
Перед світлі Божі очі.

В зброї всі, в яскравих фарбах,
Як дерева в час осінній,
Наче небо на світанні,
Всі зійшлись вони в долині
З ворожнечею у душах.
В їх очах смертельний виклик,
В їх серцях звіряча лютість,
Вікове бажання помсти —
Заповіт страшний від предків.
Але тихо і ласкаво
Подивився Милосердний,
Гітчі-Маніто могутній.
Наче батько, подивився
На дитячу ворожнечу
І простяг над ними руку,
Тінь руки простяг над ними,
Щоб серця їх заспокоїть,

Втихомирити їх душі.
І ясний величний голос,
Як потік, що з гір несеться,
Як потік, що пада в прірву,
Пролунав до всіх народів:
«Діти! Слухайте уважно
Мудре слово і пораду,
Що вам скаже, нерозумним,
Той, хто дав життя всім людям.

Дав я землю вам для ловів,
Дав вам води для рибальства,
Дав ведмедя і бізона,
Дав вам оленя і сарну,
Дав бобра вам і козарку,
Напустив я риби в ріки,
На болота — диких птахів.
Що ж примушує вас нищити,
Убивать один другого?

Я стомивсь від ваших сварок,
Від незгод і суперечок,

Гаррісон Фішер. Ілюстрація до твору
Г. Лонгфелло «Пісня про Гайавату».
1906 р.

Від кривавих війн народів,
Молитов про помсту люту...
Ваша сила тільки в згоді,
А безсилля — в ворожнечі!
Помиріться ж, мої діти,
Будьте друзями, братами!

І Пророк на землю прийде,
І покаже вам дорогу
До покути, до спасіння.
І ви мусите коритись
Всім його порадам мудрим.
І на зораному полі
Ралом праці і любові
Зійдуть квіти долі-щастя.
Діти! Слухайте Пророка,
Бо потонете у крові,
Бо пов'янете, як листя.

Окуніться ж ви в джерело,
Що сріблиться перед вами,
Змийте фарби, фарби бою,
Змийте з тіла плями крові,
Закопайте свою зброю,
Люльки висічіть з каміння,
Очерету наламайте
І, оздобивши їх пір'ям,
Запаліть собі на згоду
І живіть віки братами!».

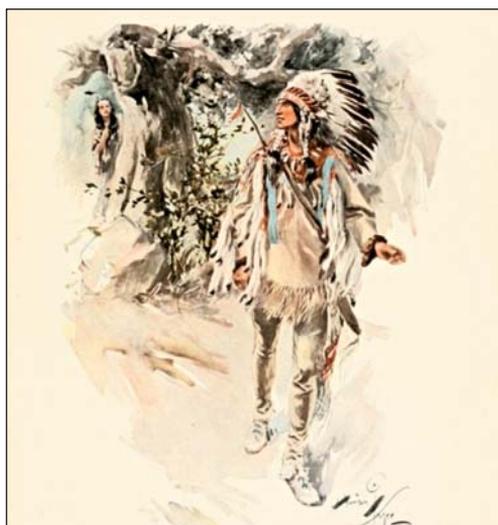
Так сказав Життя Владика.
І покидали на землю
Вояки ганебну зброю,
Поскидали всі убрання
Із оленьчої шкіри
І до берега побігли
Змити фарби — плями бою.
Від слідів Творця лилася
Річка хвилею ясною,
Обмивала кров на тілі
І, обмивши, червоніла,

І, спускаючись все нижче,
З кров'ю змішана, зникала.

Змивши фарби, плями бою,
Вояки на берег вийшли
І у землю закопали
Свої палиці і зброю.
І дітей своїх Владика,
Гітчі-Маніто могутній,
Стрів усмішкою ясною.

Із червоного каміння
Всі зробили мовчки люльки,
Очерету наламали
І оздобили їх пір'ям,
І іти додому стали
В ту хвилину, як завіса
Темних хмар заколихалась
І у дверях світлих неба
Гітчі-Маніто сховався,
Оповитий білим димом,
Білим димом Люльки Згоди.

(Переклад Олександра Олеся)

Гаррісон Фішер. Ілюстрація до твору
Г. Лонгфелло «Пісня про Гайавату».
1906 р.

Де розташовані Червоні Скелі?

Червоні Скелі (або Камінь Червоної Люльки) — це історична місцевість, національна пам'ятка США (штат Міннесота), що є священною для північноамериканських індіанців. Здавна вони приходили до них і робили із червоного каміння люльки, які використовували в різних традиційних церемоніях. Червоний колір обрано невипадково: він символізує кров, яку індіанці проливали віками в боротьбі за свою незалежність. У легендах дакотів ідеться про те, що якимось Великий Дух (Гітчі-Маніто) зібрав усі індіанські племена, став на вершину Червоної Гори, відламав від скелі камінь, потримав його в руці, а потім зробив із нього величезну люльку й запалив її. Гітчі-Маніто спрямовував дим на схід, захід, північ і південь, наказавши людям, зробити із цього красивого каменя люльки й ніколи більше не використовувати зброю один проти одного. Люлька — традиційний атрибут життя північноамериканських індіанців. З люлькою вони ніколи не розлучалися, з нею йшли на перемовини, її берегли, прикрашали орнаментами й передавали у спадок. У поемі «Пісня про Гайавату» люлька — не лише елемент побуту індіанців, а й символ миру та єднання народів.

У кожного народу є свої символи єднання. В українців це — вишита сорочка, рушник, писанка, намисто тощо. Їх здавна брали із собою в далеку мандрівку чи в бойовий похід як обереги.

express

Камінь Червоної Люльки. Національна пам'ятка США (штат Міннесота).
Сучасні фото

Образ Гайавати на екрані

У 1997 р. вийшов кінофільм «Пісня про Гайавату» (режисер Джеффрі Шор, Канада, США). У стрічці йдеться про народження і становлення героя, його подвиги й кохання, про життя в гармонії з природою і прагнення помирити племена індіанців. *За допомогою інтернету перегляньте фільм. Які риси характеру Гайавати акцентували творці фільму? Чи можна назвати цей образ героїчним? Поясніть свою думку.*

Кадри з кінофільму «Пісня про Гайавату» (режисер Джеффрі Шор, Канада, США, 1997 р.)

CLASSROOM

Усно

1. Де відбувалася рада Гітчі-Маніто?
2. З якою метою Великий Дух скликав індіанські племена?
3. Який вигляд мали індіанці, які прибули на раду? Наведіть відповідні цитати, прокоментуйте.

Аналіз та інтерпретація

4. Які аргументи наводить Гітчі-Маніто для переконання індіанців?
5. Чи послушали вони його? Що свідчить про це?
6. Як змінилося життя індіанських племен після ради?
7. Сформулюйте провідну ідею першої пісні твору «Пісня про Гайавату».
8. Визначте у прочитаному тексті ознаки міфу та казки.

Письмово

9. Напишіть твір-роздум на тему «Чому людям краще жити в мирі, ніж ворогувати?» (10—12 речень).

Цифрові технології

10. За допомогою інтернету знайдіть цікаві факти (1—2) про сучасне життя північноамериканських індіанців.

Дослідження

11. Здійсніть дослідження на тему «Проблеми корінних народів у США та в Україні».

Ваша творчість

12. Намалюйте 1—2 ілюстрації на тему першої пісні твору «Пісня про Гайавату», доберіть цитати.

Проект

13. Підготуйте повідомлення на тему «Побут і традиції північноамериканських індіанців». Зверніть увагу на одяг, помешкання, посуд, зброю тощо. Доберіть світлини, ілюстрації.

У команді

14. Гра «Що ви знаєте про США та північноамериканських індіанців?». Об'єднайтеся в групи. Кожна група добирає 3—4 зображення, які інші мають пояснити. Виграє група, що надасть найбільше пояснень.

Життєві ситуації

15. Створіть план встановлення міцного миру в Україні та світі. Що необхідно зробити насамперед?

Перевірте себе

<https://academia-nikolenko-6klas.com.ua/check-yourself/>

5

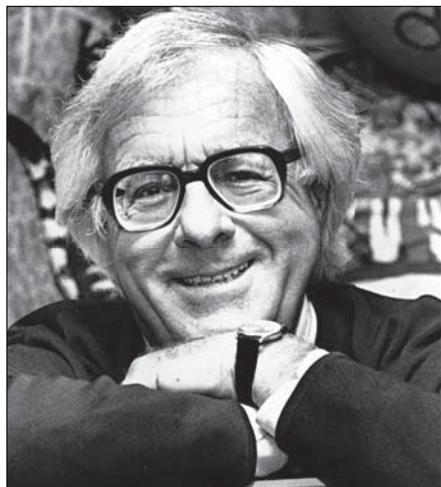

<https://academia-nikolenko-6klas.com.ua>

Замислюємося про майбутнє

Рей-Дуглас Бредбері (1920–2012)

Я передаю людям
свою любов до життя!
Рей-Дуглас Бредбері

Американський фантаст Рей-Дуглас Бредбері вмів мріяти й створювати яскраві картини майбутнього. Водночас він замислювався над тим, які люди творять майбутнє, чи дотримуються вони законів моралі, милосердя. Про це йдеться в його творах, яких він написав понад 400 (оповідання, повісті, романи, вірші).

Рей-Дуглас Бредбері народився 22 серпня 1920 р. в м. Вокігені (США, штат Іллінойс). 1947 р. вийшла перша збірка його оповідань *«Темний карнавал»*. Світове визнання прийшло до письменника в 1950 р. після публікації повісті *«Марсіанські хроніки»* про освоєння космосу. У наступних фантастичних творах (*«Усе літо за один день»*, *«Канікули»*, *«Кульбабове вино»*, *«451 градус за Фаренгейтом»* та ін.) він порушив проблеми розвитку людської цивілізації, збереження культури й природи. Його тривожило знецінення духовності й занепад моралі в процесі стрімкого розвитку

Рей Бредбері з президентом США Джорджем Бушем і його дружиною. 2004 р.

Білий дім – резиденція президента США. м. Вашингтон (США)

техніки. Він вважав, що людина, яка має найсучасніші прилади чи зброю, але втратила людяність, є небезпечною для світу.

Рей Бредбері був людиною дуже сильною і мужньою. Через хворобу тринадцять років свого життя був прикутий до інвалідного візка, але навіть тоді не переставав любити життя й писати твори.

У 2004 р. президент США Джордж Буш зустрівся з Реєм Бредбері й нагородив його Національною медаллю мистецтва — найвищою нагородою США для діячів мистецтва, які зробили вагомий внесок у розвиток американської культури.

У 2007 р. митець здобув Пулітцерівську премію «як незрівнянний автор фантастики і фентезі». А ще він отримав власну зірку на Алеї слави в Голлівуді (район м. Лос-Анджелес, США) за розвиток американського фантастичного кіно. У США започатковано премію імені Рея Бредбері для митців/мисткинь, які створюють сценарії фантастичних фільмів.

presentation

Вирушаємо в Лувр

Одним із найбільших музеїв світу є Лувр, заснований 1793 р. Він розташований у Парижі. У Луврі понад 35 000 експонатів, серед яких — унікальні шедеври, зокрема картина «Джоконда» («Мона Ліза») Леонардо да Вінчі, який жив в Італії і був не лише художником, а й ученим, винахідником. Він дуже любив експериментувати в різних галузях, у тому числі в живописі. Придумував нові фарби, оновлював

Музей Лувр. м. Париж (Франція). Сучасне фото

їхній склад, робив суміші, щоб малювати на різних поверхнях. «Джоконда» («Мона Ліза»), створена в 1503—1506 (або 1503—1517) рр., стала результатом сміливого експерименту митця. Написана на викривленій поверхні дерев'яної дошки за допомогою спеціальних фарб і прийомів, картина створює незвичайний ефект: хоч де б стояли глядач чи глядачка, жінка з картини завжди дивиться прямо на них, ніби зазирає не лише в очі, а й углиб душі. Таємничість образу героїні картини надає прийом *сфумато* — ледь помітний серпанок, туман, що огортає постать жінки, яка начебто зливається з пейзажем. Але найбільша загадка картини — це усмішка Джокон-

Леонардо да Вінчі. Мона Ліза (Джоконда). 1503—1506 (або 1503—1517)рр.

Кадр із кінофільму «Код да Вінчі» (режисер Рон Ховард, США, 2006)

ди (Мони Лізи). У різні епохи люди сприймали її по-різному: доброю і злою, красивою і потворною, лагідною і глузливою. *А якою вам видається усмішка героїні картини? Поясніть.*

Усмішка (1952)

Оповідання «Усмішка» є фантастичним, оскільки Рей Бредбері зображує в ньому не реальний світ, а уявне майбутнє. У творі діють вигадані персонажі й створені неймовірні ситуації, яких не існує в дійсності. Проте фантастика письменника все ж таки не відірвана від реальності, а є своєрідним попередженням суспільству щодо жахливих наслідків війни, руйнування і знецінення культури. Водночас оповідання містить і надію на краще існування. Рей Бредбері вірить у те, що мистецтво врятує людську душу і суспільство. Тому провідну роль у сюжеті оповідання відіграє картина «Джоконда» («Мона Ліза») Леонардо да Вінчі, яка справила сильне враження на хлопчика Тома. Ця картина втілює не лише велич творчості італійського майстра, а й красу та силу мистецтва загалом, що є надбанням людської цивілізації.

● Теорія літератури

Художня деталь — значущий елемент, виразна подробиця, важлива частка цілого (образу, явища, характеру тощо). Художня деталь є акцентованим автором чи авторкою складником портрету, характеру персонажа, опису природи тощо. Художні деталі можуть бути предметними (елементи певних предметів), пейзажними (елементи у змалюванні пейзажу), колористичними (акцентують певні кольори або відтінки), психологічними (служують зображенню психологічного стану персонажів) та ін.

УСМІШКА

Знайдіть і выпишіть слова, виділені в оповіданні курсивом. З'ясуйте їхнє значення. Поясніть, чому саме ці слова автор хотів акцентувати.

Черга на майдані виросла ще о п'ятій годині, коли півні заспівали вдалині в укритих памороззю обійстях і ще ніде не

світилися вогні. Усюди серед зруйнованих будівель висів пасмами туман, але зараз, о сьомій, на світанні, він почав танути. Дорогою, по двоє та по троє, люди прямували до міста, куди їх вабили базар і свято.

Хлопчик стояв одразу за двома чоловіками, що завели розмову, від холодного повітря її звуки лунали вдвічі гучніше. Малий тупцював на місці, дмухав на свої червоні, у саднах, руки, поглядаючи то на брудний, з грубої мішковини, одяг сусідів, то на чималу шеренгу чоловіків і жінок попереду.

— Агов, хлопче, а чого це ти тут так рано? — промовив чоловік за його спиною.

— Зайняв своє місце у черзі, — відповів хлопчик.

— Ішов би ти, малий, звідси та пропустив того, хто знається на цій справі!

— Облиш його, — утрутився, різко озирнувшись, один із чоловіків попереду.

— Та я жартую, — чоловік позаду поклав руку на голову хлопця. Той похмуро скинув її. — Просто дивно — дитина і так рано тут, а не в ліжку!

— Цей хлопець розуміється на мистецтві, ясно? — сказав захисник, чоловік на прізвище Грігсбі. — Тебе як звати, парубче?

— Том.

— Том як плюне — одразу в «яблучко». Так, Томе?

— А то!

Сміх покотився вздовж черги.

Попереду продавали гарячу каву в надтріснутих чашках. Том поглянув туди й побачив маленьке палаюче вогнище й юшку, що парувала в іржавій каструлі. Це була несправжня кава. Зварену з якихось ягід, зібраних на ланах за містом, її продавали по пенні

audiotext

Лоренс-Стерн Стівенс.
Ілюстрація до твору
Р. Бредбері «Усмішка».
1952 р.

за чашку, щоб зігріти шлунок, та мало хто купував — у небагатьох щось було в кишнях.

Том глянув туди, де черга зникала, завертаючи за зруйновану вибухом кам'яницю.

— Кажуть, що *вона* усміхається, — сказав хлопчик.

— Авжеж, усміхається, — відповів Грігсбі.

— А ще кажуть, це олія на полотні.

— Точно. І тому мені здається, що вона не справжня. А справжню, я чув, намалювали колись давно на дереві.

— Їй, кажуть, аж чотириста років.

— А може, і більше. Насправді ніхто не скаже і який зараз рік.

— Дві тисячі шістдесят перший.

— Це те, що кажуть, хлопче, так. Брешуть... Може, трьохтисячний, а може, п'ятитисячний. Звідки ми знаємо! Стільки часу — жахливий розбрат. А все, що в нас залишилося, — одні шматки й уламки...

Ледь переставляючи ноги, вони просувалися холодною вулицею.

— Скільки ще чекати, щоб побачити *її*? — стомлено запитав Том.

— Кілька хвилин, не довше. Вона за огорожею: чотири латунні стовпчики, а поміж ними — шовкова мотузка, щоб надто близько ніхто не підходив. Затям, Томе: без каменюк, бо в неї заборонено жбурляти камінням.

— Так, сер.

Усе вище в небо сходило сонце, поволі приносячи тепло; чоловіки порозстібали свої залоєні пальта й познімали брудні капелюхи.

— А навіщо ми тут зібралися в черзі? — спитав знову Том. — Чому ми мусимо плювати?

Грігсбі й не глянув на нього, задумливо дивлячись на сонце.

Кадр із кінофільму
«Усмішка» (режисерка
Катерина Полігас,
Україна, 2007)

— Ну, Томе, є багато причин, — він розгублено запхав руку до кишені, ніби за цигарками, яких там уже давно не було. Том бачив таке мільйон разів. — Тут, Томе, річ ось у чому — у ненависті. Ненависті до всього з минулого. Я спитаю тебе, Томе: як ми дійшли до такого, що міста — це руїни, дороги — наче їх розпиляли бомби, а поля вночі світяться від радіації? Я питаю: хіба це не паскудна гидота?

— Так, звісно, сер.

— Ото ж бо й воно, Томе! Ми ненавидимо те, що нас занастало та зруйнувало. Така вже людська природа. Може, це й безглуздо, але така людська природа.

— Немає нікого й нічого, що б ми не зненавиділи, — сказав Том.

— Точно! А все ті божевільні, що керували світом!.. Сьогодні четвер, ранок, ми тут, усі нутроці присихають до хребта, живемо в якихось хижках, ані покурити, ані випити. Нічого, крім цих наших свят, Томе, авжеж свят.

Том пригадав свята останніх років. Рік, коли на майдані розривали та палили книжки, а всі реготали й були п'яними. А місяць тому — свято науки, на яке притягли останній автомобіль і кинули жереб. Ті, кому пощастило, могли один раз ударити по машині кувалдою.

— Чи пам'ятаю я, Томе? Чи пам'ятаю? Я тоді розбив передне скло, чуєш? Господи, який же звук тоді був! Хрясь!..

Том ніби почув, як скло розлітається на скалки.

— А Білл Гендерсон двигун розгатив. О, це була прекрасна робота, дуже професійна! Бом-м! Але найкраще, — продовжував Грігсбі, — було тоді, коли громили завод, там ще намагалися робити літаки. Господи, з яким задоволенням ми його рознесли на друзки! — сказав Грігсбі. — А тоді ми знайшли друкарню та склад боєприпасів — і підірвали! Томе, можеш собі це уявити?

Том замислився.

— Так, уявляю.

Настав полудень. Сморід зруйнованого міста в нагрітому повітрі піднімався вгору, щось рухалося серед пошарпаних будівель.

— Містере, а *це* не повернеться більше?

— Що — цивілізація? А хто її схоче? Не я — уже точно!

— Зовсім трохи я б її ще потерпів, — сказав хтось із черги, якого не було видно за іншими. — Щось непогане в ній усе ж таки було.

— Не забивай собі голову! — гукнув Грігсбі. — Для неї вже немає місця.

— Та ні, — переконував той, що стояв позаду. — Ось побачите: колись прийде людина з уявою та підлатає її. Запам'ятайте мої слова. Хтось, у кого буде серце.

— Ні, не буде цього! — відрубав Грігсбі.

— А я кажу так. Людина, чия душа відкрита до прекрасного, вона поверне нам хоча б частку цивілізації, хоча б стільки, щоб нам вистачило мирно жити.

— А ти хіба не знаєш, що таке війна?

— Може, згодом усе зміниться?

Нарешті вони опинилися на головному майдані. До міста прибув вершник з аркушем паперу в руці. У центрі площі було огорожене місце. Том, Грігсбі й інші, збираючи в роті слину, рухалися вперед — ішли, приготувавшись, з очікуванням, широко розплющивши очі. Серце Тома билось схвильовано й гучно, а земля аж горіла під його босими п'ятами.

— Ну, Томе, дочекалися — давай!

По кутках обгородженого майданчика стало четверо поліцейських, четверо чоловіків, на зап'ястках яких були жовті шнурки, що засвідчували їхнє верховенство над іншими. Вони стежили за тим, щоб ніхто не кидав каміння.

— Отже, кожен знає, — востаннє пояснив Грігсбі, — що й у нього є *можливість*, розумієш, Томе? Ну, давай, просто зараз!

Том застиг перед картиною, дивлячись на неї.

— Томе, плюй!

У нього пересохло в роті.

— Давай, Томе, мерщій!

— Але, — повільно вимовив Том, — вона *прекрасна!*

— Ну ж бо, я плюну за тебе!

Лоренс-Стерн Стівенс.
Ілюстрація до твору
Р. Бредбері «Усмішка».
1952 р.

Плювок Грігсбі зблиснув у променях сонця. Жінка на картині усміхалася до Тома спокійно і таємничо, а він дивився на неї, і його серце калатало, відлунюючи музикою у вухах.

— Вона прекрасна, — повторив він.

— Іди, поки поліція...

— Увага!

Люди в черзі припишкли. Щойно вони сварили Тома, бо той заляк, а тепер усі повернулися до вершника.

— Як її звати, сер? — тихо спитав Том.

— Картину? Здається, «Мона Ліза». Справді, «Мона Ліза».

— Оголошення! — вигукнув вершник. — Влада ухвалила, що сьогодні опівдні портрет на майдані буде відданий тутешнім мешканцям, щоб вони могли взяти участь у знищенні...

Том навіть не скрикнув, коли натовп, волаючи, штовхаючись, борсаючись, поніс його до картини. Різкий звук розіраного полотна... Поліцейські кинулися врозтіч. Натовп валував, руки людей шматували портрет, неначе голодні птахи. Том відчув, як його ніби кинули крізь розбиту раму. Слепо наслідуючи інших, він простягнув руку, схопив клаптик лисніючого полотна, смикнув і впав, отримавши кілька ударів, викотився з натовпу. Закривавлений, у розіраному одязі, він дивився, як старі баби жували залишки полотна, а чоловіки розбивали раму й розривали тканину на невеликі клаптики.

Лише Том стояв, завмерши, серед оскаженілих людей. Він подивився на свою руку й притиснув до грудей, ховаючи клаптик полотна.

— Агов, Томе, чого ж ти? — гукнув Грігсбі.

Не промовивши нічого, заплакавши, Том побіг. За місто, по-нівченою бомбами дорогою, через поле, через неглибокий по-

Дмитро Лебедь.
Сучасна інсталяція.
2022 р.

тік, не обертаючись, він біг, а міцно стиснута в кулак рука була захована під куртку.

Коли сонце зайшло за обрій, він дістався до невеличкого селища й швидко проскочив через нього. О дев'ятій годині він добіг до зруйнованої ферми. За нею, у прибудові, побачив, як спить його родина — мати, батько, брат. Швидко й нечутно він прослизнув у двері та ліг, ще важко дихаючи.

— Томе? — покликала мати крізь темряву.

— Так.

— Де ти був? — grimнув батько. — Уранці відлупцюю тебе!..

Хтось штовхнув Тома. Це був брат, якому довелося сьогодні самому поратися на земельній ділянці.

— Лягай! — стиха шикнула на нього матір.

Ще один стусан.

Том ліг, угамовуючи дихання. Довкола була тиша. Рука була притиснута до грудей міцно-міцно. Десь із півгодини він лежав так, заплющивши очі.

Потім щось відчув, це було холодне біле світло. Місяць викотився високо в небі, і маленький квадратик світла рухався над Томом. Тільки тепер його рука розслабилася. Повільно, обережно, дослухаючись до тих, хто спав, Том випростав руку. Він вагався лише мить, зітхнув, а потім розтиснув пальці й розправив зібганий клаптик полотна.

Увесь світ спав у саяві місяця.

А на долоні хлопчика лежала «Усмішка». Він дивився на неї в білому світлі опівнічного неба, пошепки повторюючи: «Усмішко, люба усмішко...».

За годину вона ще стояла перед його очима, навіть після того, як він обережно згорнув і заховав клаптик. Він заплющив очі,

Кадр із кінофільму
«Усмішка» (режисерка
Катерина Полігас,
Україна, 2007)

але Усмішка знову була там, у темряві. І було так тихо, тепло й спокійно, коли він заснув, і світ завер, а місяць човником плив холодним небосхилом до наступного світанку.

(Переклад Богдана Сторохи)

express

Українська кіноверсія оповідання «Усмішка»

У 2007 р. в Україні створено кінофільм за мотивами твору Рея Бредбері «Усмішка» (режисерка Катерина Полігас, Київ). Чорно-біла палітра стрічки й класична музика акцентують боротьбу добра і зла у світі та в душі головного героя — хлопчика Тома. *За допомогою інтернету перегляньте цей фільм. Які твори образотворчого мистецтва використано в ньому? Як ви гадаєте, з якою метою? Знайдіть у кінофільмі художні деталі, які є в оповіданні Рея Бредбері. Чи з'явилися у стрічці нові художні деталі?*

CLASSROOM

Усно

1. Коли відбуваються події в оповіданні? Що говорять персонажі про час, у якому вони живуть? Прокоментуйте.
2. З якою метою люди зібралися в чергу? Чи всі вони думають і діють однаково?
3. Чому мешканці ненавидять своє минуле? Поясніть.
4. Які свята відзначають у місті майбутнього? Як це відбувається? Дайте власну оцінку вчинкам людей під час спільних свят.

Аналіз та інтерпретація

5. Знайдіть художні деталі, що свідчать про умови життя персонажів.
6. Наслідком яких подій стали такі умови їхнього життя?
7. Як ставляться мешканці міста до мистецтва? Поясніть їхнє ставлення.
8. Як змінюється Томове сприйняття картини «Мона Ліза»? У який момент хлопчик відчув красу мистецтва? Чи хтось іще з людей у черзі відчув це?

Письмово

9. Напишіть продовження оповідання «Усмішка».

Цифрові технології

10. За допомогою інтернету дізнайтеся про історію і загадки картини «Джоконда» («Мона Ліза») Леонардо да Вінчі. Кого на ній зобразив митець?

Дослідження

11. Дослідіть значення і складники поняття «цивілізація». Назвіть сучасні цивілізовані країни. Чи можна назвати цивілізованим світ, який змалював Рей Бредбері? Доведіть.

Ваша творчість

12. Створіть постер на тему «Краса рятує світ».

Проект

13. Підготуйте проект на тему «Що таке вандалізм і як із ним боротися в сучасному світі?».

У команді

14. Рольова гра. Уявіть, що ви опинилися в черзі до картини «Джоконда» («Мона Ліза»). Що потрібно зробити, аби змінити ставлення мешканців міста до минулого й до мистецтва?
15. Доберіть в інтернеті або намалюйте ілюстрації на тему «Майбутнє України». Візьміть участь у виставці, прокоментуйте.

Життєві ситуації

16. Прокоментуйте ставлення рідних і чужих людей до Тома. Чого не вистачало хлопчикові в стосунках з іншими? Чи можна це змінити? Як?
17. Дайте поради, як можна підтримати людину в моменти важких випробувань. Кого ви особисто підтримали?

Перевірте себе

[https://academia-nikolenko-6klas.com.ua/
check-yourself/](https://academia-nikolenko-6klas.com.ua/check-yourself/)

Роберт Шеклі (1928–2005)

Я мислю, отже, я існую.

Рене Декарт

Серед сучасних фантастів популярним є американський письменник Роберт Шеклі. Він народився 16 липня 1928 р. в м. Нью-Йорку (США). По закінченні школи служив в армії США, а потім вступив до Нью-Йоркського університету. У 1951 р. здобув ступінь бакалавра мистецтв. Тоді ж опублікував свої перші твори. Упродовж життя створив 15 романів і майже 400 оповідань.

Роберт Шеклі — представник наукової фантастики. У його творах зображено космічні кораблі, що долають міжпланетні відстані, найсучасніших роботів, які здатні замінити працю людей, неймовірні прилади, які значно полегшують життя. Однак митець писав не тільки про перспективи розвитку науки й технічного прогресу. Він прагнув пізнати внутрішні можливості сучасної людини, її здатність до саморозвитку й відкритість до нових знань. У своїх фантастичних творах Роберт Шеклі також розкрив готовність людства до контактів з іншими планетами, а ці контакти, як сам вважав, незабаром стануть реальністю. В одному з інтерв'ю він сказав: «Наша Земля не єдина у Всесвіті. З далеких галактик крізь сузір'я на нас, можливо, дивляться інші космічні мешканці. А ми?.. Що ми робимо для того, щоб зберегти нашу планету й бути гідними спілкування з іншими розумними істотами? Яким досвідом і цінностями зможемо з ними поділитися?».

На відміну від деяких фантастичних творів, у яких можна наштотуватися на жахіття, оповідання й романи Роберта Шеклі не лякають читачів, а спонукають замислитися над проблемами розвитку людського інтелекту й земної цивілізації. У його тво-

Океан. Краєвид із космосу. Фото NASA

Дмитро Лебедь. Сучасна інсталяція. 2022 р.

рах герої і героїні виходять у відкритий космос та освоюють інші планети. А для цього вони мають бути сміливими й розумними. *Як ви гадаєте, які ще якості знадобляться людям, щоб зустрітися з іншими цивілізаціями й зберегти планету Земля?*

Роберт Шеклі в Україні

У 2005 р. Роберт Шеклі приїжджав в Україну, зустрічався зі школярами й студентами Києва та Харкова, розповідав їм про свої плани. Знайомство з юними читачами переконало його в тому, що українці — це люди, які цінують власну країну. Також він відчув особливе тепло й щирість українців. «Якщо Бог подарує мені ще кілька років життя, я із задоволенням напишу щось про Україну», — сказав письменник в одному з інтерв'ю в Харкові. На жаль, Роберт Шеклі помер одразу ж після відвідин України. Його твори прийшли до нас у перекладах Руслана Ткачука, Людмили Бутенко, Олександра Коваленка, Анатолія Онишка, Віталія Герасимчука, Володимира Ільницького та ін.

Музей фантастики в США

У США дуже серйозно ставляться до фантастики в літературі й інших видах мистецтва, адже творча уява здатна дати імпульс науково-технічному прогресу. У зв'язку із цим у багатьох гуманітарних закладах Америки готують письменників-фантастів. У м. Сіетлі створено Музей наукової фантастики. Серед молоді постійно проводять конкурси на найкращий науково-фантастичний проєкт. Отже, для американців фан-

Астронавт у космосі. Фото NASA

Скупчення галактик SMACS 0723. Фото з телескопа Джеймса Вебба. 2022 р.

тастика — не лише розвага, а й один зі способів розбудови суспільства. Не одне покоління американських астронавтів виростило на творах Р. Бредбері та Р. Шеклі.

«Запах думок» (1968)

Герої творів Роберта Шеклі часто опиняються в екстремальних обставинах, потрапляють на інші планети, стикаються з незвичайними явищами. У такий спосіб митець намагався зазирнути в духовний світ особистості. Його цікавили не тільки фізичні, а й моральні та розумові можливості людини, що дадуть їй змогу вийти на діалог із різними цивілізаціями, а також не загубитися в космічному просторі. Про це, зокрема, йдеться в оповіданні «*Запах думок*» (1968), у якому створено яскравий образ людини майбутнього. Герой не схиляється перед обставинами, а долає їх силою своєї думки. Він утілює могутність інтелекту людини майбутнього, у який завжди вірив письменник. Твір спонукає замислитися над проблемами розвитку людського інтелекту й земної цивілізації.

presentation

ЗАПАХ ДУМОК

(Скорочено)

1. За яких обставин головний герой опинився на іншій планеті? Що найбільше там здивувало Ліроя Кліві?
2. Що незвичайного помітив герой у місцевих істот?

Справжні неприємності почалися в Ліроя Кліві тоді, коли він гнав свій поштоліт № 243 через незаселене зіркове скупчення Віщуна. А спочатку були лише звичайні клопоти, знайомі кожному міжзоряному поштареві: старезна ракета із чотирма старими, майже дірвими баками, ненадійна електроніка, неточні астронавігаційні карти. Але ось тепер, тільки-но Лірой заходився зчитувати показники на приладах, він раптом помітив, що в кораблі стає нестерпно жарко.

audiotext

Зітхнувши, він включив систему охолодження та зв'язався з поштмейстером у Центрі. Кліві перебував уже неподалік од крайньої межі досягу радіохвиль, і поштмейстерів голос плавав в ефірі, неначе в океані перешкод.

— Знову клопоти, Кліві? — промовив поштмейстер докірливим тоном людини, що особисто складає інструкції та свято в них вірить.

— Та як вам сказати, — аж надто бадьоро відгукнувся Кліві. — Окрім електроніки, навігаційних карт та електропроводки, усе чудово, якщо не враховувати звукоізоляції та системи охолодження.

— От неподобство! Це ж просто ганьба... — з несподіваним співчуттям проказав поштмейстер. — Уявляю, як воно тобі там.

Кліві перевів регулятор охолодження до упору, витер піт з очей і сказав собі, що поштмейстер тільки гадає, ніби уявляє, як воно йому тут.

— Хіба я не вимагав від уряду нових кораблів? Уже, мабуть, сто разів... — сумовито засміявся поштмейстер. — Тільки вони там, певно, вважають, що я й далі можу возити пошту у таких-от руйновищах.

У цю хвилину Кліві не міг більше вислуховувати скарги поштмейстера. Незважаючи на те що система охолодження працювала на повну потужність, корабель перегрівався все дужче.

— Зачекайте хвилинку, не вимикайтеся, — попросив він. Побіг у хвіст корабля, звідки, схоже, й поширювався той жар, і побачив, що в трьох паливних баках замість палива нуртує якийсь розжарений до білого шлак. Четвертий бак просто на очах зазнавав такої самої зміни.

Якусь мить Кліві споглядав це видовище, тоді повернувся й помчав до радіопристрою.

— Паливо пропало! — крикнув він. — Мабуть, якісь каталітичні реакції. А я ж вам казав, що мені потрібні нові баки. Доведеться сідати на першу-ліпшу кисневу планету, яка тут трапиться.

Він схопив «Довідник нештатних ситуацій» і розшукав відомості про скупчення Віщуна. У цьому сузір'ї не було людських поселень, але про всяк випадок на карті було позначено планети з кисневою атмосферою. Однак що там на них є, крім кисню, ніхто не відав. Дізнатися про це випадало Ліроєві, якщо тільки корабель не розвалиться.

— Спробую сісти на З-М-22! — гукнув він, намагаючись перекричати нові й нові перешкоди в ефірі.

— Дивись не занести мені пошту! — загорлав у відповідь поштмейстер. — А я негайно виряджаю до тебе спецракету.

Кліві став запевняти, що, оскільки пошти небагато — лише 20 фунтів, — він їй раду дасть, але голос поштмейстера вже потонув у перешкодах.

Кліві зробив вдалу посадку на планеті З-М-22, навдивовижу вдалу, коли взяти до уваги, що до розпечених важелів було страх як боляче доторкнутися, усі труби пожолобило від жару, а міцно припасована до спини поштарська торба сковувала рухи. Поштова ракета № 243 опускалася на поверхню планети плавно, наче лебідь. Лише на останніх футах вона перестала слухатись і впала каменем.

Кліві не втратив свідомості, хоча був певен, що в нього переламані геть усі кістки. Коли він, разом із поштою, насилу вивалився назовні через рятувальний люк, борти корабля світилися тьмяним жаром.

Заплющивши очі, він відшкандибав 100 ярдів убік, і тут ракета вибухнула. Повітряна хвиля повалила його долілиць. Лірою підвівся, ступив ще два кроки й остаточно знепритомнів.

Коли до Кліві повернулася тьма, він лежав біля підніжжя невисокого горба, у буйних травах. Він перебував у блаженному шоковому стані. Немов цілком відокремився від власного тіла. Лиш чистий розум витає в повітрі. Всі клопоти, переживання зосталися в тому тлінному тілі; сам же Лірою — вільний.

Він роздивився довкола й побачив невеличке звірятко, що пробігало неподалік. Розміром воно було як білочка, тільки з кошлатим зеленим хутром. Коли воно наблизилося, Лірою побачив, що у звіряти немає ні очей, ні вух. Це його не здивувало. Навпаки, чомусь здалося, що саме так тваринка й має виглядати. А чому в білки повинні бути очі та вуха? Краще б білочкам не бачити тортур і страждань, якими сповнений цей світ, і не чути зойків болю...

До них наближалася інша тварина. За розмірами й формою тіла вона була подібна до лісового вовка, але також зеленого кольору. Гримаси еволюції? «Утім, з точки зору загальної системи

світобудови, це не має значення», — подумав Кліві. Друга тварина теж не мала очей і вух, зате в неї був повний комплект розкішних зубів.

Кліві спостерігав за звірами з незначним інтересом. Яке діло чистому й вільному розумові до якихось вовків та білок, хай вони навіть не мають очей та ще там чогось? Чоловік помітив, як білочка раптом залякла — на відстані не більше п'яти футів од вовка. Вовк повільно наближався до неї. Тоді, не далі як за три фути, він неначе загубив слід. Затрусив головою і неквапом повернувся навколо себе. А коли знову рушив уперед, утратив слухний напрямок.

— Сліпий полює сліпого, — сказав собі Кліві, і ця думка здалася йому глибокою, як вічна істина. Він бачив, як білка враз затремтіла, а вовк знову завертівся на місці, тоді стрибнув і поглинув її за три ковтки.

«Які великі зуби у вовків», — подумав Кліві. І тут же вовк крутнувся, мов дзиґа, й опинився з ним віч-на-віч. «Зараз з'їсть і мене, — майнуло в голові. — Забавна річ — стати першою людиною, яку зжерли на цій планеті».

Знову втрачаючи пам'ять, Кліві чув, як вовк гарчить йому в обличчя.

Лірой очунав уже під вечір. На рівнину лягли довгі тіні, а сонце висіло над самим обрієм. Він сів і спробував позгинати руки й ноги. Ні, переломів начебто немає.

Він звівся на одне коліно і постояв так трохи, хитаючись, зате при повній тямі. Що з ним сталося? Він пригадав страшне падіння, але воно було немовби тисячу років тому. Ракета згоріла, він пішов від неї і зомлів. А потім зустрів вовка й білочку.

Лірой важко став на ноги й озирнувся довкола. Та остання зустріч йому, певно, наснилась. Якби тут вештався вовк, Кліві мав би вже бути мертвим.

Дмитро Лебедь.
Сучасна інсталяція.
2022 р.

Та, глянувши собі під ноги, він побачив зелений білчин хвіст, а трохи далі — голівку. Він гарячково намагався зібрати думки. Значить, тут таки був вовк, та ще й голодний. Якщо Кліві сподівається витримати тут до прильоту рятувальної ракети, він мусить точно виявити, що справді діється й чому так, а не інакше.

Жодна з двох тварин не мала очей і вух. Як же вони стежать одне за одним? За запахом? Коли так, то чому вовкові довелося стільки мучитися, поки надібав ту білку?

Він почув тихе гарчання й обернувся. Не далі, як за 50 футів од нього, припало до землі щось схоже на барса. Тільки що жовто-брунатний, без очей і без вух — але барс!

«Клятий звіринець! — подумав Кліві й присів у високу траву. — Ця планета надто прудко обрушує на мене свої принади! Потрібен час, щоб подумати. Як діють ці тварини? Може, замість зору в них є якийсь інший спосіб орієнтуватися в просторі?»

Барс підвівся й пішов геть. Кліві полегшено зітхнув. Можливо, якщо залишатися поза полем зору, цей барс... Та тільки він подумав про «барса», звір одразу повернув у його бік.

«Що я наробив? — питав себе Кліві, ще глибше зариваючись у траву. — Він же не міг нанюхати мене, побачити чи почути вухом. А я лише вирішив не ставати йому на дорозі — тільки й того...» Високо піднявши голову, барс крок за кроком підступав до нього.

Он воно що! Позбавлений очей і вух звір міг виявити його присутність тільки в один-єдиний спосіб. Барс має бути телепатом¹!

Щоб перевірити цю гіпотезу², він подумки промовив слово «барс», навмисне ототожнюючи те слово з цим звіром, що наближався до нього. Барс несамовито заревів і вмить опинився зовсім близько.

За якусь крихту секунди Кліві второпав силу важливих речей. Вовк переслідував білку, користуючись телепатією. Білочка залякла — можливо, вона просто взагалі перестала думати! А вовк збився зі сліду — на весь той час, поки білка була спроможна не думати.

У такому разі, чому вовк не напав на нього, Кліві, коли він був без пам'яті? Може, він зовсім перестав мислити чи принаймні пе-

---

¹Телепатія — психологічне явище начебто безпосереднього передавання на відстані думок, почуттів однієї людини іншій, проте достатніх наукових даних про це явище поки що немає.

²Гіпотеза — наукове припущення можливого здійснення певних дій, подій і передбачення їх здійснення.

рестав мислити на тій частоті, яку здатний сприймати вовк. А може, і ще не все.

Ну, а тепер — що робити з цим барсом?

Хижак знову заревів. Йому залишилося ледь 30 футів — відстань скорочувалася невпинно. «Найголовніше, — подумав Кліві, — це не думати про... не думати більше ні про що. Коли так, то, можливо, цей... ну, “воно”, можливо, втратить слід». І він заходився згадувати всіх дівчат, з якими був знайомий за все життя, ретельно пригадуючи найдрібніші деталі.

Барс зупинився й став нерішуче шкрябати лапою землю. А Кліві думав далі про дівчат, про ракетні кораблі, про планети; і знову про дівчат, про ракети — про все на світі, тільки не про барсів... Барс просунувся ще на п'ять футів. «Чорт забирай, — подумав Кліві, — як би це його не думати взагалі ні про що? Бо ж хай як осатаніло думати про каміння та скелі, про різні країни й людей, що там живуть, і ще про всяку всячину, — а мозок однаково повертає до... Але ти на це не зважай та зосередься на своїй бабусі (свята жінка!), на синцях, що на правій нозі. (Порахуй їх. Вісім. Знову порахуй. Так само вісім.) А тепер глянь швиденько, ніби ненароком, — щоб тільки побачити, але не впізнавати цього... А “цей” все одно наближається».

Кліві збагнув: намагання не думати про щось — це все одно що намагання зупинити лавину голими руками. Він зрозумів, що роботу людського мозку не вдасться загальмувати безцеремонним вольовим зусиллям. Щоб цього навчитися, потрібно багато часу й чимала практика.(...)

Барс був уже за п'ять футів від нього й, присівши, готувався до стрибка. Кліві більше вже не був у змозі стримувати свої думки. І тоді, як спалах натхнення, у думці майнуло: «Барсиха!».

Барс не змінив нападницької пози, але трохи наче засумнівався.

Дмитро Лебедь.
Сучасна інсталяція.
2022 р.

Кліві вчепився за цю ідею — барсиха! Він сам — то барсиха, але чому цей барс навіть трохи побоюється її. Він подумав про своїх (чи то б пак барсишиних, чорти б її взяли!) барсенят, про тепле лігво, про те, яка то втіха — полювати на білочок...

Барс повільно наблизився й потерся об чоловіка. Кліві гарячково подумав далі: «Яка сьогодні чудова погода. І який чудовий хлопець оцей барс — який він великий та дужий і які в нього могутні зуби...». І барс замуркотав!

Кліві ліг, обгорнувся уявним хвостом і вирішив, що йому (їй!) треба поспати. Барс нерішуче тупцював поруч. Він, здавалося, відчував, що тут щось не так. Пролунало коротке горлове гарчання, звір повернувся й вистрибом побіг геть. (...)

Певно, будь-яка тварина має притаманний тільки їй запах думок. Білочка випускає один, вовк — зовсім інший, а людина — ще геть відмінніший. Найістотніше питання: чи на нього полюватимуть лише в тому разі, коли він подумає про якусь тварину? Чи акти його мислення, подібно до запахів, можна засікти навіть тоді, коли він не думатиме ні про що зокрема?

Очевидно, що барс почув його, лише як Кліві подумав саме про нього, от цього барса. А може, справа тільки в тому, що він, Лірой Кліві, на цій планеті — сторонній? Може, просто на цей раз — лише на цей! — барса спантеличив чужинський людський «запах думки»...

Що ж, почекаємо — скоро все стане ясно. Цілком вірогідно, що той барс не такий вже дурний. І на нього цей трюк подіяв уперше й востаннє.

Будь-який трюк спрацьовує лиш один раз.

Кліві лежав горілиць і дивився в небо. Важка втома й біль у побитому тілі не давали змоги навіть поворухнутися. Що там станеться далі — вночі? Чи припинили звірюки своє полювання? Чи це, може, таке собі перемир'я? Зараз усе це було йому байдуже. До біса всіх білочок, вовків, барсів, левів, тигрів і навіть північних оленів! Він заснув.

1. Як Лірой зреагував на знищення ракети?

2. На яких істот доводилося «перетворюватися» головному героєві? Чому?

Прокинувшись уранці, Лірой зі здивуванням переконався, що досі живий. Ну хай, поки що не найгірше. Може, й весь день так минеться. Підбадьорений, він рушив до своєї ракети.

Все, що залишилося від славного поштольота № 243, — це купа покрученого металу й уламки, розкидані по обпаленому ґрунті (...).

Отже, ракета була знищена безповоротно. Він махнув на неї рукою й подався шукати що-небудь їстівне. Неподалік розкидано купки чагарів, на яких можуть рости плоди. Він обережно покуштував кілька ягід на одному куці — вони виявилися терпкими, але на смак були не гидкі. Лірою жадібно накинувся на них і вмить обчистив цілий куц, а запивав водою із струмка, що протікав поруч. Досі йому на очі не трапилася жодна тварина. Але Кліві, звичайно, розумів, що вони можуть оточувати його з усіх боків (...).

До полудня він був уже геть стомлений та злий і з ще більшою тривогою поглядав на небо. Де ж вона, та ракета? Він-бо розраховував, що аварійній службі, щоб прибути сюди, потрібен день, ну, два. Якщо, звісно, поштмейстер правильно вказав їм планету.

У небі щось майнуло. Кліві глянув угору — серце шалено закалатало. Невже летить?

То був великий птах, що неквапливо ширяв високо в небі, вільно розкинувши широчезні крила. Ось він наче спікірував униз, потім розвернувся й відлетів — статечний, наче гриф.

Кліві побрів далі. Й через хвилину опинився віч-на-віч із чотирма безокими вовками.

Ось тобі й відповідь на запитання! Мабуть, його таки вистежили за характерним «запахом думок». Очевидно, звірі цієї планети визнали Лірою не досить чужинським, аби його не можна було з'їсти.

Вовки рушили до нього. Кліві спробував повторити вчорашній трюк. Витягши з-за пояса залізний шворінь, Лірою уявив себе вовчихою, що шукає своїх цуценят. «Чи не були б ви, панове, такі ласкаві — допомогти мені їх знайти? Вони ж тільки-но зараз були отут. Одне з них зелене, друге в цяточки, а третє...»

Дмитро Лебедь.
Сучасна інсталяція.
2022 р.

Певно, у цих-от вовків ніколи не було цуценят у цяточки. Один із них миттєво стрибнув на Кліві. Той затопив йому залізякою межі очі, й вовк відскочив назад.

Тоді вся четвірка згуртувалася в єдину лаву, плече в плече. Кліві розпачливо примусив себе подумати, що він узагалі не існує. Даремно. Вовки далі наступали на нього.

Кліві згадав барса. Він — то барс, великий, лихий хижак, який залюбки поласує вовчатиною.

Це їх зупинило. Вовки стривожено замахали хвостами, але відступати не збиралися.

Кліві загарчав, став шкрябати пальцями землю й пружними котячими кроками рушив уперед. Вовки позадкували, проте один став крадькома заходити Ліроеві в тил.

Кліві подався трохи вбік, щоб уникнути оточення. Схоже, вони йому не дуже повірили. Можливо, він просто не вмів зобразити добрячого барса. Вовки більше не відступали. Один скрадався у Кліві за спиною, а інші застигли на місці, виваливши довгі язики з роззявлених мокрих пащ. Лірою люто загарчав і замахнувся залізякою. Один вовк відскочив, але той, що був за спиною, раптом стрибнув і впав на поштарську торбу, зваливши Кліві з ніг.

Коли вони разом покотилися по землі, Кліві знову осяйнуло. Він уявив себе спритною смертоносною зміюкою з гострими отруйними зубами, здатними вмити заподіяти смерть будь-якому вовкові.

Вовки відразу дали йому спокій. Кліві засичав і вигнув дугою свою довгу, гнучку шию. Вовки завили — ображено й сердито, але очевидно не збирались більше нападати.

І тут Кліві припустився помилки. Мозок його розумів, що треба триматись упевнено і найзухваліше, але тіло розмірковувало по-своєму. Цілком мимоволі він повернувся й кинувся тікати.

Вовки рвонули за ним. Кліві глянув угору й побачив, як у небі збирається ціла зграя грифів, чекаючи на залишки вовчої учти. Він усе-таки опанував себе й спробував знову стати зміюкою, тільки вовків це не спинило.

Але зграя грифів угорі наштовхнула його на нову вигадку. Він був астронавт, отже, добре знав, як виглядає поверхня планети з повітря. І Кліві вирішив стати птахом. Він уявив, ніби вільно ширяє у височині, лягає на крило, гордовито позираючи на хвилястий зелений ландшафт, що розлігся внизу.

Вовки зупинилися спантеличені. Тоді почали бігати по колу й підстрибувати догори. А Кліві ширяв далі, все вище й вище, а сам у цей час потихеньку відступав подалі від них.

Зрештою він таки опинився у безпеці. Надходив вечір, і Кліві відчув шалену втому. Ще один страшний день залишився позаду. Та стало цілком очевидно, що всі його витівки гарні тільки один раз. Що він робитиме завтра, якщо рятівний корабель так і не прилетить?

Коли настала ніч, Лірой ліг, але ще довго не спав, а все поглядав на небо. Тільки бачив самі лише зорі. І чути було лиш поодиноке вовче гарчання або ж рик барса, якому, напевно, снився смачний сніданок.

Які думки допомогли Кліві врятуватися?

Ранок настав дуже швидко. Кліві прокинувся геть розбитий, ніби й зовсім не відпочивав. Він лежав горілиць і чекав, що воно станеться нині.

Де той рятівний корабель? У них же там було сила часу — чому ж їх і досі немає? Як вони зволікатимуть і далі, то цей барс...

Ой, не треба було так думати! Тут же, у відповідь десь праворуч почулося могутнє гарчання.

Він скочив на ноги й мерщій подався в протилежний бік. Краще вже, либонь, мати справу з вовками...

Утім, йому не треба було згадувати й вовків, бо тепер до барсового рику додалось і дружнє виття вовчої зграї.

Кліві побачив їх усіх одночасно. Жовто-зелений барс граціозно виступив з підліску прямо перед ним. А ліворуч вималювалися постаті декількох вовків. На мить у голові майнуло: от якби вони позмагалися самі між собою! Хай би вовки напали на барса, а він би тоді й утік...

Та ба, всю компанію цікавив лиш він сам. «Навіщо їм жертви одне одного, — второпав він, коли тут поряд є людина, що випромінює на всі боки свій перестрах і безпорадність?»

Барс сунув просто на нього. Вовки залишилися на місці, згодні, очевидно, задовольнитися тим, що їм залишить барс. Кліві спробував повторити «пташиний» варіант, але барс, трошечки повагавшись, став підкрадатися ще ближче.

Кліві позадкував до вовків. Якби можна було десь видертися нагору!.. Коли не на стрімку скелю, то хоча б на якесь хирляве деревце!

Але ж тут є кущі! І з дивовижною винахідливістю, породженою відчаєм, Кліві перетворився враз на шестифутовий кущ. Правда, він не дуже чітко уявляв собі, як має мислити кущ, але намагався з усіх сил.

Він розквітав і духмянів. А один із його корінців безрадно гойдався, вирваний з ґрунту недавнім буревієм. Але загалом, якщо добре поміркувати, то був розкішний, пречудовий кущ.

Визирнувши крізь гущавину своїх гілок, Лірою побачив, що вовки спинилися на місці. А барс обійшов його кругом, понюхав і зачудовано похилив голову набік.

«Та годі ж вам, — думав Кліві, — невже хтось захоче вкусити кущ? Вам, звичайно, могло приверзтися, ніби я щось інше, але насправді я — кущ. Ви ж не захочете набити пащеки листям, хіба не так? А ще ви можете поламати собі зуби об моє гілля. І де це чувано, щоб барси їли кущі? А я ж — справжнісінький кущ. Спитайте в моєї матінки. Вона теж була кущ. Ми всі-всі були кущами — аж від самого кам'яно-вугільного періоду».

Барс, очевидно, аж ніяк не збирався нападати на нього, але не збирався також і йти геть. Кліві не знав, скільки все це триватиме. І кого доведеться зображати в уяві наступного разу? Буяння весняних трав? Чи гніздо берестянки, сховане у його власній чуприні?

На плече йому сіла маленька пташка. «Оце до речі, — подумав Кліві. — Вона теж гадає, що я — кущ. Певно, збирається збудувати гніздечко у моїх гілках. Це ж просто чудово, навіть прекрасно. Усім іншим кущам залишається тільки тріснути від заздрощів».

Пташка легенько дзьобнула Кліві у шию.

«Ну-ну, не треба! — подумав він. — Не плюй в колодязь — знадобиться води напитися...»

Та пташка знову дзьобнула — ніби для проби. А тоді, міцно вчепившись в нього своїми перетинчастими лапками, простукала дзьобом у темпі пневматичного молотка всю його шию.

«От клятий дятел!» — подумав Кліві, намагаючись не виходити з образу куща. Він помітив, що барс ураз занепокоївся. Але коли пташка, либонь, уп'ятнадцяте, проштрикнула йому шию, Кліві не витримав. Він згріб її у жменю й шпурнув у барса.

Барс клацнув зубами, але схибив. Ображена пташка облетіла навколо голови Кліві — раз, другий — і, невдоволена, полетіла шукати собі поступливішого куща.

Кліві негайно знову перетворився на кущ, та цій забаві вже настав край. Барс уперіщив його лапою. Кліві кинувся тікати, але спіткнувся об вовка і повалився долі. Барс ревів йому в самісіньке вухо, і Кліві подумав, що він — уже труп.

А барс застиг у нерішучості.

Тепер Кліві весь був мертве тіло — від голови до безвладних пучок на пальцях. І мертвим він лежить уже багато днів, ба навіть

тижнів. (...) Жодна розсудлива тварина не зачепить його, хай би яка була голодна.

Барс, певно, був із цим повністю згоден. Він повільно відійшов назад. Вовки зайшлися лютим голодним завиванням, але швидко й вони забралися геть.

Кліві додав до строку свого розкладання ще кілька днів. Особливо він зосередився на тому, який то він огидний — абсолютно неперетравний. (...)

Барс відходив усе далі, слідом за ним тяглися й вовки. Кліві врятувався! Як буде потрібно, він залишатиметься трупом хоч довіку.

І тут він справді відчув запах падалі. Обдивившись довкола, Кліві побачив величезного птаха, що сів неподалік од нього. На Землі його б назвали стерв'ятником — птахом, який живиться мертвечиною.

Кліві мало не загорлав од жаху. Що робити? Гриф неквапом почимчикував до нього. Кліві зірвався на ноги й з усієї сили копнув його. Якщо вже тебе має хтось пожерти, то хай все-таки не паскудний мертвоїд!

Барс, мов блискавка, метнувся назад. На його дурній безокій пухнастій морді, здавалося, були злість і нерозуміння. Кліві підняв свою залізяку, благаючи небо про дерево, на яке міг би видертися, про пістолет чи хоча б про яскравий смолоскип...

Смолоскип!

Кліві збагнув одразу, що це і є рятунок. Він палахнув вогнем просто у ненависний барсів писк, і хижак з пронизливим вищанням кинувся навітки. Лірой осатаніло закрутився на місці, виригаючи полум'я на всі боки, запалюючи суху траву й обсіпаючи вогняними бризками кущі.

Барс накивав п'ятами разом із вовчиськами.

Туманність Каріна. Фото з телескопа Джеймса Вебба. 2022 р.

Ось коли Лірою нарешті відіграється! Йому давно б треба пригадати, що будь-яка тварина має глибокий, інстинктивний страх перед вогнем. Їй-богу, він вибухне тут такою пожежею, якої ще не знала планета!

express

Від недалеких лугових пагорбів на нього повіяв легенький вітерець. Вогонь поширився! З підліску повискакували юрми білочок і помчали подалі від Ліроя. У повітря цілими зграями злітали всякі птахи. Барси, вовки й усі інші звірі бігли пліч-о-пліч, викинувши з голови навіть спогад про їжу, бажаючи лиш одного — врятуватися від пожежі, врятуватися від нього!

Тепер Кліві почав неясно усвідомлювати, що й сам став справжнісіньким телепатом. Здається, він може бачити із заплющеними очима й відчуває, що робиться за спиною. У ролі буйного полум'я він досяг неабиякого успіху: бач, позмітав усіх зі свого шляху. Тепер він навіть здатний пережити той самий страх, який заповнив тих утікачів.

А як же інакше? Хіба людина — не цар природи, вона ж бо, як ніхто, здатна пристосуватися, будь-кого переважити інтелектом! Ось і тут це знову доведено. Сповнений пихи, він палахкотів далі й далі, запалюючи навколо чагарі й трави. Невдовзі він перескочив вузький струмок, що протікав за три милі від місця ночівлі...

І тут відчув першу краплю води.

Він знову пахнув вогнем, але ця єдина крапля перетворилася на п'ять: тоді 15, тоді 500. Ось Ліроя вже прибило водою, а потім геть розмокло його паливо — трава та чагарники. Він швидко загасав.

Це ж просто несправедливо, подумав Кліві. Як по правді, то виграти мусить тільки він. Він став на герць із цілою планетою, на її власних умовах, і переміг лише для того, щоб нетяма-природа все те зруйнувала.

Звірі обережно почали повертатися назад.

Згори лилася вода. У Кліві згас останній племінець. Він зітхнув — і знепритомнів.

— ...До біса гарна робота. Ти до останку беріг пошту, а це знак класного поштаря. Мабуть, ми представимо тебе до нагороди.

Кліві розплющив очі. Над ним стояв поштмейстер і задоволено всміхався. А сам він лежав на койці, над якою схилилися увігнуті металеві стіни.

Значить, він у рятівній ракеті.

— Що трапилося? — прохрипів Кліві.

— Ми наспіли до тебе саме вчасно, — сказав поштмейстер. — Слухай, ти краще не ворухися. Ще трохи, і було б уже пізно...

Кліві відчував, як ракета піднімається вгору, і зрозумів, що вони покидають планету З-М-22. Він все-таки дотеліпав до ілюмінатора й подивився на зелені простори внизу.

— Тобі вже був край, — мовив поштмейстер, ставши поруч із Кліві й теж заглядаючи вниз. — Ми ледве встигли включити дощувальну установку корабля. Ти ж бо стояв у центрі найстрашнішої степової пожежі, яку я коли-небудь бачив.

Глянувши на ідеально рівну й чисту зелень планети, поштмейстер на мить засумнівався. Подивився знову, і на обличчі в нього з'явився вираз, який нагадав Ліроеві ошукуваного ним барса.

— Скажи-но, а де твої опіки?

(Переклад В'ячеслава Вишневого)

CLASSROOM

Усно

1. За яких умов Лірой Кліві потрапив на планету З-М-22? Ким він був за професією?
2. Що насамперед вразило героя, коли він побачив незвичайних істот?
3. Як істоти зреагували на появу Кліві на планеті?
4. У який момент Лірой зрозумів, як саме потрібно діяти, аби протистояти небезпекам?
5. Перекажіть епізоди, де сила думки рятує головного героя.

Аналіз та інтерпретація

6. Охарактеризуйте образ Ліроя Кліві: зовнішність, вчинки, інтелектуальні та моральні якості.
7. Як змінилася поведінка головного героя під час перебування на чужій планеті?

Письмово

8. Складіть перелік істот, які нападали на Кліві, та опишіть, як він перемагав конкретно кожну.

Цифрові технології

9. За допомогою інтернету підготуйте коротке повідомлення та презентацію про планети Сонячної системи (1—2) або про

нові планети (1—2), які відкрито на початку ХХІ століття. Що відомо про них науці? Чи може існувати на них життя?

Дослідження

10. Основними емоціями людини є *гнів, страх, відраза, щастя, смуток, журба, байдужість, тривога, радість, сором, заздрість* та ін. Які емоції переживав головний герой? Які з них більше, які — менше? Чому? Прокоментуйте.

Ваша творчість

11. Створіть оповідання або комікс про ваші пригоди на іншій планеті.
12. Намалюйте фантастичних істот, яких Лірою зустрів на планеті 3-М-22. Прокоментуйте ваш вибір кольорів та образів.

Проект

13. Створіть і представте проєкт на тему «Планета Земля й життя землян через 100 років».

У команді

14. Робота в групах. Обговоріть і презентуйте гіпотези, у разі якщо: 1) Кліві залишиться на планеті ще на один місяць; 2) разом із Кліві на планеті опиниться ще одна людина; 3) Кліві повернеться на землю, але буде жити за допомогою «запаху думок».

Життєві ситуації

15. Напишіть список речей, які потрібні людині в екстремальній ситуації.
16. У чому полягає сила думок у наш час? Чи можуть погані думки «притягувати» небезпеки, а хороші — створювати гармонійний простір, рятувати в реальному світі? Поясніть.

Перевірте себе

<https://academia-nikolenko-6klas.com.ua/check-yourself/>

Зміст

Уперед із веселою паротяжикою Еммою та її друзями!	3
Як працювати з підручником	4

ВСТУП

Література як вид мистецтва	7
Художній образ	11

Розділ 1

МІФИ НА ВСІ ЧАСИ

1

Поняття про міф	16
Грецькі міфи	18
<i>Прометей</i>	23
<i>Геракл. Подвиг сьомий:</i> <i>критський бик</i>	29
<i>Дедал та Ікар</i>	35

Розділ 2

ПРИГОДИ І ФАНТАСТИКА

2

Жуль Верн	42
<i>П'ятнадцятирічний капітан</i>	46
Микола Гоголь	68
<i>Ніч перед Різдом</i>	70
Чарльз Дікенс	82
<i>Різдвяна пісня в прозі</i>	84

Астрід-Анна-Емілія Ліндгрєн	99
<i>Міо, мій Міо</i>	102
Ульф Старк	124
<i>Чи вмієш ти свистати, Юганно?</i> ..	126

Розділ 3

3

НЕ ЗДАВАТИСЯ В ЖИТТЄВИХ ВИПРОБУВАННЯХ

Джек Лондон	136
<i>Жага до життя</i>	139
Анна Гавальда	153
<i>35 кіло надії</i>	154
Міхаель-Андреас-Гельмут Енде	169
<i>Джим Гудзик і машиніст Лукас</i> ...	172

Розділ 4

4

БАРВИ СВІТОВОЇ ПОЕЗІЇ

Мацуо Басьо	200
<i>Хайку</i>	203
Роберт Бернс	208
« <i>Моє серце в верховині...</i> »	210
Генрі Лонгфелло	215
<i>Пісня про Гайавату.</i> <i>Люлька згоди</i>	219

Розділ 5

5

ЗАМИСЛЮЄМОСЯ ПРО МАЙБУТНЄ

Рей-Дуглас Бредбері	225
<i>Усмішка</i>	228
Роберт Шеклі	237
<i>Запах думок</i>	239

Навчальне видання

**НІКОЛЕНКО Ольга Миколаївна
МАЦЕВКО-БЕКЕРСЬКА Лідія Василівна
РУДНІЦЬКА Наталія Павлівна та ін.**

ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА

**Підручник для 6 класу
закладів загальної середньої освіти**

*Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України*

**Видано за державні кошти.
Продаж заборонено**

Підручник відповідає Державним санітарним нормам і правилам
«Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей»

У підручнику з навчальною метою
використано деякі ілюстративні матеріали,
що перебувають у вільному доступі в мережі «Інтернет».
В оформленні палітурки підручника використано
ілюстрації Алевтіни Шавлач

Відповідальна за випуск Г. А. Теремко
Редактор Г. Т. Сенькович
Коректор Т. А. Дічевська
Дизайн (композиція палітурки, титульного аркуша,
внутрішнього блоку) книжки В. М. Штогриня
Комп'ютерна верстка, обробка ілюстрацій,
оригінал-макет Є. М. Байдюка

Формат 70×100/16. Ум. друк. арк. 20,8. Обл.-вид. арк. 13,37.
Наклад 330 782 прим. Зам.

Видавничий центр «Академія»,
03057, м. Київ, вул. Олександра Довженка, б. 3.
Тел./факс: (044) 456-84-63.

E-mail: academia.book@gmail.com

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК № 7175 від 02.11.2020 р.

Видруковано в АТ «Харківська книжкова фабрика “Глобус”
корпоративне підприємство ДАК “Укрвидавполіграфія”»,
вул. Різдвяна, 11, м. Харків, 61012.

Свідоцтво серія ДК № 3985 від 22.02.2011 р.

ЛІТЕРАТУРНА МАНДРІВКА

У ЯКИХ КРАЇНАХ ПОБУВАЛИ І З КИМ ЗУСТРІЛИСЯ ТАМ
ДЖИМ ҐУДЗИК І МАШИНІСТ ЛУКАС?

ЗАВДАННЯ

Прочитайте роман М. Енде «Джим Ґудзик і машиніст Лукас»,
за допомогою інтернету перегляньте кінофільм і мультфільми за твором.

На підставі ілюстрацій і кадрів із фільмів назвіть фантастичні країни,
де побували головні герої, а також персонажів, із якими вони там зустрілися.

Франц Тріпп. Ілюстрації до роману М. Енде «Джим Ґудзик і машиніст Лукас». 2004 р.

Кадри з мультсеріалу «Джим Ґудзик і машиніст Лукас». Ляльковий театр «Augsburger Puppenkiste» (режисер Манфред Еннінг, Німеччина, 1976–1977)

Кадри з кінофільму «Джим Ґудзик і машиніст Лукас» (режисер Денніс Ганзель, Німеччина, 2018)

СЛОВНИЧОК ТЕРМІНІВ

ВІЧНИЙ ОБРАЗ (у художній літературі) – літературний образ, який за глибиною художнього узагальнення виходить за межі конкретних творів і зображеної в них історичної доби, містить невичерпні можливості для філософського осмислення буття.

ГУМОР – різновид комічного, відображення смішного в життєвих явищах і людських характерах.

ЕПІТЕТ – художнє означення (зазвичай прикметник у переносному значенні), що увиразнює ознаку явища, предмета, дії.

ІНТЕР'ЄР (у художній літературі) – зображення внутрішнього помешкання персонажів, яке є одним із способів їхньої характеристики.

ЛІТЕРАТУРА (художня) – 1) різновид мистецтва, що відображає світ у художніх образах, створює нову художню реальність за допомогою засобів слова; 2) сукупність писаних і друкованих художніх творів народу, епохи, людства.

МЕТАФОРА – художній прийом, який полягає в перенесенні ознак одного предмета чи явища на інший на основі їх подібності.

МИСТЕЦТВО – 1) одна з форм суспільної свідомості; 2) вид людської діяльності, що відображає дійсність у конкретно-чуттєвих образах, утілюючи духовні ідеали (митця/мисткині, народу, епохи, людства); 3) у широкому значенні — досконале вміння в якійсь справі або галузі; майстерність.

МИФ – розповідь, у якій явища природи або реальні події творчо переосмислені колективною (первісною) свідомістю давніх людей як пояснення світу та втілення уявлень про нього.

ПОРІВНЯННЯ (у художній літературі) – зіставлення одного предмета, явища, події з іншими, у яких особливості означуваного виявлені більш яскраво й виразно. Порівняння глибше розкривають сутність предмета, явища, події, містять оцінювання або емоційне ставлення.

ПОРТРЕТ (у літературному творі) – зображення (або опис) літературного персонажа чи групи персонажів. У портреті важливого значення набувають деталі зовнішності героя або героїні. Часто автори/авторки використовують психологічні акценти, які розкривають внутрішній світ персонажів, їхню глибинну сутність.

ПРОБЛЕМА (літературного твору) – важливий аспект змісту твору, на якому акцентує свою увагу автор або авторка.

ПРОБЛЕМАТИКА (літературного твору) – коло проблем, порушених у творі.

РІЗДВЯНЕ ОПОВІДАННЯ/ПОВІСТЬ – літературний твір, у якому йдеться про події в контексті святкування Різдва, що змінює світосприйняття персонажів та їхнє життя силою християнських ідей любові, добра, милосердя. У різдвяному оповіданні/повісті можуть поєднуватися реальні та фантастичні елементи з метою відображення духовного перетворення героїв/героїнь під впливом Різдва.

РОМАН – великий за обсягом прозовий твір, у якому діє значна кількість персонажів, розгалужена система подій, що відбуваються протягом тривалого часу. За змістом виокремлюють чимало різновидів роману — пригодницький, історичний, науково-фантастичний, філософський та ін.

ТРАДИЦІЙНИЙ ОБРАЗ (у художній літературі) – образ, що переходить від однієї літературної епохи до іншої, зберігається й активно функціонує протягом тривалого часу або в одній національній літературі, або в різних національних літературах.

ФАНТАСТИКА – різновид літератури й мистецтва, який передбачає порушення реального часу і простору, художнє припущення або прогнозування щодо долі людства й суспільства, неймовірні образи та ситуації. Фантастика може бути науковою, соціальною тощо.

ХАЙКУ – традиційний жанр японської поезії; неримований вірш із трьох рядків: у першому — 5 складів, у другому — 7, у третьому — 5.

ХУДОЖНІЙ ОБРАЗ – втілення загального уявлення про життя, людину, людські стосунки, ідеали тощо в конкретно-чуттєвій формі (тобто в предметах і явищах).

ХУДОЖНЯ ДЕТАЛЬ – значущий елемент, виразна подробиця, важлива частка цілого (образу, явища, характеру тощо). Художня деталь є акцентованим автором чи авторкою складником портрету, характеру персонажа, опису природи тощо. Художні деталі можуть бути предметними (елементи певних предметів), пейзажними (елементи у змалюванні пейзажу), колористичними (акцентують певні кольори або відтінки), психологічними (слугують зображенню психологічного стану персонажів) та ін.

Зарубіжна література

